

ԼԼՄԱԳԻՐ
ԿՐԺԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ԷՄԻՆ ԱՐԽԻԵՍԿՈՍՈՍԻ ԶԻՅ ՊԱՏՐԱՐԱՐԻԹԻՈՆ

ՆՈՐ
ԵՐԶԱՆ 1954

ԽԵ.
ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
— «Զե առ, ալ յարեալ».	ԽՄԲ.	101
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Խաչելութեան խորհուրդը.	ՊԱՐԴԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ	105
— Զարչարանք եւ խաչ.	ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ Ա. ՔԷ. ՈՍԿԵՐԻԶԵԱՆ	109
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Հո՛ւնս անձամբ...	ԱՇՏԻՇԱՏ	113
— Հրաւեր.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	114
— Իմ կորուսած մանկութիւն.	ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ	115
— Մարդ.	ԶԱԻԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ	116
— Ս. Յարութիւն.	ԱՆԵԼ	118
ԳՐԱԿԱՆ		
— Պետրոս Դուրեան (1).	Յ. ՕՇԱԿԱՆ	119
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պատմութիւն Խորենացիի Քենադասութեան (5).	ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ	124
— Գիլգամէշի դիւցազներգութիւնը (6).	ԱՆՈՒՇԱՌԱՆ ԱՐՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	130
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
— Հայ գրչուհիներ.	Ն. ԵՊՍ. ՆՈՎԱԿԱՆ	133
ՊԱՏՄԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Հայոց անձնանունները (1).	ՊՐՈՅ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ	135
Կրթական ձեռնարկի մը առիթով.	Կ. Ա. Գ.	139
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Հեռագիր Միւռոնօրհնէքի.		141
— Հեռագիրներ.		141-142
— Եկեղեցական-Բեմական.		142
— Պատշտական.		147
— Ս. Զատիկի ուխտաւորներ.		148

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգինն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիկից 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՆՈՐԻՆ Ս. ՕԾՈՒԹԻՒՆ ՎԵՂ. Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Զ. ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻ-
ԿՈՍԻՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԱՅՐԱՐԱՏԵԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՑ Ս. ԷԶՄԻԱՇՆԻ

Վերջին պահուն Ս. Էջմիածնէն գուժող հեռագրէ մը, Ս. Յա-
կոբեանց Միաբանութիւնը դառնագոյն վիճով եւ խոր բեկումով
վերահասու եղաւ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ
Պետին անփոխարինելի կորուսին, որ տեղի ունեցած է Կիրակի,
9 Մայիս 1954, առաւօտեան ժամը 7.40-ին, յետ կարճատեւ հի-
ւանդութեան, Ս. Էջմիածնի մէջ:

Նորին Ս. Օծուքիւն Տ. Տ. ԳԷՈՐԳ Զ. Վեհափառ Հայրա-
պետին վախճանումով՝ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին եւ Հայ Ժո-
ղովուրդը կ'ողբան անդամանելի կորուստ մեծ Հովուապետին
որ իբրեւ Հովիւ բարի, հակառակ մեր օրերու դժբախտութեան,
նովուեց Հայաստանեայց Եկեղեցին ու Ժողովուրդը, գերազանց
խմաստութեամբ: Կ'ողբայ Մայր Աթոռի պայծառութեան եւ բա-
րեկարգ հաստատութեան մեծ ախոյեանը: Կ'ողբայ Հայաստանեայց
Եկեղեցւոյ Աստուածաբան Առաջնորդը, Եկեղեցւոյ սիրով առ-
լըցուն արքուն դիտապետը, մեր օրերու անկաշառ Հայրենասէրն
ու նւարիս Ազգասէրը:

ՍԻՈՆԻ յաջորդ թիւը ամբողջութեամբ նուիրուած պիտի
ըլլայ Վեհափառ Հայրապետի կեանքին ու գործունէութեան:

Աղօթենք ի բոլոր սրէ որպէսզի կեանքի ու մահուան Տէրը
իւր լուսեղէն խորաններուն մէջ հանգչեցնէ մեծանուն Հայրապետի
մահափայլ հոգին, ի շարս Եկեղեցւոյ երանելի հայրապետներուն:

Օրհնութիւն իր քաղցր յիշատակին:

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻՐ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1954

≡ ԱՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ ≡

ԹԻԻ 4-5

“ՉԷ ԱՍՏ, ԱՅԼ ՅԱՐԵԱԻ”

Քրիստոնէական տօներէն ամենէն մեծն ու փառաւորը ստուգիւ Յարու-
թեան Հրաշափառ տօնն է։ Վասնզի Քրիստոս իր յարութեամբ վերջնականա-
պէս լուծեց մարդկային միտքը դարերով զբաղեցնող և աշխարհի մեծագոյն
հարցը նկատուող մահուան խորհուրդը։ Քրիստոսի մահուամբ, նախամարդուն
մեղքով սկզբնաւորուած մահը կը ջնջուէր ու մահկանացու մարդոց յաւիտենա-
կան կեանք կը պարգեւուէր։

Ոտնալուայի խոնարհութեան օրինակը տալէն ետք իր աշակերտներուն,
Դեթսեմանիի երկունքէն, քահանայապետներուն առջև դատապարտուելէն, նա-
խատուելէն ետք և վերջապէս խաչուելէն և թաղուելէն ետք, պահ մը կար-
ծուած էր թէ այլևս ամէն ինչ խաղառ վերջացած էր։ Առաքեալները և Յի-
սուսի հետեւորդները հոգեկան մեծ բեկումով մը տեսած էին իրենց աննման
ու երկնային Վարդապետին վախճանը։ Բայց մեծագոյն հրաշքը կը կատարուէր
ճիշդ հոն ուր կը կարծուէր թէ ամէն ինչ մի անգամ ընդ միշտ վերջացած էր։

«Զի՞ խնդրէ՞ք զկենդանին ընդ մեռեալս» կ'ըսէր երկնային արարած մը անոնց՝ որոնք եկած էին իրենց Տիրոջ մարմինը օծելու: «Ձե՛ աս, այլ յարեալ»:

Այս աւետիսն էր որ կը հնչէր Առաքելական խումբին մէջ: Շատ կարճ ժամանակի մը ընթացքին տեղի ունեցող զէպքերու արագ յաջորդականութիւնը ժամանակ իսկ չէր տուած անոնց անդրադառնալու Յարութեան հրաշապատու իրողութեան:

Այսուհանդերձ, Չարչարանքէն, Խաչելութենէն ու Թաղումէն ետք ե. ընկած էր Առաքելական խումբին մէջ, եղած էր Էմմաուսի ճամբորդներուն հետ, իր վերքերը շօշափել տուած էր Թովմաս Առաքեալին, և վերջապէս ներկայ եղած էր Վերնատան մէջ: Ուստի իր Յարութիւնը ստուգութիւն մըն էր: Այս մեծ իրողութիւնն էր որ մղիչ ուժը կը հանդիսանար առաջին Քրիստոնեաներուն քարոզելու՝ Տիրոջ Աւետարանը և մարտիրոսանալու անոր հա. մար: Վսեմ և բացարձակ ճշմարտութիւններու ի խնդիր մարդիկ կը հերոսանան ու չեն վարանիր մարտիրոսուել: Գործք Առաքելոցին մէջ կը կարդանք թէ ինչ քաջութեամբ Յիսուսի աշակերտները տաճարի շրջափակին մէջ կը քարոզէին: Վասնզի անոնք տեսած էին Քրիստոսի փրկագործական առաքելութիւնը, ականատեսս վկանները եղած էին Անոր Յարութեան ու չէին վարաներ այդ մեծ ճշմարտութիւնը իրենց մահով քարոզելու:

«Այլ արդ Քրիստոս յարուցեալ է ի մեռելոց, առաջին պտուղ ննջեցելոց. քանզի մարդով եղև մահ, և մարդով՝ յարութիւն մեռելոց: Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն եմ հաւասքն անք»: Կը գրէ Պօղոս Առաքեալ Կորնթա. ցեոց ուղղուած իր առաջին Թուղթին մէջ: Քրիստոնէական հաւատքին հիմնա. քարն է Յարութեան իրողութիւնը:

Խաչելութիւնն ու Թաղումը, Աստուածային հանգամանքը նսեմացուցած էին Առաքեալներուն համար, որոնք զվսիկոր կը ցրուէին ու հովիւր զարնուած ոչխարներու նման կը փախչէին: Երկու Առաքեալներ երբ Էմմաուս կ'երթային յուսահատ, իրենց ընկերացող իրենց Յարուցեալ Տիրոջ կ'ըսէին թէ «մեք ակն ունէք թէ նա իցէ որ փրկելոցն էր զԻսրայէլ»: Բայց երբ որ Յարութեան իրողութիւնը ստուգութեան մը վերածուեցաւ, երբ զերեզմանին քարը թաւա. րած տեսան ու պատանքները ծալուած մէկ կողմ դրուած, երբ Անոր ներ. կայութիւնը իրենց մէջ զգացին այն ատեն տրամուծիւնն ու յուսահատութիւնը ուրախութեան վերածուեցան: Տէրը կենդանի էր և Յարութիւն առած: Այն ատեն միայն աշակերտներուն միտքերը լուսաւորուեցան ու հասկցան թէ ինչ ըսել ուղած էր իրենց Տէրը երբ յայտարարած էր — «Սակաւիկ մի եւս և ոչ տեսանիցէք զիս, և ապա դարձեալ տեսանիցէք»:

*

* *

Յիսուսի Ծնունդը եթէ յայտնութիւնն էր Անոր փրկագործական առա. քելութեան, և տնօրինական հրաշագործութիւնները անոր Աստուածութեան, Յարութիւնը սակայն պատկազրումը կ'ընէր բոլոր իր գործունէութեան: Յա.

բուժեան խորհուրդը անցաւորը անանցին, հունաւորը անհունին, և վերջապէս ժամանակաւորը յաւիտենականին կ'առնչէ:

Ժամանակաւոր և յաւիտենական կեանքերուն միջև իբրև անցման կէտ մը կը կենայ մահը. իբրև այս աշխարհի ամենէն զգալի իրողութիւններէն մին. մեծ եղած է մահուան յառաջացուցած ցաւն ու անմխիթարելի տառապանքը մարդկային հոգիին համար: Որովհետև ըստմանումը մարդկային մեր փորձառութեան մէջ իսկ, մահուան նախաճաշակը կուտայ: Եւ սակայն ամէն մահ ըստմանում մը չէ: Քրիստոսի մահը էական պայման մըն էր Անոր Յարութեան, մշտադոյ ներկայութեան: Քրիստոսի Յարութեամբ մահուան սարսափը մեղմացաւ, չքացաւ տիեզերքին մէջ, վասնզի կեանքէ կեանք անցման շրջան մըն է մահը միայն: Նախաքրիստոնէական շրջանին մահը սարսափազդու էր որովհետև մարդոց համար ժամանակի դադարումն ու միջոցին չքացումը կը նշանակէր, ուստի և անոնց մէջ յայտնուող և անոնցմով պայմանաւոր իրադրոճումներուն ալ դադարումն էր: Եթէ մահուան այս հանգամանքը ճշմարտութիւն մըն է ֆիզիքական աշխարհին համար, ապա ուրեմն, որքա՞ն աւելի սարսափազդու պիտի ըլլար հոգեկան աշխարհին համար: Բայց Յիսուս ըսած էր «Ես իսկ եմ Յարութիւն և կեանք. ամենայն որ կենդանի է և հաւատայ յիս՝ մի մեռցի ի յաւիտենան»:

Մահը հակադրուելով կեանքին, ժխտումն է անոր. աստեանական մեր կեանքին մէջ ամէն օր քիչ մը փորձառութիւնը կ'ունենանք մահուան, որովհետև անիկա զոյ է մեր կեանքին մէջ իբրև անժխտելի իրականութիւն. մեր կեանքին իմաստը կը կայանայ յաւիտենութիւնը ժառանգելու ճիգին և ձգտումն մէջ: Եթէ մահը վերջ մը կը դնէ մեր կեանքին ապա ուրեմն կը ժխտէ յաւիտենութեան գոյութիւնը: Այսպիսի ըմբռնում մը մեր կեանքը կ'արժեգրէ ճիշտովն ու կ'իմաստազրկէ:

Եթէ մահը իբրև ժամանակի կասումը բացասական հանգամանքով մը կը ներկայանայ մեզի, միւս կողմէ սակայն ունի նաև իր զրական նշանակութիւնը: Անիկա — մահը — որ արդիւնքն է մեղքին ու չարին, իմաստ մը կուտայ կեանքին: Եթէ աստեանական կեանքը անվախճանօրէն ընթանար ոչ ոք պիտի մտածէր մահուան մասին. կեանքը շատ տափակ, սովորական գոյացութեան կերպ մը պիտի ըլլար միայն, առանց վերջնական նպատակի մը: Այդ նպատակը Քրիստոնէութեամբ կը յայտնուի: Մահը ժամանակաւորին դադարումն է և յաւիտենականին սկիզբը, երկու կեանքերը իրար զօդող, առնչող կամուրջ: Աստուածորդին մարդանալով, անցաւ այն բոլոր փուլերէն որոնք հոգեպէս գոյացութեան մը յատուկ են միայն. Քրիստոս մարդանալով իբրև մարդ զործեց այս աշխարհին մէջ. մեռաւ և թաղուեցաւ բայց չպարտուեցաւ մահէն. դիմադրեց մեղքին, չարիքին, մահուամբ մահը կոխեց և իր Յարութեամբ մեզի յաւիտենական կեանք պարգեւեց: Այս հասկացողութեամբ է որ Քրիստոնէական վարդապետութիւնը մահը կ'ընդունի իբրև մեղքի մը ծնունդը և միանգամայն օրհնութիւն մը և զրական արժէք: Քանի որ մահով ձեռք կը բերուի անմահութիւնը — կ'ըսէին եկեղեցւոյ կանխագոյն շրջանին հայրապետներ — պէտք է աստեանական կեանքը արհամարհել: Որպէսզի կարելի ըլլայ մեզի ալ յաւի-

տեխնական կեանքին ժառանգորդը ըլլալ, անհրաժեշտ է որ մահուան դռնէն անցնինք մեր օրերու վախճանին:

Վրէժով և նախատինքով լեցուած հրեաներ երբ կը խաչէին Յիսուսը, երբեք չմտածեցին թէ մահուան այդ գործիքն էր որ մահուան դէմ յաղթանակը պիտի տանէր...: Այսպէսով Քրիստոսի մահը լոյսով մը կ'ողողէ Յարութեան խորհուրդը, և Յարութիւնը փոխադարձաբար կը չքացնէ մահուան սարսափը և հասկնալի կ'ընծայէ զայն մարդկային մտքին:

Մեծ ծովերու և ովկէաններու վրայ առանց փոթորիկներու խաղաղութիւնը չի գար կ'ըսեն. առանց Աւագ Ուրբաթի մը և առանց Գողգոթայի՝ Յարութեան փառքը անըմբռնելի է: Անհրաժեշտութիւն մըն էր Խաչին մահը Փրկագործութիւնը կատարելութեան մը հասցնելու համար: Բոլոր անոնք որոնք այլոց փրկութեան ի սպաս կը դնեն իրենց անձն ու կարողութիւնները, պէտք է իրենց անձը ուրանան: Այս իմաստով հոգեկան մեծ քաջութեամբ զիմազրաւեց Յիսուս Գեթսեմանիի գիշերը, Պիղատոսի դատաւարութիւնը, անյողգողդ ու անայլայլ, Աստուածօրէն կրելով չարչարանքներն ու խաչելութիւնը: Ու երբ վերջին բոպէին կ'աղաղակէր «Հայր թող դոցա» հարկւրապետը տեղի ունեցող անձառելի այս եղելութենէն կը յայտարարէր «Արդարեւ այս մարդը արդար էր»: Երկնքի և երկրի արարիչը Խաչին վրայէն իսկ մարդոց որդիներուն ներում կը շնորհէր, որպէսզի եղեմական պարտէզին կորուստը և անով մահուան սարսափը տեղի տան Յիսուսի արիւնով շահուած Քրիստոնէական անվախճան, իրական արքայութեան:

Ուռքեալները և Յիսուսի հետեւողները երբեք չմոռցան այն սրտառու խօսքերը որոնք արտասանուած էին իր մատնութենէն ու խաչելութենէն քիչ առաջ. — «Զայս խօսեցայ ընդ ձեզ, զի ուրախութիւնն իմ ի ձեզ իցէ, և ձեր ուրախութիւնն լցեալ եղիցի. դուք տրտմեսլիք, այլ տրտմութիւնն ձեր ուրախութիւն եղիցի»:

Որքան խորունկ իմաստ մը կ'առնեն Տիրոջ այս տրտմութեան՝ ապա ուրախութեան խօսքերը մանաւանդ մեզի համար որ ազգովին անցած ենք վհատեցնող, սրտաբեկիչ փորձանքներէ. քանի՜ անգամ կեցած ենք մեր Գողգոթայի բարձունքին, արիւնլուայ, խռշտանդուած, բայց երբեք յուսաբեկ միշտ սեւեռաբիւր նայելով, սպասելով յարութեան հրաշքին, փառքին. ու Քրիստոսի յարուցիչ շունչը կենդանացուցած է մեզ ու Անոր ուրախութիւնը լեցուցած է մեր տրտում հոգիները: Եթէ Քրիստոսի Գերեզմանը փակող վէմը չէ թաւալած, եթէ յարութիւն չէ առած ան մեռելութենէն, յոյսը չունինք հանդերձեալին մէջ միանալու իրեն, հետեւաբար, «որպէս խոտոյ են աւուրք մեր», ու ամենէն անիմաստ կեանքը յուսակորոյս ապրիլն է: Բայց յարութեան հրաշալի իրողութիւնը ստուգութիւն էր արդէն մօտ՝ 2000 տարիներ առաջ:

Ուստի՝ Քրիստոսի հրաշափառ յարութեան ուրախութեամբը լեցուած մենք ևս ըսենք Փառք Քրիստոսի ամենազօր յարութեան:

ԽՄԲ.

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԽԱՅԵԼՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Ասեմ ամենեքեան, խաչեսցի. եւ նա
ասէ, զի՞նչ չար արար, եւ նոյա առաւել
եւս աղաղակէին եւ ասէին, խաչեսցի»:

(ՄԱՏԹ. ԻԷ. 23):

«Հայր, ի ձեռս քա աւանդեմ զնոյս իմ.
զայս իբրեւ ասաց, եհան զոգի»:

(ՂՈՒԿ. ԻԳ. 46):

Մեր Տիրոջ Զարչարանաց և Խաչելու-
թեան խորհուրդը ցոյց կուտայ Աստուծոյ
անհուն սէրը առ մարդիկ, վասնզի «այն-
պէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, մինչև
զՈրդին իւր միածին ետ. զի ամենայն որ
հաւատայ ի նոյ՝ մի՛ կորիցէ, այլ ընկալցի
զկեանս յաւիտենականս» (Յովհ. Գ. 16):

Խաչելութեան խորհուրդը կը բովան-
դակէ այնպիսի խորունկ, վեհագոյն դէպքեր
և ճշմարտութիւններ, որոնց առջև բովան-
դակ մարդկութիւնը ընդհանրապէս և Քրիս-
տոնէութիւնը մասնաւորապէս պէտք է
ծուկի դան, դառնալու առ Աստուած, ա-
ղօթելու ու հաղորդ դառնալու համար մե-
ծագոյն ճշմարտութեան, որով աստուածա-
լին ճշմարտութիւնը խաչուեցաւ, և սա-
կայն, ինչպէս որ կարելի չէ ճառագայթը
թաղել, այնպէս ալ Աստուծոյ միածին Որ-
դին, յարութիւն առաւ Ս. Գերեզմանէն,
նոր կեանք և անմահութիւն պարգեւելու
համար համայն մարդկութեան: Ինքը եր-
կինքէն երկիր իջած էր, Հօրը կամքը կա-
տարելու համար, խաւարի և մեղքերու
ծովերուն մէջ տուալտող Աստուծոյ որդի-
ները լուսաւորելու և ազատագրելու մեղ-
քի ճիրաններէն:

Կեանքը «հառաչանքի կամուրջ» մըն
է, որուն վրայէն բոլոր մարդիկ պիտի
անցնին: Այս կամուրջը ձգուած է կեանքի
և մահուան միջև . . .

Խաչելութեան խորհուրդը երկար դա-
րեւէ ի վեր կը տօնուի, վասնզի՞ խաչին
վրայ բարձրացող Քրիստոս, աւելի քան
բարեկամ մը, տէր մը, աւելի քան թագա-
ւոր մըն է. Ան երկնքի և երկրի արարիչն
է, Աստուծոյ Բանը, Փրկիչը աշխարհի:

Քրիստոնէական բարեպաշտութիւնը,
բանաստեղծութիւնը, երաժշտութիւնը,
քանդակագործութիւնը զլուխ-գործոց եր-
կեր պատրաստած է, անմահացնելով Խա-
չելութեան խորհուրդը:

Հրեաները, մեր Տէրը, Հրէաստանի
կուսակալ Պոնտացի Պիղատոսին ապարանքը
տարին դատելու, վասնզի՞ առանց հոռով-
մէական օրէնքին գործադրութեան, հրեա-
նները իրաւունք չունէին մահուան պատիժ
գործադրել: Յիսուսի Պիղատոսի առջև
տարուիլը կարելի է նկատել արամա մը, որ
երեք անձերէ կը բաղկանայ: Այս անձերէն
առաջինը հաւաքականութիւն մըն է, այ-
սինքն Հրեայ ժողովուրդը, որ իր մէջ կը
բովանդակէր ամէն դասակարգէ մարդիկ,
քահանաները, աշխարհականները, օրինաց
հմուտ վարդապետները կամ դպիրները,
տգէտ դասակարգէն մարդիկ, որոնց մէջ
կային Փարիսեցիներ, Սադուկեցիներ և Հե-
րովդէականներ: Ինչ որ ալ ըլլային, իրենց
միջև գտնուող տարակարծութիւններն ու
տարբերութիւնները, անոնք բոլորն ալ միա-
ցած էին, ատելութիւն և մանաւանդ վրի-
ժառութիւն ունէին Յիսուսի դէմ: Տրամին
միւս երկու անձերն են, ամբաստանեալ Յի-
սուսը և Պոնտիոս Պիղատոս դատաւորը:
Պիղատոս հոռովմէացի անձնաւորութիւն մըն
էր, ատելի և զրուժան անձ մը յաշտ հրէից,
այնու ամենայնիւ, կուսակալ ըլլալով, որոշ
զգացում և յարգանք ունէր Օրէնքին հան-
դէպ: Իբրեւ կուսակալ և դատաւոր, իրեն
համար երկու ճամբայ ունէր, մին՝ Օրէնքի,
իսկ միւսը գիտութեան և սիրոյ ճամբան:
Սակայն, անիկա միեւնոյն ատեն սկեպտիկ
մէկն էր. աշխարհիկ անձ մ'ըլլալով ուրիշ
բան չէր գիտեր բայց միայն իր հպատակ-
ներէն ստանալ երկրային պատիւներ, սին
և ունայն հաճոյքներ:

Պիղատոս իր առջևը ունէր հրեայ կոյր
և մօլեգնած ամբոխը, որ կատաղութենէն
և վրիժառութեան մոլուցքէն կուրցած՝ չէր
կրնար խորհիլ և դատել, տրամաբանու-
թիւնը հոն տեղ չունէր ամենեւին, կը գո-
ռար ու կ'ըսէր խուժանային ամբոխապա-
ռութեամբ, «Խաչեսցի», թո՛ղ խաչուի,
թո՛ղ խաչուի . . . Աստուած և մարդկու-
թիւնը իրարու դէմ կեցած էին, հոն Պի-
ղատոս գերագոյն դատաւորն էր, արդա-
րութեան ախոյեանը և Օրէնքին գործա-

դիրը: Դրուագ առ դրուագ հետեւինք Ս. Աւետարանին: —

«Եւ ամին զՅիսուս ի վանացն Կայիա-
փայ յապարանս դատաւորին, և էր այգոց-
և նոքա ոչ մտին յապարանսն, զի մի՛
պղծեցցին, այլ զի ուտիցեն զգաւիկն: Եւ
առ նոսա Պիղատոս արտաքս և ասէ, զի՞նչ
չարախօսութիւն մատուցանէք զառնէն
յայնմանէ: Պատասխանի ետուն և ասեն
ցնա, եթէ չէր չարագործ աշին այն, ապա
ոչ մատնէաք զնա քեզ: Ասէ ցնոսա Պի-
ղատոս, առէք զնա դուք, և ըստ ձերոց
օրինացն դատեցարուք, ասեն ցնա հրեայքն,
մեզ ոչ է արժան սպանել զոք: Զի լցցի
բանն Յիսուսի զոր ասաց, նշանակեալ որով
մահու մեռանելոց իցէ» (Յովհ. ԺԸ. 28-32):
Սէնէտրիոնը, հրէից Գերագոյն ժողովը, որ
կ'ուզէր Յիսուսը մահուան դատապարտել,
իրեւ հայհոյիւ և թագաւոր հրէից, օրինա-
կան ձեակերպութեան կը դիմէր, հոգի-
մէացի դատաւորին օրինական հրամանը ըն-
դունելու համար: Տէրը, կապուած և ա-
նարգուած հրեայ անօրէն և խաժամուժ
ամբոխէն, անարգութեամբ Պիղատոսի ա-
պարանքը բերուեցաւ:

Հոս կարեւոր պարագայ մը կայ, որ
արժանի է նկատողութեան, տեսնելու հա-
մար այն կրօնքը և այն բարոյականը որուն
հրեաները կը հետեւէին: Անոնք ազգովին
Բաղարջակերպաց տօնին օրուան պատրաս-
տութեան մէջ ըլլալով, օրինական Գառը
կամ Պասքը պիտի գնէին, յիշելու հա-
մար Ենովան՝ որ զիրենք ազատած էր Ե-
զիպտոսէն, փարաւոններու անարգական
լուծէն, պիտի յիշէին իրենց մեծ մարգա-
րէն, աստուածատես Մովսէսը, որ Սինա
լեռնէն իրենց Տասնաբանեայ Օրէնքները
բերած էր, իրենց գերութենէն զէպի ազա-
տագրութեան դարձը պիտի վերյիշէին:
Ահա թէ անոնք ինչու համար չմտան Պի-
ղատոսի ապարանքէն ներս: Հրեաներու
համար Պիղատոս հեթանոս ու ատելի անձ
մըն էր, թող թէ ան եղած ըլլար իրենց
կուսակալը և դատաւորը. անոր ապարան-
քէն ներս մտնել պիտի նշանակէր սրբա-
պղծութիւն: Միւս կողմէն, անոնք արդարի
մը արեան հեղումին և մահուան պատճառ
հանդիսանալով, կարծես երբեք չպիտի
պղծուէին . . .

Հրեաները աղէկ գիտէին թէ Յիսուս

արդար մըն էր: Արդար քան հրեաները,
արդար քան արդարակորով Սրինաց վար-
դապետները, արդար քան Պոնտփոս Պիղա-
տոսը, որուն պալատը եկած էին դատա-
պարտելու և խաչելու համար զԱյն:

Երկրորդ դրուագը ցոյց կուտայ Յիսուսի
և Պիղատոսի միջև տեղի ունեցած խօսակ-
ցութիւնը Անոր Թագաւորութեան և ճշ-
մարտութեան մասին: «Եւ մուտ միւսանգամ
յապարանսն Պիղատոս, կոչեաց զՅիսուս և
ասէ ցնա. դո՞ւ ես թագաւորն հրէից: Պա-
տասխանի ետ Յիսուս, ի քէ՞ն ասես զայդ
եթէ այլք ասացին քեզ զինէն: Պատա-
խանի ետ Պիղատոս, միթէ և ես հրեայ
իցեմ. ազն քո և քահանայապետք մատ-
նեցին զքեզ ինձ. զի՞նչ գործ գործեալ է
քո: Պատասխանի ետ Յիսուս, իմ արքա-
յութիւն չէ յայսմ աշխարհէ. եթէ յաշ-
խարհէ աստի էր արքայութիւնն իմ, սպա-
սաւորք իմ մարտնչէին արդեօք զի մի՛
մատնեցայ հրէից, բայց արդ թագաւորու-
թիւնն իմ չէ աստի: Ասէ ցնա Պիղատոս,
ապա թէ այդպէս իցէ, թագաւոր ո՞նի ես
դու: Պատասխանի ետ Յիսուս, զու ասես
թէ թագաւոր իցեմ. բայց ես յայդմ իսկ
ծնեալ եմ, և ի դոյն եկեալ եմ յաշխարհ,
զի վկայեցից ճշմարտութեանն. ամենայն
որ ի ճշմարտութենէ է՝ լսէ բարբառոյ իմոյ:
Ասէ ցնա Պիղատոս, զի՞նչ է ճշմարտու-
թիւն» (Յովհ. ԺԸ. 33-38): Ապարանքին
կամ ատեանին մէջ, Յիսուսի և Պիղատոսի
միջև խօսակցութեան ընթացքին, Յիսուս
գերազանցօրէն կը խօսի իր մասին: Ով որ
ճշմարիտ է և ճշմարտութիւնը կը սիրէ,
ճշմարտութեան մասին յարգանք և պատ-
կառանք միայն ունի, իր ձայնը կը լսէ:
Իր թագաւորութիւնը երկրաւոր թագաւո-
րութիւն մը չէ, այլ երկնաւոր: Ան երկին-
քէն երկիր իջաւ մարդկութիւնը հրեշտակաց
դասակից ընելու համար: Անոր թագաւո-
րութիւնը նրբական չէ, այլ աննրբական.
սահմաններ չունի, այլ անսահմանելի և
անորմանդակելի թագաւորութիւն մըն է,
որուն զբօշակն է ԽԱՉԸ, որ երկրէն երկինք
բարձրացաւ և մարդոց որդիները Աստուծոյ
և Յաւիտենականին որդեգրեալներն ըրաւ:

Պիղատոսի այն հարցման թէ ի՞նչ է
ճշմարտութիւնը, մեր Տէրը ուղղակի պա-
տասխան մը չի տար, սակայն և այնպէս
Պիղատոսի հարցումը քսան դարերէ ի վեր

ժարդիկ կը կրկնեն և ճշմարտութեան չեն կրնար հասնիլ: Ըշմարտութիւնը զերագոյն իրականութիւնն է որ գոյութիւն ունի. ժարդիկ ցաւոց հովիտին մէջ, որ մեր տեսանելի աշխարհն է, ճշմարտութիւնը չեն տեսներ, վասնզի զայն իրենցմէ դուրս կը փնտռեն. սակայն այդ ճշմարտութիւնը նոյն ինքն մեր Տէրը, Յիսուս Քրիստոսն է, որ ըսաւ ձեռքս եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն և կեանք» (Յովհ. ԺԴ. 6): Պիղատոս կը փափաքէր արձակել Յիսուսը, բայց հրեաները կ'ուզէին որ Բարաբբան արձակուի, ինչպէս ցոյց կուտայ երրորդ դրուագը: — «Զայս իբրեւ ասաց: զարձեալ ել առ հրեայսն և ասէ ցնոսա, ևս և ոչ մի ինչ պատճառ գտանեմ ի նմա: Բայց է սովորութիւն, զի մի ոք արձակեցից ձեզ ի զատակիս. արդ կամի՞ք զի արձակեցից ձեզ զթագաւորն հրէից: Ազաղակեցին ամենեքեան և ասէին, մի՛ զգա, այլ զԲարաբբա. և էր Բարաբբայն այն աւազակ» (Յովհ. ԺԸ. 38-40): Պիղատոս համոզուեալ չի գործեր, այլ՝ օրէնքի ճամբով: Թերեւս ան կ'ուզէր արդարութիւնը օրէնքով հաշտեցնել, բայց կ'ուզէր վերջապէս շնորհք մ'ընել Անոր, սակայն կ'ուզէր որ իր այս շնորհքը հրեաներուն հաւանութեան արժանանար: Պիղատոս, սկեպտիկ ու դաժան դատաւոր մը, կը տրեւ հեզմանքով հրէից թագաւոր կոչել մեր Տէրը, կ'ուզէր որ Բարաբբա անունով աւազակի մը հետ նժարի մէջ դնել մեր Տէրը, սակայն հակառակ իր փափաքին, հրեաները Բարաբբան նախընտրեցին: Հոս ուշադրութիւն պէտք է ընել. հռովմէացի կուսակալին հոգեբանութիւնը այլընդամուրէն է. ան լաւ չի ճանչնար մարդիկ, մանաւանդ հրեայ կոյր ամբոխը: Հեզմանք մը կար կարծես Պիղատոսի մեր Տիրոջ հանդէպ ցոյց տուած լիրբ արարքին մէջ. ան իբրեւ կուսակալ և մանաւանդ դատաւոր, իր առջեւ ունէր երկու անձեր, մին աւազակ՝ իսկ միւսը առաքինի մը, անմեղ մը:

Զորրորդ դրուագին մէջ տեղի կ'ունենայ մեր Տիրոջ ձաղկումը: — «Եթանժամ ա՛ռ Պիղատոս զՅիսուս և զան եհար: Եւ զինուորացն արարեալ պսակ ի փշոց՝ եղին ի զլուխ նորա, և զգեցուցին նմա հանդերձ ծիրանի. և գային առ նա՝ և ասէին, ողջ եր, արքայ հրէից. և հանէին նմա ապակաւ: Եւ զարձեալ Պիղատոս արտաքս և

ասէ ցնոսա, ահա ասեմ զնա արտաքս առ ձեզ, զի զխտաջիք թէ ես փնտս ինչ ի նմա ոչ գտանեմ: Եւ Յիսուս արտաքս և ունէր պսակ ի փշոց և հանդերձ ծիրանի. և ասէ ցնոսա. ահա այդ ցնեզ» (Յովհ. ԺԺ. 1-6): Պիղատոս, սկեպտիկ դատաւորը, տեղի տուաւ հրեայ ամբոխին հաճոյանալու համար: Զաղկումը և անարգանքը տեղի ունեցան ամենախիստ արարքներով: Սակայն Պիղատոս կարծես թէ յայտ մ'ունէր ազատելու հրէից թագաւորը: Ան նորէն իր ապարանքէն դուրս ելաւ և հրեայ մոլեգնած ամբոխին ըսաւ. «Ես ոչ մէկ յանցանք և պատճառ չեմ գտներ այս մարդը մահուան դատապարտելու համար. ահաւասիկ մարդը ձեզից: Այո՛, «ահաւասիկ մարդը ձեզից», Մարդը զոր Աստուած երկինքէն երկիր զըրկած էր հրեայ ժողովուրդին կը յանձնուի...:

Հրեաները աչք ունին և չեն տեսներ, տիրա ունին և չեն զգար այս տեսարանին վեհութիւնը զնահատելու համար:

Հինգերորդ և վերջին դրուագով վերջ կը գտնէ Պիղատոսի արարքը և Աստուծոյ Որդին հրեաներուն կը յանձնուի:

«Իբրեւ տեսին զնա քահանայապետքն և սպասաւորք, զաղաղակ բարձին և ասեն, ի խաչ հան, ի խաչ հան զգա. ասէ ցնոսա Պիղատոս, ասէք զգա ի ձեզ, և ձեզէն հանէք ի խաչ. զի ես ի դմա փնտս ինչ ոչ գտանեմ: Պատասխանի ետուն հրեայքն, մեք օրէնս ունիմք, և ըստ օրինաց մերոց պարտի մեռանիլ, զի զանձն իւր Որդի Աստուծոյ արար: Իբրեւ լուաւ զքանս զայս Պիղատոս, առաւել ևս երկեաւ: Եմուտ զարձեալ անդրէն յապարանսն և ասէ ցնոսա, ուստի՞ ես դու. և Յիսուս ոչ ետ նմա պատասխանի: Ասէ ցնա Պիղատոս, ընդ իս ո՛չ խօսիս, ո՛չ գիտես եթէ իշխանութիւն ունիմ հանել զքեզ ի խաչ, և իշխանութիւն ունիմ արձակել զքեզ: Պատասխանի ետ Յիսուս, ոչ ունէիր դու իշխանութիւն ի վերայ իմ և ոչ մի, եթէ ոչ էր տուեալ քեզ ի վերուստ. վասն այսորիկ որ մատնեացն զիս քեզ, նորա մեծ մեղք են: Եւ յայնմանէ Պիղատոս խնդրէր արձակել զնա. և հրեայքն աղաղակէին և ասէին, եթէ զգա արձակես, չես բարեկամ կայսեր. ամենայն ոք որ թագաւոր կոչէ զանձն իւր, հակառակ է կայսեր: Իսկ Պիղատոս իբրեւ լուաւ զքանս զայսորիկ, ած զՅիսուս ար-

տաքս. և նստաւ ի վերայ բեմին ի տեղւոյն որ կոչէր Քարայտակ, և երբայեցերէն կապպաթա: (Էր Ուրբաթն գատկի, և էր ժամ իրբն վեցերորդ), և ասէ ցհրեայն, ահա թագաւորդ ձեր ցձեղ, Եւ նոքա աղաղակէին, բարձ ի մէնջ, բարձ ի մէնջ, և հան զդա ի խաչ: Ասէ ցնոսա Պիղատոս, ես թագաւորն ձեր ի խաչ հանիցեմ: Պատասխանի ետուն քահանայապետքն, չիք մեր թագաւոր բաց ի կայսերէ: Յայնժամ ետ զնա ի ձեռս նոցա, զի ի խաչ ելանիցէ» (Յովհ. ԺԺ. 7-16):

Դատաւարութեան ժամանակ, Պիղատոս իր տիկինէն նամակ մը ստացաւ, որ ցնցեց զինքը: Այդ նամակին մէջ, Պիղատոսին կրնր իր ամուսինին կ'ըսէր. — գործ մի ունենար այդ արդարին հետ: Աղնուական հոգովմէացի կրն մըն էր ան, կղզիւս Պրոկուլա անուանով, որ իր երազին մէջ չարչարուած և անդհանքի մատնուած էր Յիսուսի պատճառաւ. այս յուզիչ և խորհրդաւոր դէպքը կը մնայ անբացատրելի արարք մը, կրն մը որ Արդարին ազատութեան համար կ'աղերսէր և կը բարեխօսէր:

Երբ մեր Տէրը փոխանակ ջուրի քացախը առաւ բերնին մէջ, իններորդ ժամուն մեծածայն զոչեց լէլի, էլի, լամա՞ սարաքթանի, Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս»: Աստուծոյ միածին Որդոյն զոչումը մինչև երկինք, Հօր Աստուծոյ բարձրացաւ. Նախ քան վախճանը Տէրը ըսաւ «Ամենայն ինչ կատարեալ է»: Այո՛, յիշաւ ի ամէն բան կատարեալ եղաւ. կատարեալ եղաւ իր հնազանդութիւնը, տառապանքը, խաչելութիւնը և մահը: Սուրբ Դրոց մարգարէութիւնները կատարուեցան: Բնութիւնը անգամ կարծես թէ համատարած սուգի, արտաբանութեան մէջ էր: «Եւ ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցինն ժամ» (Մատթ. ԻԷ. 45): «Խաչեցին», թող խաչուի, թող խաչուի ձայները լուսւ էին արդէն, լուս էր բնութիւնը ամենուրեք: Մեծ Խաչեցեալն երկու կողմի չարագործները, մին՝ փրկուած, իսկ միւսը կորսուած, տառապանքով արդէն իրենց հոգիները աւանդած էին: Խաչին առնթներ կը գտնուէին երկու-

ղած, բարեպաշտ կիները, որոնք Ս. Կոյս Մարիամ Աստուածածինը չըջապատած էին. հոն էր նաև Յիսուսի սիրեցեալ աշակերտ, ներէն Ս. Յովհաննէս:

Գողգոթայի խաչը, որ հրէից դալթա կղութիւնն էր և հեթանոսաց յիմարութիւնը, Աստուծոյ զօրութիւնը եղաւ փրկելով բոլոր ժողովուրդը:

Չարչարանաց և Խաչելութեան պատմութիւնը, ինքնին, սուրբ և խորհրդաւոր պատմութիւնը կը կազմէ փրկագործութեան մեծ խորհուրդին: Անձնագոհութեան մեծագոյն և վերջին արարքը տեղի ունեցաւ Գողգոթայի խաւարներուն մէջ: Անձնագոհութեան օրէնքը Աստուծոյ օրէնքը եղաւ:

Ի՞նչ ցոյց կուտայ խաչելութեան խորհուրդը մեզի, բոլոր քրիստոնէականներուն: Սէր առ Հայր և հնազանդութիւն: Սէր առ ամենեւեան, սէր առ մարդիկ: Ահա թէ ուր է Փրկչին փառքին և հնազանդութեան մեծութիւնը: Ան է մարդոց միակ փրկիչը, յաւիտենական բարեխօսը Աստուծոյ և մարդոց միջև: Ս. Խաչը Աստուծոյ և կատարելութեան երթալու միակ ճամբան է քրիստոնէից համար: Անով և անոր բացած ճառագայթարձակ զօրութիւնով կարելի է յաղթանարել չարին, Սատանային, աշխարհին և փորձութեանց:

Ս. Խաչը միջոց մը, պատուանդան մըն է վեր բարձրանալու, մենք զմեզ գերազանցելու: Քրիստոս, քրիստոնէութիւնը և քրիստոնէականները խաչով ապրեցան և յաղթանակեցին: Ս. Խաչը յաղթութեան նշանն է և ամենուն կեանքը կառուցող լուսածին և լուսազարդ նշանն է: Ան երկրէն երկինք տանող լուսեղէն սանդուխն է բոլոր քրիստոնէից:

Աղօթենք որպէսզի Տէրը, որ խաչին վրայ թափած իր սուրբ և մեղսաքաւիչ արիւնովը խաղաղութիւն պարգևեց բովանդակ մարդկութեան, իր Խաչելութեան տօնին առթիւ, մեզի և ու խաղաղութիւն պարգևէ. աղօթենք ի խորոց սրտի առ Աստուած որ պարգևէ մեզ շնորհք և ողորմութիւն և փրկէ զմեզ սատանայէն և աշխարհի չարութենէն. ամէն:

ՊԱՐԳԵՒՆՆԵՐԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԵՍԵԱՆ

ԶԱՐԶԱՐԱՆՔ ԵՒ ԽԱՉ

Խաչուիլ՝ ուրիշներուն համար եւ կամաւ՝ կոչում է մեծ: Խաչուիլ իր խել մեղմեցնու համար եւ ակամայ՝ պատիժ է արժանի, բայց գրուքեան կարօս . . . :

• • •

Խաչեր կան եւ շա՛ս խաչեր՝ նշան կիրքի, նախանձի եւ ասեղութեան. խաչեր աւազակի՝ զօր պէտք չէ՝ երբեք օխորել Յիսուսի խաչին նեւ .

Հոգի՛, տաճը ողորդական, որուն ներկայ պիտի ըլլաս Աւագ Հինգշաբթի գիշեր, պատմել զանց կ'ընեմ, զի ան ո՛չ միայն տխուր է և որուն չես կրնար ունկընդդիմ առանց արցունքի, այլ արդէն ակնատես պիտի ըլլաս անոր տեսակ մը ներկայացման. պիտի լսես նախ աղեխարշ պատմութիւնները Յիսուսի տենդոտ հալածանքին, աւազակարոյ ձերբակալութեան, քահանաներու, դպիրներու և երէցներու ձրի ամբաստանութեան և անխնայ դատաստանին, ժողովուրդին՝ որ դեռ երէկ «օխաննա» կը պոռար Անոր, այսօրուան օր խաչ հանո աղաղակներուն, ոմանց նոյնիսկ թուքին ու մուրին: ոմանց սուտ վկայութիւններուն, այլոց անագորոյն ծեծին ու շարչարանքին. պիտի լսես Յիսուսին արհամարհոտ լուսթիւնը կամ Անոր կորուկ բայց հատու պատասխանները դատաւորներուն, և հուսկ ուրեմն պիտի տեսնես Յիսուսի տառապանքները և խաչելութիւնը. եւ այս բոլորը ընդելուզուած՝ ողբաձայն ալելուներու, սաղմոսերգութեանց, թրթռուն և դողդոջուն աւետարանական ընթերցումներուն, թաւ ու թախծոտ շարականներուն և ապա՝ հոծ խաւարին մէջ մերթ գոռ և մերթ մեղմանոյ ձայնին քարոզչին, զոր ժողովուրդը կը լսէ երբեմն լուռ և երբեմն հնկեկաձայն:

Այո՛, Հոգի՛, այս բոլորին հանդիսատես ըլլալ, լսել այս բոլորը երգուած աղեկաւոր ձայնով, բաժնել համակրօրէն Յիսուսին անհո՛ւն վիշտը, չարչարանքն ու տառապանքը և վկան ըլլալ իր մահուան,

ո՛հ, անհանդուրժելի՛ և անկրեկի՛ է հաւատացեալին համար . . . :

— Բայց ի՞նչ եղար, Հոգի՛. ինչո՞ւ երեսդ այդպէս կը ծածկես ու կուլաս հնկեկալէն . . . : Զէ՞ որ այլեւս չուզեցի քեզ տեսնել այդպէս յուզուած և վրդովուած, մահաւանդ արցունքոտ աչքերով . . . և անոր համար չէ՞ որ մանրամասնօրէն այսօր չուզեցի պատմել վերջին օրերը Յիսուսին:

Երէ՛ցս, իրաւունք ունիք, շա՛տ իրաւունք՝ երբ ինձ կը յիշեցնէք աւետիսս և ուխտս, բայց անոնք ուրիշ եւ կեանքը ուրիշ է, երբ իրողութիւնը բացատրի է և վեր մարդկային կարողութիւնէն . . . : Երբ ինձ կը յիշեցնէք ուխտս, ինչո՞ւ չէք խորհրդէ մարդ եմ ամէն բանէ առաջ և մի՛ս ու ջիղե՛ր ունիմ: Այո՛, Երէ՛ցս, մարդ եմ և տկար արարած, չեմ կրնար և չկրցայ հանդուրժել հրեշային վարմութիւն մարդոց՝ հանդէպ անմեղին, միակ Բարին և մեր Բարերարին որ Յիսուսն է, որ Յիսուսը եղաւ, որուն դեռ քանի մը օր առաջ թաղաւորական փառքը կ'երգէին և այսօր վրտանք անհերքելիօրէն որ մեր փրկութեան համար մարդացած սէր-Աստուածն իսկ է որ այսպէս կը խաչեն մարդիկ . . . :

Քեզի չլսած, Երէ՛ցս, օրե՛ր առաջ սկսած եմ արդէն ապրիլ վիշտն ու տառապանքը, չարչարանքն ու խաչը և մա՛հը՝ պաշտելի վարդապետին, զոր ա՛յնքան խոր ճանչցուցիք և ա՛յնքան անհուն սիրցուցիք ինձ՝ ձեր բացատրութիւններով . . . : Ըսէ՛ք, Երէ՛ցս, ինչպէ՛ս չլամ ա՛յնքան հրեշային անգթութեամբ և անիրաւ կերպով խոչտանգուած, խաչուած և մեռած Աստուծոյ Որդւոյն անդամանելի կորուստը:

— Կորուստ. ո՛չ Հոգի, այլ իր բառերով՝ կեանք յաւիտեական . . . :

— Կորուստ՝ թո՛ղ ըլլայ մեզ համար, Երէ՛ցս, քանի որ մեր աչքերը պիտի չտեսնեն վաղը զինք, և պիտմ լսեն միայն իր մատնութիւնը և երեսուն արծաթի վաճառումը աշակերտին կողմէ, պիտի լսեն պատմութիւնը իր անարգուելուն, չարչարութեան, թուքին ու մուրին՝ իր օրհնեալ երեսներուն, իր պաշտելի գլխուն իշած ան-

գույթ հարուածներուն, ինչպէս բոլորն՝ պատմութիւնը վերջապէս իր խաչին և մահուան . . . : Եւ զարմանալին ու գայթակղելին՝ պատմութիւնը՝ իր բոլոր աշակերտներուն վատագի փախստեան ու խաչին վրայ բեկեռուած՝ իր սուրբ շրթունքներէն արտասանած ներումի խօսքերուն, և խօսքերուն՝ ո՛հ, իրեն հետ խաչուած, բայց զղջացող աւազակին և զինք դառնորէն հեզնո՞ղ, չարչարո՞ղ և խաչող զինուորներուն ուղղուած . . . : Եւ, երէ՛ցս, հուսկ ուրեմն պիտի լսեմ պատմութիւնը իր օգնութիւն ազադակող կանչներուն և պարապ երկնքին անկարեկիր լուսնիւնը, Ըսէ՛ք, երէ՛ցս, ի լուր ձեր բեկքեկ ձայնին և ի յուշ այս բոլորին, ինչպէ՛ս մնամ լսու, անկարեկիր և անյո՞յզ, մարմարէ պաղ և անշարժ արձանի մը պէս . . . : Սա, երէ՛ցս, պա՛րզ, հէքեաթունա՛կ և սեւ մէկու մը պատմութիւնը չէ, այլ մեր Փրկչին, մեր Բարեբարին կեանքն է և մի՛ր իսկ կեանքին պատմութիւնը, իրական և ճակատագրական, զոր այժմէն, ի յառաջագունէ դատապարտուած ենք լսել և ապրիլ . . . :

— Բայց, Հոգի՛, երանի չե՞ս տար այդպէս չարչարուած, տառապած, խռտանգուած, ջախջախ ու խաչուած հոգւոյն որ կնիքը ունի կոշուկին և մեռած, ու թաղուելէ վերջ, երբորդ օրը պիտի իրապէս թաւալէ զինք գերեզմանող փոսին ժայռը և յարուրին առած՝ հոնկէ դուրս պիտի գայ աւելի պերճ, լուսաւորութեթև, պիտի թևեր առնէ յաղթական և վերագտած իր աստուածութիւնը, համբաւալէ առաջ երկինք, քառասուն օրեր պիտի թևածէ հոս հոն, իբրև ոգի, մերթ երևալով իր սիրելիներուն — Մագդաղենացիին, աշակերտներէն ոմանց, աշակերտներու ողջ երամին, պիտի խօսի և պիտի գործէ հիմաւորելու համար իրենց երեքուն հաւատքը, ամենուն ներշնչելով հաւատքն ու յոյսը յարութեան:

Ո՛հ, Հոգի՛, եթէ հաւատքն ունիս այս իրողութիւններուն, պարտականութիւնդ պիտի ըլլայ երթալ եկեղեցին, լսել, հոգ չէ՛ յուզուած և լալով՝ Յիսուսի վերջին օրերու ողբերգական պատմութիւնը և խորհիլ . . . խորհիլ՝ մարդուն անխորաչափելի ազդեցութեան, իր ազդեցողիւն անսահման անխառնութեան, իր հրէշային անզթութեան, իր տիեզեր նկարագրին յաւիտենական չա-

րութեան, իր շահամուլ հասարակեան, թափուած արիւնին ի դուր աղբերահոսումին. մէկ խօսքով՝ «Աշխարհի թագաւորութեան» դեռ ամբահիմն տոկունութեան վրայ և դուրս գալ եկեղեցիէն կլանուած այդ խորհուրդով, բայց նաև թե առած յոյսով յարութեան, որ պէտք է արեւալուսէ դէմ. քիչ վրայ, ճառագայթելու համար իբրև իրականութեան անխառն ժպիտ՝ հոգիէդ ու կեանքէդ ներս: Այո՛, Հոգի՛, որբէ՛ ալ. քերդ և պաղարիւն մտիկ ըրէ այսօրուս բացատրութիւններուս որպէսզի հաւատքի անթարթ ու պայծառ աչքերով կարենա զիտել խորհուրդը խաչին, խորհուրդը կըսեմ մարդկային փրկագործութեան տա՛մին որ խորհուրդը եղաւ նաեւ ճշմարիտ կեանքին:

Այո՛ Հոգի՛, զիտեմ, բոլորովին խելամուտ պիտի չըլլաս խորհուրդին ներքին և ամբողջական իմաստին, բայց պիտի զմայլիս անոր վրայ և պիտի ապրիս գայն՝ զարմանալով . . . :

Եւ յետոյ, Հոգի՛, չըսի՞ր որ այլևս զիտակից և փորձառու եղար, քաջ պիտի գտնուիս ո՛չ միայն Յիսուսին՝ այլ քու անձնական խաչիդ հանդէպ. որովհետեւ ա՛յլ զիտակ ես թէ կեանքը ամբողջ, մանաւանդ ընտելաներուն կեանքը խաչ է եւ մահ . . . : Ա՛յդ է տիեզերական օրէնքը, ա՛յդ է հեռուար անջնջելի ճակատագիրը ամենուն: Ըսէ՛, Հոգի՛, չկա՞յ հակասութիւն այդ յայտարարութեանդ և ա՛յս սկարուքեանդ միջև, ի՞նչ կ'ըսեմ՝ միջևը աւետիսիդ որով խնդամոռեցիր զիս՝ և այսօրուան յուսահատութեանդ . . . :

Եւ տակաւին: Սա, Հոգի՛, պատմութիւնն է միայն՝ երկու հազար տարիներ առաջ ապրուած կեանքի մը, թող ըլլայ այդ կեանքը մեզ համար մարդացած Աստուծոյ, և այդ՝ այսօր քու կողմէդ զգացուած օրրոտով և տեսնուած երեակայութեամբ: Հապա եթէ դուռն ի՛նքզիք ըլլայիր մատնուածը անխառնուածը, չարչարուածը, խաչուածը և մեռնելիքը, ամենքէն լքուածը և անյոյսը և անյոյսը յարութեան և անմահութեան. այդ անյոյս և անլոյս պարագային, ըսէ՛, Հոգի՛, ի՞նչ պիտի ընէիր . . . : Ո՛հ, Հոգի՛, լսէ տրտում՝ բայց ոչ անյոյս

խաչին և մահուան պատմութիւնը և ի յուշ իր յաղթական յարութեան, ըսէ՝ աներկեւան հաւատքով. — «Յիսուս պէտք էր խաչուէր, քաղուէր և յարութիւն առնէր՝ որպէսզի մենք ամենքնիս ալ ուժը ունենայինք որ մը խաչուելու, մեռնելու և քաղուելու ուրիշին համար, եւ յոյսը ունենալինք յարութեան և անմահութեան . . . :

* * *

— Ինչ ըսեմ . . . : Իրաւունք ունիք, երէցս: Բայց սա լաւ գիտցէք. — թէ և այս վայրկեանին շատ խոռոված, շատ ալալած և ինքզինքէն դուրս, սակայն տէր եմ և տէր պիտի մնամ խոստովիս: Այո՛, երէցս, քաջ պիտի մնամ և պիտի հանդուրժեմ ո՛չ միայն պաշտելի Վարդապետիս փրկագործութեան տոճմին պատմութեան, այլ պիտի քաջ մնամ զիմացը կոչումիս, զիմացը անձնական խաչիս . . . : Այո՛, երէցս, քաջ պիտի ըլլամ: Ինչո՞ւ տուխոսարմ, թերեւս պիտի լամ, որովհետեւ զուտ հոգի չեմ, միս, արիւն և ջիւղ եմ, կը զգամ ցաւ ու տառապանք, բայց պիտի լամ մանաւանդ սրտով, որովհետեւ կոչուեմի, զիտակցութեան տէր եմ, զիտեմ թէ անմեղ եմ, անձնուրաց եմ և զիտեմ նաեւ որ զիս խաչելիք աշխարհը չար, անիրաւ, նախանձոտ, շահամուլ և եսամուլ է . . . : Եւ երէցս, մի մոռնաք որ Աստուածորդին իսկ ըսաւ. — «Հոգիս յոժար է, բայց մարմինս տկար»:

Այո՛, երէցս, մարմինս սկաւ եւ զիտեմ՝ ամէն դաւաճանութիւն անկէ է որ պիտի դայ, բայց վստահ եմ հոգիւս քաջութեան վրայ. ան պիտի յաղթանակէ հուսկ ուրեմն, որովհետեւ պիտի զոհուի ճշմարտութեան համար և պիտի մնայ անմահ: Միայն թէ երէցս, իմ անձնական պարտականութեանս հաւատարմութիւնը ծառայէր մանաւանդ արդարեւր կեանքին, որը զբարստարար է՝ և կը մնայ նոյնը, միշտ հաւածուած ու խաչուած օվառն արդարութեան, այսօր ալ՝ ինչպէս էր երէկ . . . :

— Սա աւելի՛ պատճառ մըն է, Հոգի՛, որ դու ստոյլիկեանի մը պէս քաջ և անայլալ մնաս սկզբունքներուդ առջեւ, ինչ որ ալ պատահի քեզ, տանիս լո՛ւս և համբերութեամբ, առանց արտունջի և տկարութեան, քանի որ ան պատմութիւնն է բոլոր

արդարեւրուն, պատմութիւնը բուն իսկ կեանքին. այո՛, Հոգի՛, խաչերը միշտ տընկուած են. նայէ՛ որ քուկինդ ըլլայ խաչը արդարին, խաչը ընտրեալին, խաչը Յիսուսին, որուն պիտի վիճակի ճակատագրականօրէն յաղթութիւն, յարութիւն և անմահութիւն . . . :

Ինչո՞ւ լռեցիք:

— Կ'ամէնամ պատասխանելու . . . :

— Չըլլա՞յ դարձեալ այլայլեցաւ միտքդ և կը վախնաս զալիքէն, և պիտի ընկրկիս ուխտիդ կատարումէն:

— Այլալում՝ այո՛, բայց ընկրկում՝ ո՛չ, երէցս: Այլայլեցայ՝ որովհետեւ զբժուա՞ր է, շատ դժուար գալիքը զիմակալել:

Բայց երէցս, միշտ քաջ եմ և հաւատարիմ ուխտիս. սիրով պիտի խմեմ ինձ երկարող բաժակը կոչումին և պիտի չհրաժարիմ. միայն թէ ներեցէ՛ք տկարացումներուս . . . : Ներեցէ՛ք, երէցս, և ըսէ՛ք, խօսեցէ՛ք ինձ որ աւելի՛ սրտապնդուիմ և մխիթարուիմ:

— Ներել՝ իմ պարտականութիւնս է, Հոգի՛, բայց ներել՝ ինչ բանի՞ համար, ներել՝ քու մը մեղքդ: Դալով նոր և քաջալերիչ խօսքին, ըսէ՛, Հոգի՛, ինչի՞նչ կը սպասես արդեօք:

— Հոգի՛, ինչպէս քանիցս ըսած եմ, անոնց մասին չկայ զիտական և շօշափելի փաստ, ինչ որ յամառօրէն և անիրաւ կերպով կը պահանջեն բանապաշտ և զիտական մարդիկ և ինչ որ դուն կը պահանջես այժմ տեսակ մը շուտբաժ . . . : Բայց կայ նախ սիեզերական հաւասք մարդոց, ո՛ւր ալ անոնք գտնուին և ի՛նչ կրօնք ալ դաւանեն: Երկրորդ՝ կա՛ն Յիսուսին տուած փաստերը, տրուած իր աշակերտներուն և հաւատացեալներուն: Այդ փաստերը հիմերն են մեր կրօնքին և անոր դաւանանքին, զորս ըսիր թէ կ'ընդունիս և կը սիրես: Մարդ ի՛րապէս երիտօնեայ է՝ այդ դաւանանքներով և չէ՛ երիտօնեայ առանց անոնց, այլ է իմաստասէ՛ր մը միայն. իմաստասէ՛ր՝ միշտ որոնող և միշտ կասկածոտ. հաւատացող՝ այսպէս կամ այնպէս. տէր՝ զանազան դրութեանց, հոգեպաշտ կամ նւթապաշտ, և կամ պարզ անհաւատ . . . : Հոգի՛, կը խորհիմ թէ մարդուն

համար աւելի լաւ է առ այժմ առեւտրա-
ծային, անձամբին — որ մենք Աստուած
կը կոչենք — կրօնական, մանաւանդ քրիս-
տոնէական լուծումով և անոր ճշմարիտ
լուսաւոր և ազնուական հաւատքովը գո-
հանալ — հաւատք՝ որ հիմնուած է զգա-
ցական և փորձառական փաստերու վրայ —
և անով զօրանալ, մխրթաւորել, ապրիլ ու
գործել, քան թէ կասկածել, աննպատակ
որոնել և գործել, օրօրուիլ և մնալ ան-
մխրթաւոր՝ կեանքի մէկը միւսէն ծանր դի-
մայեղութեանց առջև։ Այնպէս չէ՞, Հոգի՛։
Այո՛, Հոգի՛, մենք, քրիստոնեայ ե-
րէցներս և անկեղծ հաւատացեալներ, ա-
ւելի՛ կարևորութիւն կ'ընծայենք հոգիով
զգացուած ճշմարտութիւններու, որոնք
աւելի առողջ, ուղիղ և ազնուական են և
աւելի յիշ՝ գործնական գեղեցիկ և օգտա-
շատ արդիւնքներով, և ապրելու յարաբե-
րական օրինակելի կեանքով մը՝ անոնց թե-
լադրութիւններուն, մանաւանդ Աւետա-
րանի բարձր բարոյականին համեմատ, քան
թէ զիտական և աւելի շօշափելի նկատ-
ուած ճշմարտութիւններուն, որոնք զբե-
րաստաբար կամ գործ չունին հոգիին և
հոգեկանին հետ — և մարդ հոգիով միայն
կ'ապրի — հետեւաբար կը մնան լուռ՝ կա-
րեւոր և կենսական խորհուրդներու մասին,
կը մնան պաղ՝ հանդէպ բարոյականին, ուս-
տի կ'ապրին կեանք մը ընդհանրապէս ա-
նարգ, գոհնիկ, ստորին, անբարոյ կամ
ապարարոյ, և կամ մարդը կը թողուն ա-
ռուանձին ինքզինքին հետ, թո՛ղ, ալա՛ր, ան-
մխրթաւոր և արժանի գիտութեան և լացի։

Հոգի՛, ունիս և ունեցիր հետզհետէ ա-
մուր, լայն ու պայծառ հաւատք, գիտցի՛ր՝
սա անգերազանցելի այն զօրութիւնն է որով
մեր հոգին ինքզինք կը զգայ մի՛ Քրիս-
տոսի հոգւոյն հետ, և կ'ապրի լրիւ անոր
կեանքը իր բոլոր պարտականութիւններով
սիրոյ, նուիրումի, գութի, հրաշքի, զոհ-
ւութեան, քաջութեան, խաչի և մահու և
ապա յարութեան և անմահութեան . . .
նման հրաշալի զօրութեան մը զգացումը
միայն կը զօրէ հրաժարել ստորին կիրքե-
րէն և օխորժակներէն, անասնական բե-
րութիւններէն և ապրութիւններէն, և յայտնու-
թեամբը, զարգացումովը թաքուն, առողջ,

գեղեցիկ, անհուն և բազմաշնորհ ուժե-
րուն, կը միացնէ գայն Քրիստոսի ոգիին,
և կ'ընծայէ զինք մարդ տալար՝ գործելու
համար գործեր աստուածային . . .

Դո՛ւն, Հոգի՛, այսօր թէ և տկար և
զաղուռ, բայց վստահ եմ՝ տէր ես այդ օր-
ութեան։ Ուստի կը յորդորեմ քեզ ամբա-
պնդելու և ճոխացնելու գայն, ըլլալու հա-
մար միշտ աննկուն։ Մի՛ վախնար, Հոգի՛,
խորհէ միշտ բարին ու ճշմարիտը և ինչ որ
ալ պատահի կեանքիդ մէջ, նոյնիսկ խաչ
և մահ՝ ապրի՛ր զանոնք քաջաբար . . .
Մի՛ վախնար մանաւանդ երբ կոչուովիս խա-
չին վրայ մնաւ առանձինն, առանց օգնու-
թեան խօսքի և ձայնի։ Վստահ եղիր, Հո-
գի՛, թէ և Աստուած միշտ երկրէքէն չ'իջ-
ներ օգնութեան գալու համար խաչուովիս,
բայց չի՛ւքեր զանոնք որ անկեղծօրէն կը
հաւատան իրեն և կ'ապրին իրենց մարդ-
կային կոչումը։ զա՛յդ պիտի տեսնեն՝ երբ
առնեն յարութիւն և ապրին կեանքը անմա-
հութեան . . .

Ուստի, Հոգի՛, կոչ կ'ուզեմ քեզ եր-
թալ եկեղեցի և կատարել հաւատացեալի
բոլոր պարտականութիւններդ քաջաբար։
Մնացի՛ր անվհեւ ու քաջ զիմացը խաչին
որ կեանքն իսկ է արդարեւորուն։ Այո՛,
Հոգի՛, զնա եկեղեցի անխափան, լսէ՛ և
ներշնչուիր, լսէ՛ և սիրտ առ պատմութե-
անէն Յիսուսի ողբերգական վախճանէն,
լսէ՛ զանոնք իբրեւ դաս՝ որ կ'աւանդէ Յի-
սուս բեմէն իր արիւննոտ խաչին բոլոր իր
յաջորդներուն, ըլլա՛ն անոնք վատօրէն
փախչող աշակերտներ — որոնց սէրը սա-
կայն կը զգայ իր հոգին — թէ իր եկեղեց-
ւոյ բոլոր հայրերն ու հաւատացեալները՝
Հաւատքս մեծ է, Հոգի՛, քու մասիդ, ե-
թէ չես իսկ՝ պիտի ըլլաս օր մը ճշմարիտ
քրիստոնեայ, իսկապէս փրկուած եւ փրե-
կով՝ մարդը նւարիս . . .

ՀԱՅԿՍՉՈՒՆ Ա. ՔԶՅ. ՈՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

ՔԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀՈՒՆՏ ԱՆԾԱՆՕԹ ...

Հո՛ւնտ անծանօթ, կը ճանջե՛ս, սրբիս մէջ հուր մը իբրեւ .
Պիտի մըխա՛մ թէ չըսեմ ես այս գիշեր. կը խըլե՛ս
Քունն աչկերէս ու կ'ընես զիս կէս մեռել ու կէս ողջ:

Ըսէ՛. ի՞նչպէս քիչ մ'առաջ, ո՞ր դիպուածը, ո՞ր ասուածն
Քեզ իմ դիմացըս հանեց. ու երբ հագի՛ւ թէ աչկերս
Մուրին մէջէն քեզ տեսն ու մըսքիս մէջ կազմեցին

Արձանն, Պասկերն, Մեղեդին՝ Արուեսի Գործն քսեղծման,
Արծիւն ի՞նչպէս շո՛ւտ հասաւ ու քեզ առա՛ւ ու տարա՛ւ...:
Զե՛մ ավստսար, զանգասիր հեռացումիդ այդպէս շուտ,

Այլ կ'ափսոսամ սա հողին զոր իմ մըսքովս՝ իբրեւ բան,
Ես պեղեցի օրերով, պատրաստ, պարտքս քրի զայն,
Որպէսզի դուն իջնայի՛ր հող-հողույս մէջ, ջերմօրէն...:

Մընա՞յ պիտի Աստուած իմ. դարերո՞վ թէ՛ յաւիտեա՛ն
Հողն-էութիւնս այսպէս ո՞րք, երբ անդին շատ հողիներ
Ամէն վայրկեան կը զըսենն հուններ՝ ծանօթ, անծանօթ...:

Ա. ՇՏԻՇԱՏ

Լ Ե Ս Բ Ե Տ

Կանչըս ձեզ՝ է, իմ եղբայրներ,
 Եկե՛ք բոլոր,
 Եկե՛ք կերտենք աշխարհ մը նոր:

.

Ով որ ունի սիրս հրահեղ,
 Թող գայ հանդես.
 Ով որ ունի մրսփի փանփար,
 Թող անպատահառ
 Միանայ մեզ'.
 Ով որ ունի երազ մը վառ,
 Թող բըռնե՛ վեր,
 Զահի մը պէս լուսապայծառ,
 Լուսաւորէ՛ որ Գործը մեր:
 Ու մենք կերտենք աշխարհ մը նոր...
 Ուր չըլլայ մարդ նօրի կամ մերկ,
 Բռնենք բոլոր ցաւերն ու վէրք,
 Ուրախութեան հընչէ՛ք թող երգն
 Ամենուրեք...
 Փոխենք երկիրը՝ եղեմի,
 Զըմբտնէ՛ հոն «Յան» երկդիմի,
 Եւ գայ այցի Աստուածն երբոր,
 Տեսնէ՛ Երազը ձեւաւոր,
 Ըստանչանայ,
 Ազամորդին որ հողեղէն
 Այսպէս կըրնայ,
 Կերտել տանար մը լուսեղէն,
 Տիեզերքի սրբին վըրայ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԿՈՐՈՒԱԾ ԴԱՆԿՈՒՅԻՆ ՄԱՆԿԱՆԵՐԻՆ

Իմ կորուած մանկութիւն, երբեմն այնքան ես աղուոր,
Այնքան բարի, մտերիմ, երբ կը դառնաս հեռաւոր
Քու անցեալէն, ու երկչոս՝ քեւերդ զոյգ՝ լայնօրէն
Դուն կը բանաս, կը նայիս յետոյ կեցած պահ մ'այդպէս
Աչքերու՝ խոր, ու յանկարծ կը նետուիս գիրկս խենթի պէս:

Ու պահ մը լուռ, զօրաւոր փարած կուրծքիս կը սեղմեմ
Քեզ հոգեւին, մինչ կ'առնես աչքերդ վեր մերք ընդ մերք,
Երբ կը բանայ մասներուս զգուանին օտար՝ մազերուդ
Ոսկի արտին մէջ հարուս՝ սիրոյ խորունկ աղօսներ:
Դուն կը ժպտիս, կը փրլի սակայն բան մը իմ նետէս:

Զի հիմա վին մը խորունկ մեզ յաւիտեան իրարմ:
Ալ կը բաժնէ իմ անդարձ, ստուերացած մանկութիւն,
Օրերու վինն այդ լեցնել հիմա իզուր կը փորձենք,
Երբ զայն ծածկելն իսկ աչքէն կը դառնայ նիզ մ'ապարդիւն:
Հեռուէ՛ն, հեռուէ՛ն դուն կ'անցնիս, երազի պէս նըմայուն...:

Իմ կորուած մանկութիւն, քեզ զսնելու համար ես,
Պիտի սիրով, անվարան սամ ինչ որ օր մ'ինձ տուին՝
Փորձառութեան, գիտութեան համբով՝ անցնող տարիներն,
Աղուոր ամէն բան՝ որ դեռ աչքես իրենց են պահեր.
Տղուն համար որ երկնի կ'ուզէր կապույտ բռնել...:

Նիկոսիա

Վ.Ա.ԷՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ

Մ Ա Ր Ղ

Ձգումիդ մեջ ո՞վ պիտի
Քեզ ըմբռնե լիովին...

Մա'րդ. կը նայիմ ես հիմա
Դեմքին վրայ այս կեանքին,
Ու սեր մ'անհուն Սրսիս մեջ
Կը բռնկի՝ կ'արիւնի
Կանքեղն ինչպէս վերելին
Տանաւին մեջ օրերու...

Ուրկե՞ս սակայն տեսիլն այս
Որ կը տանի զիս այսպէս
Ինձ անծանօթ ափերու...
Եւ աչքերու անընթաց
Սեղանին շուրջ յաւերժին
Հոգիս բաժակ մը ծարաւ
Կարծես հիմա կը լեցուի
Կենդանութեամբ ցօղ առ ցօղ...

Կանգնած այսպէս մեկուսի
Լեռան վրայ խոկումիս,
Մա'րդ, կը նայիմ ես հիմա
Կամուրջներուն փլատակ
Որոնք մեզի կը բաժնեն...
Աչքերուս մեջ լնացած
Հրեքուանքի արցունքով...

Սերը շղթայ մը անտես
Մոխիրին վրայ փեղեկուս
Կ'ըլլայ ճամբայ մը զաղտնի
Քեզմէ դէպ' ինձ երկարած...
Ու կը մոռնամ ես կարծես
Օրերը ցուրտ՝ անարեւ
Եւ ճամբաներն անվախճան,
Կանգնած հիմա փակ յաւե
Դրան առջեւ անցեալի...

Սլաֆն արագ կը դառնայ
Տարիներու, օրերու
Ժամանակի Սրսին վրայ
Լեւած, մոռցած յաւիտեան
Յուզումներն իմ անձնական
Սալին վրայ իտեալին...
Նոր մաղբանով մը բարի
Կուգամ քեզի անվարան
Քեզ հետ լալու, հրնուելու...

Լոյսեր յանկարծ կը ծագին
Հորիզոնէ՞հորիզոն
Ու մութին վերջ դարերու
Սերը անա կ'առնէ բոց
Կապոյտին մեջ անսահման
Ու կը պատէ ամեն բան...
Ես՝ աննուան ֆալթերով
Կ'երբամ զուարթ ու զինով
Մեզ միացնող օրերուն...

•

Ի՞նչպէս կրնամ լնանալ
Լեռան վրայ լուրբեան.
Ի՞նչպէս կրնամ քեզ մոռնալ
Ուր ալ տանի զիս ճամբան
Հակասագրի գիրն անյայտ,
Զի տեսիլիս մեջ՝ ո՞վ մարդ
— Երկինքներէ իջած վար
Յստակօրէն երեցար
Թէ իբրեւ մարդ՝ քե մասուած...

Աչքերս երբ վերստին
Բացի կեանքին ու լոյսին,
Ինձ կը քրեւր քե հիմա
Անձը չէի միեւնոյն

Այլ ես անցորդ մ'անվնաս
 Փախուստին մեջ դարհրու
 Որ կը ձգսե՜ր քաղ առ քաղ
 Հասնիլ խաղաղ ու պայծառ
 Լեռան ետև օրհրու...
 Ու երբ եղաւ կարելի
 Որ հանգիպինք իրարու
 Հրնդուանքեա կ'ուզէի
 Բռնել ձեռքդ ու երբալ
 Երկինքներու անհունին...
 Թող երկարէր մեր ետին
 Ովասիսի մ'ափերուն
 Միբաժն աղուոր՝ հիւրընկալ
 Սուերը մեր օրհրուն...

Թող ձգէինք մեր ետին
 Ասելութեան սեւ սղին.
 Որոշումին մեջ հպստաւ
 Բանայինք մենք առապաս
 Մովբերուն դեմ վերելի,
 Անհուն Սիրոյ ու լոյսի...
 Եւ ամէն մէկ մեր քայլին
 Մենք փոքրինք օղակներ
 Եւ ամէն մէկ մեր քայլին
 Թող զգայինք մենք մեզի
 Աւելի վեհ եւ արի...
 Մեր սրտին մեջ քող վառէր
 Յոյսի ջահեր բոցավառ

Ու գիտակից մեր ուժին
 Կարենայինք մենք սիրով
 Դիմաւորել նոր լոյսեր,
 Նոր օղակներ անհամար...
 Ու մեր համբան երկարէր
 Մինչեւ ասուեր, յաւերժին...

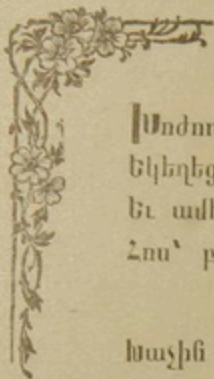
Տառապանքի բոցին մեջ
 Բիւրեղացած մեր հոգին
 Աննպասակ չի սահէր
 Հանգրուանէ հանգրուան
 Այլ կարօտով մը անցէջ
 Մենք դառնայինք դէպի տուն
 Որդիին պէս անառակ...
 Եւ մոռնայինք առ յաւեհ
 Օրերը մեր անձրեւոտ,
 Երջանկութեան բոցը վառ
 Որոնք կարծես փոխն ի փոխ
 Տըւին եռանդ ու զօրով
 Մեր քայլերուն աննահանջ...
 Այդ բոլորէն վեր հիմա
 Թող մեր հոգին նոյնանար
 Եւ ան սահներ անխռով
 Զուրերուն վրայ յաւերժին
 Թէ իբրեւ մարդ՝ քեզ մասուած...

Ամման

ԶԱԽԷՆ ԵԿԷՆԵԱՆ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Խոժոռ եւ ծեր իր դէմով, ժայռերու մէջ փանդակուած
 Եկեղեցի բարձրասուեր: Պիտի առսու եւ գիշեր
 եւ ամէն մէկ խորանի առջեւ կանթեղ մ'աղօթէ:
 Հոս՝ բանսախոց մը մըքին, հոն՝ հինաւուրց կամարներ;

Խաչին Քարայրը ասդին, վերը անմահ Գողգոթան
 եւ Գերեզմանն Յարութեան, ամէնքն իրար փաքքրած
 Տրգեղ ոճէն աւելի՝ յուզիչ խորհուրդ մը ունին:
 Միսքիք, խոնաւ անկիւններ՝ ուրկէ կարծես կը ծընի

Ամէն փայլի մը ձայնէն, վանական մը խեղճուկրակ:
 Այս հիւրընկալ խորհուրդին Տակ Տրդէկն այդ անեցաւ.
 եւ զընաց հոն հանդիպիլ իր ըղձամբին եւ յոյսին.
 Հոն՝ պընըլսուն կանթեղին պէս բաբախեց խեղճ հոգին,

Իսկ պատերու ծերպին մէջ թափանցեց բոյրը խունկին:
 եւ վըժտախոռով այդ Տրդան, Տրգեղութեամբն իր *ոճիկն*
 Մութ խորութեամբն իր յուզիչ, կանթեղներովը լըռին,
 Նըմանեցաւ փիչ առ փիչ խոժոռ այդ մեծ սանաթին:

Ս. Ն Ե Լ.

ԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ(*)

ՔՆԱՐԵՐԳԱԿ

Հարկադիր կերպով կը գեղչեմ, Հա-
ղաթիւն ոգիւն հաւատարիմ մնալու մտա-
նոգութեան մը մէջ, Պետրոս Դուրեանի մօտ
բաժնեւորը, այսինքն տոմարիք կառու-
ցումին սպասաւորը: Անխառն ֆարեգակը
անկողնապաշտի փառքի մը լուսապսակն է
այդ աղան ընդմիջա պաշտպանող, մեր
գրական ստեղծագործութեանց պանթէոնին
ներքը:

Հաճելի, նոյնիսկ օգտակար թերևս,
համադրական աշխատասիրութեան մը մէջ,
որպիսին է իմ Հաղաթիւնը, անջատ վեր-
լուծումներու, թափանցումի ճիգերուն քով
ի վեր, բացառիկ անուններու հետ, երբեմն
դնել գրական այս ու այն սեռերը, ասոնց
տագնապը, մեր մէջ զգեցած մասնաւորում-
ները: Ասիկա, կատարուած՝ իրականու-
թեան մօտիկ տուեալներու վրայ, պիտի
չնշանակէր դոնցել իրողութիւնները ու
գտածիլ գէպի տեսութիւնները, միշտ
խնդրական, միշտ խոցելի, քանի որ գրա-
կան իրողութիւնները շահագործումի դիւ-
րին պատահութիւններ են: Մենք տեսանք
թէ 1929ին, այսինքն երբ արևմտահայ քնա-
րեղութիւնը գրեթէ աւարտած էր իր կի-
սադարեան շրջափոխութիւնը, մեզի տա-
լով քանի մը շքեղ դիւաններ ու նուիրա-
գործելով աւելի քան շքեղ անուններ, Ար-
շակ Չօպանեան, յոռաջարանի մը մէջ,
Թովմաս Թէրզեանի քերթողական նշխա-
րանքը հաւաքող երկհատոր գործի մը, մի-
ջոցը գտած է քերթողութիւնն ու Թէրզեա-
նութիւնը իրարու վերածելու, երբ շատ
պարզ էր մեզի համար պարագան որ ԶԿՈՐ-
ԴԱՅՈՒՐԻՆ է՛ր ԱՅԴ ԴԻՒԱՆԻՆ, իր կար-
գացածը չեմ ըսեր գատելու, առ նուազն
վայելելու կարող միջին ընթերցողի մը:

Զէ՞ր հասկնար մեր բանաստեղծութեան մեծ
երախտաւոր Արշակ Չօպանեանը թէ կը
պատրէր ինքզինքը: Զեմ ծանրանար: Գե-
ղադրական բաջազանքը նման է բոլոր բա-
ջազանքներուն: Անիկա անպատասխանա-
տու կրթանք մըն է, մրցանք մը, զաղա-
փարներու հետ ինկող ելլող սիրողները
խանդավառող:

Միւս կողմէն, յետագարծ հայեացք մը
ինծի քաջալերութիւն կուտայ արևմտահայ
գրականութեան մէջ քնարական իրազոր-
ծումները նկատի առնելու, իրենց արդար
նկարագրին մէջը: Պարզ, խստամբեր, ինք-
զինքը խաբելէ հաճօյք չառնող բանուոր
մը, ինչպէս կը զգայ ինքզինքը այս տո-
ղերը խաղիւղողը, կը բաւարարուի փաս-
տերով որոնք մեր քնարական քերթողու-
թիւնը կ'ընեն մեր ամենէն որտառուչ, քաղ-
ցըր, հարագատ յաջողուած քերթէն մէկը,
մեր արուեստին, աւելի խոշոր բառով մը՝
մշակոյթին առարկայացումներուն մէջ:
Մարդիկ, կը հաւատամ որ ինծի չափ պարզ,
խստամբեր, ինքնակշիւ, այդ առարկայա-
ցումները կարծես գտած ըլլան մեր մշա-
կոյթին ուրիշ երեսներուն ալ վրայ, փառա-
ւորուն մեր քարեղէն գիրքերովը ու խան-
դավառ տեսութիւններ գարնենէն մեր ճար-
տարապետութիւնը օրինադրող: Կը հաւա-
տամ որ նման պայմաններու դիմաց ու
նման հոգեբանութեամբ՝ մարդիկ ըլլան
գտած մեր երաժշտութեան այնքան տա-
րօրինակ օրէնքները, ասոնք զստահին տա-
րագներու ու խօսին հայ երաժշտութիւնէ
մը, անոր շրջափոխութիւնն իսկ խոշոր ծի-
րերու մէջ թելադրող: Յամենայն գէպս,
կամխաս մը ունէր մեզի ըսելիք այդ կա-
խարդական աշխարհէն, ինչպէս Թորաման-
եան մը ունէր այդ ըսելիքը նոյն արտօ-
նութիւններով: Բայց: Ըսել կ'ուզեմ՝ եր-
կու մեծ մարդերը հազիւ թէ պաշտպան-
ուած էին արտաքին, շօշափելի տարրերով:
Կամխասի զաւեւաւորումներ հայ գեղջուկ
երգէն ո՞րքանով անցած են անգին քան
իրականը, շօշափելին: Դիտենք որ այդ եր-
գերուն անդաշնաւոր բնատրպարները ինչ
ցամաք, երբեմն տափակ յորինումներ են:
Կամխասին բաժի՞նը: Հոս է որ կը սկսի
տագնապը: Թորամանեան կը հաւատայ որ
քարերու մեր տիրապետութիւնը կը կոր-

(*) Հասնում մի՛ ՌՈՄԱՆԹԵՆԵՐ անուն հասնեմ
որ մայիս ամի է եւ մօտ ասեմէն լոյս կը տեսնէ: ՌՈ-
ՄԱՆԹԵՆԵՐ հասնող ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՍՏԱՅԱՅ ԳՐԱ-
ԿԱՆՈՒԹԵԱՆ շարքին երկրորդ գիրքն է:

սուի շատ հեռուները, քաղաքակրթական արչալոյսներուն: Մեր երջանիկ նախնիքները մեր ճարտարապետութեան անգիր օրէնքները սորված են դարերու աշկերտութեամբ մը: Կրնանք ընդունիլ կամ մերժել երկու հանճարեղ արուեստագէտներուն մտատեսական (intuitif) իմաստութիւնները, քանի որ երկուքն ալ կ'աշխատին մշուշին մէջն ու թանձր խաւին վրայ փոշին ու անձանթին:

Այդպէս չէ պարագան մեր քնարերգութեան որուն հիմնական ճամբաները կը մնան մեր նայուածքին հասողութեան: Այսօր չենք կրնար Զուարթնոց մը իբրեւ շրջուած սկահակ կախիլ երկինքն ի վար, ինչպէս՝ վերակազմել Գողթան երգերուն այլապէս մօթ մեղեդիին: Ասոնք պարզ խօսքեր են: Բայց կրնանք մեր քնարական ստեղծագործութիւնը պահել արտադրող ջերմութեան մը մէջ, քանի որ հարիւր տարիէ պակաս ստեղծութեան մը վրայ մեր մշակոյթը մէկէ աւելի շքեղ, կատարեալ դիւաններ ունի աւելցուցած իր պահեստին: Ու այս յաւելումը՝ արեւմտահայ գրական վաստակին մէջ, կատարուած է փնտրակաւ: Այս խօսքերէն յետոյ, ներքին՝ որպէսզի տրուի սա էջերուն վրայ հայ փնտրականութիւնը, ոչ իբրեւ բնագոյնական, գեղագիտական քեմա, ստեղծութիւններու պարարտ հանգոյց, այլ իր պարզութեան մէջ, այնպէս ինչպէս եղբր էր անիկա, դարէ դար, զլխաւորաբար երկու ափսոսներով. գիրքերու մէջէն ու ժողովուրդին բերնով: Այսինքն՝ կա՞յ հայ հոգին ցոլացումը, հուրքը, առքը, արեւելահայերը պիտի գրէին՝ վառքը, մեր քնարական ստեղծագործութեան մէջ: Ու եթէ այո՛, որոնք են իր զլխաւոր նկարագիրները և որոնք հեղինակները՝ որոնց մէջ ներքին ըլլար մեզի այդ նկարագիրներուն խոյզն ու արտահանումը:

Պետրոս Դուրեանի տաղարանը ընդունակ է նման աշխատանքի մը:

Բայց ատկէ առաջ, ես հարցումը կը դնեմ Զարթօնքի Սերունդին միւս քերթողներուն համար ու կը հրաւիրեմ ընթերցողը որ Ալիշանի ամենէն յաջող քերթուածին մէջ, Լուսինայ գիւղական շուրջը, խնամ-

քով փնտռել այն քանի մը հիմնական ճշկատուած նկարագիրները որոնց զուտը գրեթէ միշտ կը յանգի տեսլի մը: Անշուշտ, կայ այդ քերթուածին մօտ քի մասին երկնայնութիւն մը, հոգեղէնին հանդէպ հօգը ընկալութիւն, որոշ ընկալութիւն հոգեղէնին ալ հանդէպ, նախնական տեսլանք մը երեւակայնութիւն, պակասեցրած դարձնելու, դանդաղ բայց սիւս հասնելու մօտիկ կռակականութիւն մը, ներքին քախիծ՝ որ մեկ աբբայի մը հոգին չբաւշէր, այլեւ անցնէր անհասին սահմանները, տարածուելու շափ փշ մը մեր բոլորին ալ զգալարեմբերուն: Ճակատին. — Միամտութիւն: Պարզութիւն: Խօսքին հուրք: Ու կը կեցնեմ սա արտահանումը, հաստատելու համար որ այսքան խոշոր գրիւններու վրայ այսքան պարզ առանձնացող սա յատկանիշները հազիւ հազ կը պատկանին ՔնԱՐԱԿԱՆ ՄԱՆԱԴՐՈՒՄԻՆ, ըսել կ'ուզեմ՝ ՅԵՂԱՅԻՆ ԲԱՅԱՌԻԿ ԶԵՂՈՒՄԻՆ որ կը դատէ մարմնեղէն մօշէքը, հոգեղէն ճարտարապետութիւնները իրարմէ տարբեր մարդոց գանձան արեան զրութիւններուն: Այդ առանձնացումները հաւասարապէս հաստատելի են սրեւելքի (Մերձաւոր) բոլոր ժողովուրդներուն մօտ ու ատով կը դառնան ընդհանրական որով և տօգոյն: Մեր ժողովուրդը ես չեմ տեսեր իր հայրենիքին մէջ, իրար տին գիրքը կարդալու սրբագան ներշնչումին մէջ, իր լեռներէն թեւամարտ ու իր ջուրներուն խորունկ մեղեդիէն օրորուն: Կ'ընդունիմ որ այս պակասը ահաւոր է մեկու մը մօտ որ կը յաւակնի այդ ժողովուրդը վերլուծել, այսինքն անոր արուեստը հասկնալ: Բայց յարաբերականութիւնը՝ սա մեր խեղճ ու պատառ աշխարհին կամ մեր քրքրուն հոգիներուն համար աւելի քան իրաւ է ... Այնչեւայնէն շատ առաջ: Ու ես տեսեր եմ իմ ժողովուրդը: Իր հայրենիքէն դուրս, գերի կամ բաղդատաբար աղատ, դարձեալ վերի ապրումներուն նուագին մէջ: Ու ստուերէ մը աւելի անգայտ իմ հայրը իմ մօտիկ գաշտին իմ ժողովուրդին խորհրդանշանն է քանի որ իմ մօտ բառերուն մէջէն անիկա իմ ջիւղերուն մէջ հիւսուած անթառամ ու անկապուտ պատկերն է հոգին վրայ աշխատող մարդուն, հոգ չէ թէ հոգը ըլլար օտարինը: Ու իմ հոգին խորը անվերածելի

սեֆտոնիներ են մեր ողբերը, գովերը, պարեգները, սրբազան տաղերը, բոլորն ալ հաւանաբար իրենց սերմերը առած հեռու կախարդական մեր հայրենիքին ամերէն ու պահ գրուած մեր արեւան գրութեան ալքերուն, անգունդներուն ու զագաթներուն: Մեր քաղաքները, այսինքն զաղթաշխարհի մեր պայմանները հարկադրաբար անցած են մեր հողերուն կերպարանքները, բայց մեզի պարտադրուած առանձնացումին իբր հետեանք մնացած են իրենց առաջաւոր յորինուածութեան մէջ ու կը վկայեն, որոշ հարազատութեամբ, այդ սկզբնականէն: Ահա թէ ո՞ր մտածումներուն լոյսին մեր գրականութիւնները կ'իլիկիւ (ԺԲ. դար), Վրասան և Բիւրանիա (ԺԹ. դար) կը մերձեան հաւաքական կերպարանքներու, մեզի թկադրելու չափ ինքնութիւն, նոյնութիւն, որոշ հարազատութիւն այն միւսներուն հետ որոնք մեր դարերը կը լուսաւորեն, մեզի կը հայթայթեն մշակոյթ մը հիմնաւորող նախատարրերը ու հայոց գրականութիւնը, եկեղեցին, ճարտարապետութիւնը, երաժշտութիւնը, հայ հոգին: Ձեռ հեռացած իմ առաջագրութենէն որ քննադատական ատենանցումն էր արեւմտահայ բանաստեղծութեան մէջ: Ալիւանէն առինք որոշ փշրանքներ: Միամիտ պիտի չըլլաք այդ փշրանքներուն փշրանքներն իսկ գտած ըլլալու սակայն Ալիւանն ի վար երկարող բանաստեղծներու կարաւանին հետքերուն, վասնզի նա-Պէյը, Կրտսեր Ռոմանթիքները, Եղիան ու Իրապաշտները բռնի բանաստեղծներ են, այսինքն մարդեր՝ որոնք գրելու գրտութիւն մը կը տարածեն զէպի չափարներութիւն: Վերցուցէք Դուրեանը, որոշ մասերու մէջ Պէյիկթաշեանը, հասնելու մտքով ներկայ դարասկիզբը, դուք պիտի չունենաք պատենութիւն մեր քնարականութիւնը զգալու մեր գրագէտներուն մօտ: Աւելի ազդին՝ մենք կը հաստատենք թէքէեանի, Մեծարեւելի, Վարուժանի, որոշ մասերու մէջ՝ Եարճանեանի քնարականութեանց հարազատ մարմինները, որոնք հայ հոգիէն մեզի խօսէին յստակ ու տաք: Այսինքն արեւմտահայ գրականութիւնը իր քանի մը ընտրեալ գաւակներուն ընդմէջէն մեզի բերած է քնարականին վրայ որոշ նուաճում: Երբ արեւմտահայ բանաստեղծութիւնը կը սահ-

մանափակեմ այս հինգ-վեց անուններու զիւանին, չեմ գործադրեր վանդաւութիւնը՝ ջարդ ու փշուր ընկու քանի մը տասնեակ քերթողներու մեզի ձգածը: Քնարականութիւնը առանձին երեւոյթ է ու ինքնարաւ գրեթէ: Քիչ անգամ անիկա կը հանդուրժէ խառնական այլ կարգէ բխումներ, նոյն անոթին ընդմէջէն: Տեսութիւնը բաւ արդեօք, բացատրելու վրիպանքները Պէյիկթաշեանին, Դուրեանին երբ ասոնք թատրոն կը յօրինեն, համեմատական նուազումները Մեծարեւելի, Թէքէեանի արձակներուն որոնք մոռցուած են արդէն, մինչ միւս կողմէն զիտենք որ Վարուժանն ու Սրամանթօն արձակ չեն ձգած մեզի:

Մերձաւոր անցեալի մը մէջ անխառն բանաստեղծութիւնը (poésie pure) որ անխառն քնարականութիւնը կը նշանակէ սա տողերուն վրայ, ծնունդ տուաւ ընդարձակ մեկ-նաքանութեանց (Սրբա Պէմոն, Էտմոն Ժալու, Բօլ Վալէրի), փոխադարձ տեսութիւններու ու բանաստեղծութիւնը իր անվերածելի իսկութեան մէջ սահմանել ձգտող վարդապետութեան մը: Յիշատական դրպրոցը, իր լեզուին génieն ալ չմոռցաւ վեճին մասնակից ընծայելէ, վտանգելու չափ այդ դժուարահաս իսկութեան ինքնին զաւգիւղափուն ճակատագիրը: Կրնանք, վտանգին շրջանը ընել, իւրաքանչիւր լեզուի génieն կանչելով այդ լեզուին քնարական ընտրանքը լուսաւորելու, մասնաւորելու տեսակէտներով: Ոսանաւոր մը չի բարգմանուիր, այլ կը գրուի: Համաձայն ենք: Բայց ոտանաւոր մը միայն հնչական մոգախաղ մը չէ: Կ'ընդունիմ որ այդ զիւթքը կէսը կազմէ քերթուածին փառքին: Մնացեալը: Այսինքն միշտ անվերածելի իսկութիւնը որ որքան ալ ըլլայ ստիպուած բառերու մարմին մը հագնելու ու ձայնէն ստանալու միջին գաշնակութիւններ, առնջութիւններ (Պոտլէոսիան իմաստով), միշտ կը մնայ պարտական բառէն առաջ ներքին թրթուման մը, յոյզերու փայլակութիւն մը, զաղիացիք կ'ըսեն՝ սարսուռի մը որ դարձեալ կը ջանայ մարմին դառնալ ձայնէն գրեթէ անկախ, պատկերի, կրակի, խորքի, գոյնի, բլաստի տարրերու նպաստներով: Որքան ալ լուս հասկնանք օտար լեզու մը, պիտի չապրինք անով գրուած

ոտանաւորի մը այն ապրումները որոնք այդ լիզուին հողային, մարմնային պայմաններուն անհաղորդ ծնածներուն համար փակալ, անթափանց խորհուրդներ, մեհնադրութիւններ են միայն: Հոն ուր արեւելքցի քննադատը դասական ողբերգութեան մը ներկայացման տան՝ առողանութիւն, զխմիսաղ, ձայնի մարզանք կամ բառերու ռազմավարութիւն կը տեսնէ, հարազատ հանդիսականը նոյն այդ ներկայացման մէջ կ'ընդունի միջին դրութիւններ բառէն ու ձայնէն, ոգիէն ու նիւթէն համեմատելիս յառնող ու զինքը մինչեւ իր հոգեկան անդունդները զգրող: Այնպէս որ չունինք առանձնացեալ իսկութիւն մը անխառն քնարականութեան: Հարցը այսպէս մասնաւորել, չբաժնել չի նշանակեր անոր խորութիւնը վտանգել: Ունինք ցեղային դրութիւններ, այսինքն նոյն հողին, արեան ծնունդ իսկութիւններ: Այս ինքնիկութիւնը թէ սխալ է բանաստեղծութիւնը, անհասարակ արուեստի զգայնութիւնները ընդհանրացնել: Չկայ մեկ հողի, որպէսզի զոյութիւն ունենար արուեստի մէկ համակարգ դրութիւն: Անխառն բանաստեղծութիւնը, ինքնիր մէջ վերացեալ յղացք, իրականութիւն մըն է սակայն ժողովուրդէ ժողովուրդ որոնք նոյն զգայնութիւնները կուտան կամ կ'առնեն ուրիշներէ, շեշտաւ տարբերացմամբ մը: Մեր ժողովրդական երգերէն մէկը, օրինակի համար՝ Կոչիւս, էլ Կոչիւս, եղանակէն դուրս, չէնք մըն է, զոր Պոլսեցի մը և շինական մը երբեք պիտի չարժեւորեն նոյն չափերով: Որքան արդար, մարդկային էր զայնոյթը Պոլսեցի զպիրներուն երբ կ'ամրաստի համերգներուն համար եկեղեցիները սրբապղծուած կը նշկատէին: Մայր եկեղեցւոյ դպրապետը քողոված էր կրօնական ժողովին այդ համերգներուն համար ուր «բարով քաղհան կ'ընէին աղջիկները և «պիպառով տղան» կ'եփէին: Ասիկա կրօնականէն անդին հոգեբանական տագնապ մը կը մատնէր, արդիւնք՝ ապրումներու, հոգեխառնութեանց խորունկ տարբերութեան մը: Եւ սակայն ոլորակաւ, տաճկեցած ձգձգումով «Սուրբ, սուրբ, Տէր զօրութեան» եղանակող երաժիշտը, պոլսական իր ապրումներով լիայագ, փակած էր հողին՝ իր ժողովուրդին աւելի հեռու բայց աւելի ընդարձակ ապրումներուն: Այս յի-

շատակութիւնները կը ձգտին փնտրել իսկութիւնը ազատագրելու ամբողջականաւորութեան, գրական մտափառութիւններէ, վարժութիւններէ, վարժապետական կարգապահ սահմանաւորումէն: 1870ին, Բագրատունիի, մանաւանդ Հիւրմուշի մէկ քերթուածը ինքնին անկնճիւղ, անհպելի բանաստեղծութիւնն էր անոնց համար որոնք Վենետիկէն դեռ չէին պաղած. ըսել կ'ուզեմ՝ դպրոցական իրենց մարզանքներուն կիրքը կը չփոթէին քերթողութեան հետ: Նոյնիսկ այդ խումբին, չբնականին հետ լայն աղերսներ մշակող Գրիգոր Օտեան մը Ալիշանի մէկ հասարակ յղացքին մէջ կը կարծէր գտած ըլլալ խորունկ բանաստեղծութիւնը յատկանշող շնորհներ: Ուրեմն, 1870ին ինչ կը ներկայացնէր իր իսկութեան հաւատարիմ կոչուելու արժանի արեւմտահայ բանաստեղծութիւնը:

Պարզ է պատասխանը զոր բանաձեւելու համար բաւ է կարգաւ չբնականութեան, մանաւանդ անոնց արթնցում արձագանքը չբնականներուն վրայ: Մինաս Չերազ իր Գրեհմ Փոքրէ հատորին յառաջաբանին մէջ այդ մասին ունի վճռական վկայութիւններ: Ընդհանրապէս կան նոյնքան երանեալ ու երանելի փառքերը Սէփեանին, Թէրզեանին, նոյնիսկ վաղադարձ համբաւը Ռեթէոս Պէրպէրեանին: Կան ազգային միատրոփ ու ամէն հիւղակ իրենց մուտքը ընող քայլերգները: Կայ անմատչելի մեծութիւնը Գամառ - Փաթիլային: Այս յիշատակութիւնները անոր համար՝ որպէսզի պարզ ըլլան ճակատագրիները Դուրեանի քերթուածներուն: Դեռ չեմ կրցած հաշտուիլ հրաշքին որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ այդ ոտանաւորներուն լոյս տեսնելու համար օրաթերթի մը կամ հանդէսի մը բարեացակամութիւնը: Վասնզի տակաւին այսօր մենք ունինք գրողներ որոնց զօր-ծերը կը մնան դարակի մէջ, առ ի չղոյն հրապարակի, եթէ կը ներուի խօսիլ այսպէս: Ամերիկահայ մեծագոյն գրական հանգէտը հանրաքուէով վտարեց Օշականը: Ասալ փաստ մըն է մեր խմացական հասկացողութեան:

Եւ սակայն, ընդդէմ այդ ամենուն, կայ Պետրոս Դուրեանը, Կայ, գրեթէ առանձին,

ու միայն իր շրջանին համար, այլ թերևս տասնընեղ զարը անցնող հասակին վրայ մեր ժողովուրդի գրաւոր քնարականութեան, Աւելի անդին, Դուրեանի բանաստեղծական տարողութիւնը ես կը ձգեմ բաւարար վերլուծման որպէսզի պարզ ըլլայ մարդոց միջինին համար իմ հիացումը, հպարտութիւնը, խանդավառութիւնը երկու տասնեակը հազիւ անցնող տաղերու փունջի մը զիմաց:

* *

Կարճ բայց լեցուն կեանքերու ներքին հուրքին ու տոսմային իրբն վկայութիւն արեւմտահայ գրականութիւնը ունի մէկէ աւելի արդարեւ: Դուրեանի տաղարանը, ասոնց մէջէն կը գատուի, ըլլալու համար ամենէն խորը, իրաւը, ինչպէս սկզբնաւիշակը: Աւելի՛ն: Այսինքն կը ներօրէ՛ իր անունին հետ բարձրանալ համաշխարհի քերթողութեան վաւերացեալ կիսատուածներուն (որոնց մասին տուած եմ բաւարար լուստարանութիւն այս աշխատանքի Մոսկից) ու առաջարկել զայն իբր վկայութիւն մեր ժողովուրդին զգայնութեան, իմացական շնորհներէն, արուեստի զգայնութեան: Անշուշտ Վիրգիլիոս, Տանթէ, Բեթարք ու նմանները ուրիշ փառքեր, ուրիշ ապրումներու և ժամանակներու վկայութիւն: Աւելի մեղաւօտ շրջաններու մէջ, զրիւզ գիւրութիւնը, դպրոցական մարզանքները, գրական վայելքին ընդհանրացումը կը միջամտեն որպէսզի սերունդի մը հասակովը ժողովուրդները ողջունեն, կամ ողջունել կարճ են բազմաթիւ վկայութիւններ, մեծատարած ու հեռահաս: Բայց, միւս կողմէն, գրականութեանց պատմութիւնները, այդ նոյն ժամանակին ճնշումին ներքեւ, ստիպուած են թաղելու նոյն այդ սերունդին բազմաթիւ փառքերը ու յարգելու քիչեր, որոնց հանդէպ իմէ շրջանը երբեք պարզած է արդար ու միամիտ հիացում, երբեք ալ ցոյց է տուած ահաւոր անհասկացողութիւն: Մեր տկուր գրականութեան (արեւմտահայ) առաջին կէս զարը որքան տրամորէն հարուստ է այս փառքերով: Չեմ դառնար ետ, դատելու համար մեր Ռումանթիքները, Կրտսեր Ռումանթիքները: Ուրիշ կէս զար մը բաւ՝ որպէս-

զի մարդիկ անգրագասնային իրենց տկարութիւններուն ու կուրուքեան: Այսօր մեր քերթողութեան համար ձրի բեռներ են մէկ ու կէս սերունդի հիացումները: Այսօր, դարձեալ, սփիւռքի տղաքը կը կրկնեն իրենց հաւերուն մեղքերը, հրապարակ արձակելով տաղարաններ որոնց դատապարտութիւնն իսկ ժամավաճառութիւն կը թուի բազմազբաղ քննադատին համար: Ու աւելի յստակ: Այսօր, մէկ ու նոյն մեղքին տիրապետութիւնը մեր հայրենիքի քերթողներուն մանաւանդ արտայայտութեան վրայ, երբ քառորդ դարէ ի վեր երկու քառորդ էջ լեցնելու չափ իրաւ քերթուած չէ անցած ցեղին հաւաքական հարստութեան, այնքան ուժգին ապրումներու իրբն անգրագարձ: Բանաստեղծութիւնը — իրաւը — դարերու արդանդով կը հասնի մեզի ու դարեր կը մաշեցնէ փոշիանալու համար: Պիտի ընեմ կշիռը Պ. Դուրեանի բանաստեղծական արժէքին, աւելի ուշ: Հոս, թելադրելու զա՛մս՝ այդ պղտիկ տաղարանին այլատիպ, բացարձակ ինքնութիւնն է, ինքնատպութիւնը: Պետրոս Դուրեան, ըսի առաջները, ազգերու մեծագոյն բանաստեղծներու զիմէն (ligne) երջանիկ, սըրբազան նմոյշ մըն է որուն փառաւորումը կամ արժեքը (եղան այդ սրբապիղծներն ալ որոնք այդ գործը իջնցուցին իրենց ծաղկուն տաղաչափութեան կշիռներուն ու ֆրանսերէնի թարգմանելով անկէ կտորներ, բաղդատեցին ինքնագիր — միշտ ֆրանսերէն — քերթուածներու) առիթ է անհիմնութիւններու ինչպէս լայն վերբերումներու մեր ժողովուրդին ապրումներէն:

Այդ տաղարանը լեցուած է իր ձախող (բարեբախտաբար քիչ), միջակ (բարեբախտաբար դարձեալ քիչ), յաջող (բարեբախտաբար առատ) մասերուն բոլորին ալ մէջը եւրոպական զգայնութեամբ մը որ ձախողանքը, միջակութիւնն ու տկարութիւնները սրտառու ձեռով մը կը պաշտպանէ: Անշուշտ կարելի չէ փրկել Աւելին՝ անպարարական արարքը, կարելի չէ 1867ին (այսինքն երբ Դուրեան տասնընեղ տարեկան տղայ մըն է) գրուած Իջե՛մ Բէ տաղը, գաղիացիք պիտի բռնէին լեզու: Ու նոյն մտածողութեամբ՝ հանդուրժեալ Մանուէլ Խաչ տղայարանութիւնը, մահուան տա-

ԲՆՆԵՍԻՐԵԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽՈՐԵՆԱՑԻԻ

ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

6

Յաջորդ ծանոթ բանասերը, Յ. Մանանդեան, 1934ին հրատարակեց զբոսայգի մը՝ խիստ յատկանշական անունով, Խորենացու Առեղծուածի Լուծումը:

Ան զժգոհ մնացած ըլլալու էր մինչև այդ ուրիշ առաջնակարգ, միջակ և ստորակարգ բանասէրներու, Գուտչմիտէն մինչև Հ. Ակրեան, կատարած բազմապիսի ելոյթներէն, և իր կողմէ բաղդաւոր գիւտով մը, այս անգամ կ'ուզէր վերջնական հանգըրուան մը հասցնել այս փոթորկահար նաւը, Խորենացին: Զայրացկոտ ալիքներու իրերամարտ ժխորը Մանանդեանին կերպով մը ջղայնացուցած ըլլալու էր որ իր զբոսայգիին մէջ Խորենացիի խնդրին կ'ականարկէր որպէս չչարաբաստիկ առեղծուած: Եւ ահա ինք կուգար լուծելու առեղծուածը:

Ան նոր մեկնակետէ մը ճամբայ կ'ելլէր ապացուցանելու թէ Խորենացիի Պատ-

րին գրուած (1871), թերեւ 15-էն, Յուլիան, Իւլիան վերջը նոյնիսկ: Բայց այդ քերթուածները կորանքներ են, պարզ, անվերարկու: Ինչպէ՞ս: Ատիկա պէտք պիտի ըլլար հարցնել երկինքի տոգոյն որդեգիրին: Մէկ անգամուան համար հոս կը յայտարարեմ որ Դուրեանի քերթողական թէքնիքին բոլոր նուազումները, միջակ ու ձախող քերթուածներուն դատախազութիւնը կը ձգեմ ուրիշներու կալուածին: Զրաքեան կը խծքէր Տրոյան: Ուրիշներ տղայական գտան Իմ հոգին: Ատիկա իրենց վարձքը: Իմ դերն է այս տղուն մեզի ձգած ժառանգութեան մէջ խանդավառութիւն ոսկրին բաժինովը, պղինձը չահագործելու ընչաքաղցութիւնը լայն լայն զիջելով բոլոր ժամանակներու ստերը դատաւորներուն:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

մութիւնը զրի առնուած է 852-855ին պատահած Բուզայի արշաւանքէն վերջ:

Առեղծուածի բանալին համարեց Խորենացիի վերագրուած ուրիշ գործ մը. Աւսարհացոյց:

Այս վերջնոյն մանրագնին քննութեան՝ Մանանդեան կ'եզրակացնէր թէ Աւսարհագրութեան հեղինակը Խորենացին է, որովհետեւ թէ Պատմութեան և թէ Աւսարհագրութեան մէջ միևնոյն իւրայատուկ ճառանգութիւնները ներկայ են, և թէ երկուքին լեզուն միևնոյնն է:

Ան այս եզրակացութեան կը հասնէր ի մտի ունենալով թէ ուրիշ բանասէրներ տարբեր տեսակէտներ ունեցած էին: Քերթմէ Պատկանեան Աւսարհացոյցը Անանիա Շիրակացիի գործ համարէր էր, Եօթներորդ դարու առաջին կէտին, և թէ իր կարծիքով երկու գրքերու լեզուներուն մէջ ոճաբանական տեսակէտէ նմանութեան եզր չկար: Մարկուարտ Նոյնպէս Շիրակացիին կը վերագրէր Աւսարհացոյցը: Հ. Հուպըման կ'եզրակացնէր թէ Աւսարհագրութիւնը միևնոյն ձեռքը չէ որ գրած է Պատմութիւնը, և Պատմութեան հեղինակը Վեցերորդ դարէն ըլլալու է, իսկ Աւսարհագրութեան հեղինակը ամենէն կանուխ Եօթներորդ դարէն:

Մանանդեան կը մխրճուէր իր վերլուծումներուն միաժամանակ գիտնալով թէ մեր ձեռքը հասած Աւսարհագրութեան ձեռագիրները բոլորովին անդահացուցիչ էին: Թէ համառօտ և թէ ընդարձակ խմբագրութիւնները որ ունինք՝ սկզբնագիր չեն, այլ այդ երկուքն ալ համառօտուած են մէկ աւելի ընդարձակ բնագրէ մը, որ անհետ կորսուած է:

Հակառակ Աւսարհացոյցի ձեռագիրներու այս աղճատեալ վիճակին, Մանանդեան հետեւեալ կերպով կը տրամաբանէր և կը յանդէր առեղծուածի լուծման: Որովհետեւ Աւսարհացոյցի մէջ յիշուած էին քանի մը քաղաքներու անուններ, ինչպէս Պարսա, որոնք Հինգերորդ դարուն գոյութիւն չունէին, և որովհետեւ Արաբներէն բառ ալ գործածուել էր, ինչպէս Բաբուս (ղաղաղ), ուրեմն Աւսարհագրութիւնը Արաբական արշաւանքներէն վերջ՝ գրուած էր:

Իսկ որովհետեւ Մանանդեան եզրակա-

ցուցած էր թէ Աշխարհագրութիւն և Պատմութիւն միանոյն գրելէ ելած էին, ուրեմն Պատմութիւնն ալ Արարական արշաւանքներու տանն լոյս տեսած է:

Մանանդեան կը մոռնար թէ ձեռագիրներ ընդօրինակողներու կողմէ ամենէն աւելի փոփոխութեան կ'ենթարկուէին ի մասնաւորի պատմութեան և աշխարհագրութեան վերաբերեալ գրքեր: Նոր քաղաքներու երեւումը, պատմական հին դէպքի մը նոր վերուժումը, միշտ փորձութեան կ'ենթարկէին յետագայ ընդօրինակողներ չլրացնելու կամ «ճոխացնելու» ընդօրինակած ձեռագիրները:

Իսկ Աշխարհացոյցի պարագային, մեր ունեցած ձեռագիրներու յոյժ անբաւարար լինակը, որմէ Մանանդեանն ալ դժգոհ է, և որուն վրայ սակայն կը նկրտի իր ամբողջ վերլուծական կառուցուածքը բարձրացնել, փոխանակ Պատմութեան գրքի բազմաթիւ վանդակ ցուցմունքներու քննութեամբ լաւ գէշ վերակացութեան մը յանգելու, ինչպէս ուրիշներ փորձած էին և կը փորձէին, Մանանդեանի գիւտը կը զրկէր կայուն հիմէ, և ենթադրեալ առեղծուածը — չարաատիկ կամ ուրիշ բաստիկ — կը պահէր իր կնճռոտ հանգոյցը:

7

Որոգայթաւոր այս հանգոյցին աւելի և աւելի բարդութիւններ օգտակելու երկարատեւ նորաձեւութիւնը ալ աւելի հրապուրիչ կը դառնար: Հարուածային Գումարտակի երգեանները ընկրկիլ ինչ է չէին գիտեր:

Միւնոյն յորդուն եռանդով կը շարունակուէր Խորենացիի գրքին գլուխներու, հատուածներու, տողերու մանրամանք խուզումը, սեւեռուն նպատակ ունենալով Հինգերորդ դարէն դուրս տեղ մը գտնելու նկրտակին և անոր գրքին:

Մանանդեանի գրքոյկի հրատարակութենէն երկու տարի վերջ, 1936ին, այս անգամ օտարական մը, Հանս Լէվի (Hans Levy) Խորենացիի գրքին իր գտած թուականը կը հռչակէր օտար հանդէսի մը մէջ հրատարակուած յօդուածով. (Byzantion, Revue Internationale des Etudes Byzantines:

"The Date and Purpose of Moses of Chorene's History"):

Մինչ Մանանդեան 852-855ի Բուզայի արշաւանքէն վերջ կը դնէր Պատմագրքի յօրինման թուականը, Հանս Լէվին կ'ենթադրէր թէ 876էն 888ի միջև պէտք էր ըլլար այդ:

Օ՝ ճարպիկ հնարամտութիւն մարդկային մտքի, ի՞նչ մարդանքներ կրնան եղեր ցուցադրել նոյնիսկ բանասիրական նեղլիկ ասպարէզի մէջ:

Լէվին Խորենացիի մէկ նախադասութիւնը վեր առնելով (Պատմ. Հայոց, Գ. Դիրք, Գլ. 65), կ'ըսէր թէ հոն վասիլ Ա. կայսեր գահակալութեան ականարկութիւն մը թաքնուած էր:

Եթէ չես ձանձրանար հետեւինք Հանս Լէվիի լուծումին:

Սահակ Կաթողիկոս Պարսից Վռամ թագաւորի առջև է: Ան կը խնդրէ Արքայէն որ հայ նախարարներու պատուոյ աստիճանակարգը ցոյց տուող Գահնամակը, որ Միհրնեսեհի և Սահակի ստորագրութեամբ վաւերացուած էր, վերահաստատուի և Մարդպաններ իրաւունք չունենան կամայական փոփոխութիւններու ենթարկել ընդունուած կարգը: Ետոյ կը խնդրէ նաև որ թագաւորը շնորհագուրկ եղած Կամսարականներու և Ամատունիներու ալ, եթէ իրենց պատշաճ բարձրը չուզէ վերադարձնել, գոնէ երկրորդական բարձր աստիճանի, «մինչև Աստուած քաղցրացի դարձուցանել ի կարգ հայրենի ընդ ձեռն որոյ և է թագաւորի»:

«Ընդ ձեռն որոյ եւ է րազաւորի», Հանս Լէվի վեր կ'առնէ և իր մեկնաբանութիւնները տալով կ'եզրակացնէ թէ Խորենացիին այս բառերը գրելուն մտքին մէջ ունէր Վասիլ Ա. կայսրը:

Ն. Աղոնց պատասխանեց թէ Լէվին կարգացածը չէր հասկցած: Բիւզանդական կայսրը որեւէ առնչութիւն չէր կրնար ունենալ Պարսկահայաստանի մէջ, Պարսիկ Արքունիքին վերաբերեալ հարցի մը հետ: «Որոյ և է թագաւորի» բառերով Խորենացիին պարզապէս կ'ականարկէ Վռամի յաջորդներէն ունէ մէկուն, և այլն:

Հարուածային Գումարտակի հանած

աղմուկը սակայն ստեղծած էր մթնոլորտ մը ուր բանիմաց և հմուտ անձեր ալլեսս որպէս հաստատուած իրողութիւն կ'ընդունէին Խորենացիին Հինգերորդ դարու հեղինակ չըլլալը, և հարկ չէին տեսներ իրենք ալ քննութեան ենթարկելու:

Զոր օրինակ, Վ. Շապօ (V. Chapot), ներհուն բանասէր, իր եփրաքի Սանմանագլուխը Պոմպէոսի ժամանակէն Միջին Աւաբացոյց Աւիստանալուրիւնը գործին մէջ, ծանօթութեան մը մէջ, կը գրէ թէ առաջ չատ կը գործածուէր Մովսէս Խորենացի, բայց Ա. Կարիէր անոր հեղինակութիւնը կործանեց: Խորենացոյ անուամբ տարածուած գործը խառնուրդ մ'է փոխառութեանց, որ առնուած են ընդմիջարկեալ յունական ժամանակագրութեանց հայերէն թարգմանութիւններէն:

Նոյնիսկ Նիլիէ Արք. Դուրեան:

Զարմանալի է որ Դուրեան Պատրիարքի նման բազմահմուտ բանասէր մը Խորենացիի ժամանակի շուրջ մղուող պայքարին հմանակցեցաւ: Թէև աղմուկը զինք վախճուցած ըլլալու էր որ կրնար հետեւալ տողերը գրել.

«... Որ Մովսէս Խորենացիին Ութերորդ դարու հեղինակ ըլլալով՝ Հինգերորդ դարուն ապրող մեր Մովսէս Փիլիսոփոսին առնուող հովանաւորած է իր Հայոց Պատմութիւնը, գրական կեղծիք մը ի գործ դրնելով»: (Պատմութիւն Հայ Մասնագրութեան, Երուսաղէմ, 1933, էջ 97):

Կ'երևի Դուրեան Սրբազան այս տողերը գրած ատեն, Հարուածային Գումարտակը գեւ Խորենացիին իններորդ դար տարած չէր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

Խ Ո Ն Ա Կ Ա Ն Շ Ե Զ Ա Ն

1

Բայց Հարուածային արձակագէտներու մարզանքները ալլեսս իրենց ալ զլխու ցաւ պատճառել սկսած էին: Բարեկունիան խառնաշփոթութիւն ինկած էր իրենց մէջ, և ոչ միայն մէկուն եղբակացութիւնը միասին գիւր չէր գար, այլ իրարու հանդէպ կասկածոտ վերաբերում ալ ցոյց կուտային:

Շիտակ է որ մէկ բանի մէջ իրարու համաձայն էին, այն է. Խորենացիին Հինգերորդ դարու մատենագիր չէ: Բայց առիւնդին, վա՛յ իմ փէրուշան զլխին, ինչպէ՞ս ամէն մէկը իւր հաւանած կէտ մը կ'ընտրէր, և առանց միաներուն կարեւորութիւն աւելու, կը պնդէր թէ այս է ճշգրիտ թուականը, համաձայն Պատմագրքի այսինչ կամ այնինչ ցուցմունքներուն:

Այլ քերդ գոցէ և երեւակայէ թէ Հարուածայինները մէկ սրահի մէջ հաւաքուած են, ժողով կ'ընեն, վերջնական քուէարկութեամբ որոշելու Խորենացիի թուականը: Իւրաքանչիւր ժողովական, զինուած իր փաստերով, առաջարկ մը կը բերէ: Սակայն ոչ մէկ առաջարկ կ'երկրորդուի:

Գումարտակ, Գարագաշեան, Զամինեան, Եօթներորդ դար, թէև չեն գիտեր որ աւրիններուն: Կարիէր՝ Ութերորդ դար: Որովհետև իններորդ դարը վերջին հանգրուանն էր, Խորենացիին հոն հասցնողները, ալ աւելի բարակ մաղելով, որոշ տարի մը կամ տարիներ ցոյց կուտային: Մանանդեան 855 թուականէն վերջ, Հանս Լէվի՝ 876էն մինչև 888: Ակինեան, 1930ին կը հաւաստէր թէ Խորենացիի գիրքը գրի առնուած է մերձաւորապէս 810ին, իսկ 1947ին՝ 825-840էն վերջը: Ցնոր տնօրէնութիւն: Խալաթեանց իններորդ դարուն սկիզբը: Մարկուարտ, Ֆնտգլեան, և այլն, ալ իրենց ուղած տարիններուն՝ իններորդ դար:

Բազմահմուտ Ն. Աղանցը կ'երևի ժամանակ չունէր մանրադնին խուզարկութեամբ ճիշդ թուական մը որոշելու, բայց կը վճռէր Վի բան պարզուած է ընդմիջ որ Խորենացու անունով յայտնի երկը զբոսած է 696 թուից յետոյ: Այս վեր է ամէն կասկածից: Մնում է որոշել Terminus ad quem:

Եւ մենք տեսնա՞ք թէ ինչպէս միաները այդ terminusը որոշելու համար իրենց փորձերը յաճախ յառաջ տարին ad absurdum:

2

Խորենացիի Պատմագրքին հայթայթած «փաստերը» կարծես այս յանդուգն փաստախնդիրներու կողմէ ոչ այնքան զոհա-

ցուցիչ համարուեցան, որ անոնցմէ չատերը վեր առին սոյն Պատմութեան անջատ վերլարան ծառայող համբաւաւոր Ողբը:

Անոնցմէ ոմանց Ողբը քննելու եղանակին ի տես, կը փորձուէր աղաղակելու լիզրամ զքեզ, Ողբ խաչեցեալոյ:

Եթէ որպէս բանասէր, Ողբը պիտի ուսումնասիրես, ամէն բանէ առաջ և ամէն բանէ վեր պէտք է սկսիս և պէտք է վերջացնես միմիայն մէկ հարց լուծելով, այն է, որոշել թէ ո՞վ են Ողբի մէջ յիշատակուած «Քաջ Հոգիներ ու Հոգեւակիցք», մանաւանդ առաջինը, «Զհայրն իմ և զքահանայապետ»: Բանգրի տարբեր կէտէ եթէ սկսիս քննութեանդ, բանասէրի վարկդ մէկ փարայի կ'ընեն:

Ինչո՞ւ: Բացատրենք:

Ողբը կարճ գրութիւն մ'է: Տակը վրան գրեթէ 1,050 բառերէ կը բաղկանայ: Սակայն Ողբը շարադրողը այդ բառերուն կէտէն աւելին, գրեթէ 650ը կը գործածէ ողբալու համար մահը «Զհայրն իմ և զքահանայապետ», և այդ ալ՝ անքան յուզիչ կերպով, որ կը խորհիս թէ եթէ այդ քահանայապետը մեռած չլլար, թերեւ հեղինակը սոյն Ողբը գրի իսկ չ'առնէր:

Հետեւաբար ի՞նչպէս կրնաս Ողբի ծանրութեան կեդրոնը կազմող մեռած Հայրապետը աննկատ թողուլ և լուսարձակդ դարձնել երկրորդական կէտերու, որոնց լուծելու պարագային իսկ Բահանայապետի ինքնութիւնը որոշելու հարցը ցցուած պիտի մնայ քու առջև: Այլ չլիչենք Ողբի մէջ յիշատակուած ուրիշ պատմական մեծ դէպք մը, զեռտի հայ թագաւորի մը գահազրկման պարագան:

Ողբի մէջ յիշուած էր Ժողովրդային բարքերու վատթարացման մասին հակիրճ բայց ազդու տողեր, ինչպէս նաև բնութեան արհաւիրքներու մասին ընդհանրական հետեւալ արտայայտութիւնը. «Գաբունը՝ երաշտացած, ամառը՝ անձրևայոյզ, աշունը՝ ձմեռնացած, ձմեռը՝ սաստկասացոյց, մրրկալից և երկարատև, հովերը՝ բթարբ, խորշակարբ, ախտաոխթ, ամպեր՝ հրենկէց, կարկտածու, անձրևներ՝ անժամանակ և անպիտան. օդեր՝ դառնալուն, եղեմնարկու, ջուրերու անօգուտ

յորդում և նուազին անհնար, երկրի անպտղութիւն և կենդանիներու անաճելութիւն, այլ նաև սասանումներ և զղրղումներ»:

Ահա Ողբի վերոյիշեալ տողերը նկատուեցան որպէս պատմական դէպքերու արտայայտութիւն, և զորս դու պատուիրեսցիր, սկսան երկրաշարժի, գետերու յորդման և այլնի յիշատակութիւն փնտռել հոս հոն: Եթէ հայ մատենագիրներ լուռ էին այդ մասին, դէ՞հ, օտարազգի ժամանակագիրներու էջերը խառնշուկուելու էր, ցոյց տալու թէ երկրաշարժերու և փոթորիկներու յաճախմամբ հայկական լեռնաշխարհի մէջ Ութերորդ կամ Իններորդ դարու (ըստ քննադատի ընտրութեան) այսինչ կամ այն ինչ տարիներուն Փոքր Ասիոյ, Միջագետքի կամ Սիւրիոյ այս կամ այն տեղը երկիրը սասաներ է, այս կամ այն գետը յորդեր է:

Հ. Ակինեան, որ Ողբը Խորենացիի Պատմութեան մաս չհամարեց, այլ կեղծարարի մը ձեռքով հոն ազուցուած, այսու հանդերձ որոշեց Ողբի գրութեան թուականը, Ութերորդ դարուն պատահած բնութեան արհաւիրքներու յիշատակումներ հաւաքելով Թեյ-Մահրապիւն և Միջագետքի Ասորիէն, և եզրակացուց թէ Ողբը գրուած էր 773-774 թուականին:

Մանանդեան չհաւնեցաւ Ակինեանի ըսածին: Պնդեց թէ Ողբը ճիշդ իր տեղին էր, Պատմութեան վախճանին և միևնոյն հեղինակէ գրի առնուած, և թէ Ակինեանի յիշած բնութեան արհաւիրքները սովորական երևոյթներ էին Հայաստանի մէջ:

Սակայն Մանանդեան Պատմութիւնը 855էն յետոյ գրուած ըլլալը եզրակացնելուն, ուստի ինքն ալ իր կարգին բնութեան արհաւիրքներէն կ'ընտէր երկրաշարժը ու կ'ըսէր թէ 863 և 869 տարիներուն պատահած երկրաշարժերուն կ'անհարկէր Ողբագիրը:

Թերեւս վերոյիշեալ ականաւորներէն վերջ յիշենք նաև մէկ երկու ուրիշներ ալ որ Ողբի մասին արտայայտուեցան: Գարաբաշեան՝ Եօթներորդ դարու կիսուն: Զահնեան՝ Վեցերորդ դարու վերջին շրջանին:

Երկրաշարժէ, սովէ և յորդումէ Ողբի գրութեան թուականը որոշելէ վերջն է որ

ելան այդ թուականներուն հայրապետական գահին վրայ դառնուող Կաթողիկոսին ակնարկելով ըսին, այս է Ձեռքը իմ և ըզքահանայապետս: Արդեօք այդ անձը կը յարմարէ՞ր Ողբի մէջ նկարագրուած Հայրապետի բացառիկօրէն հոյակապ պատկերին: Որո՞ւ հոգ: Այդ երկրորդական էր:

Հ. Ակինեան Ողբի գրութեան տարին 773-774 ըսելէ վերջ, Հովիւր կը նկատէ Սիոն Կաթողիկոսը, որուն ճամբը հաւանօրէն պատահեցաւ 774ին: Իսկ Հովուակիցը Եսայի Կաթողիկոսն էր կ'ըսէ, «որ գործեց 775-789 բազմամօրով ժամանակամիջոցի մէջ»:

Արագընթաց Միսիթարեանը կը մօտնարթէ Ողբի հեղինակը թէ Հովուի և թէ Հովուական մօտը կ'ողբար: Ի՞նչպէս ան 774ին գրի առած Ողբի մէջ 789ին մեռած Հովուակիցը կրնար ողբալ:

Ի՞նչ տեսակ մէկն է Սիոն Կաթողիկոսը, մարդ չգիտեր: Կամ Հ. Ակինեան չգիտեր: «Կաթողիկոսը» կը գրէ ան, «իր կարծատե իշխանութեան շրջանին հաւանօրէն մեծ գործունէութիւն մը չկրցաւ մշակել»:

Մանանդեանի համար՝ Ովայեցի Յովհաննէս Ե. Կաթողիկոսն է: Ապիկար մարդ, որ Բագարատ Իշխանէն սրղողած, աթոռ ձգելով հոս հոն թափառեցաւ:

Հապա եթէ կարդաս Ողբի մէջ ներկայացուած Հայրապետի պատկերը, որքա՞ն կը նսեմանան Աթեորդ դարու Սիոնը, և իններորդ դարու Ովայեցին: Ահաւասիկ հզօր անհատականութեամբ օժտեալ Քահանայապետին պատկերը:

«Աւա՛ղ զրկանքներուս, աւա՛ղ թշուառութեանս, ինչպէս պիտի հանդուրժեմ այս ցաւին համբերութեամբ. ի՞նչպէս միտքս ու սիրտս պիտի զօրացնեմ երախտագիտութիւն յայտնելու սոյն հայրերուն՝ որոնք ծնունդ ու սնունդ տուին ինձի: Վասնզի ծնան ու սնուցին զիս իրենց վարդապետութեամբ, և աճելու համար ալ ուղարկեցին զիս աշուր: ... Այսպիսի անձուկով հեղձամղձուկ՝ կը փղձկիմ մեր հօր կարօտով: Ո՞ւր է քաղցրութիւնն ու հանդարտութիւնն իր նայուածքին՝ ուղիղ ընթացք ունեցողներուն համար, և ահաւորութիւնն անոր՝ թիւր ճամբէն քալողներուն. ո՞ւր է զուարթ շրթներու ժպտումը՝ բարի աշակերտներու

հանդէպ. ո՞ւր է նա՝ որ իր խնդամուսութեամբ կ'ընդունէր սէրն իր աշակերտներուն. ո՞ւր է երկար ճամբաները զիրացնող յոյսը, յոգնութիւնները հանգչեցնողը ...

«Ո՞վ այսուհետեւ պիտի գնահատէ ու սուրբ. ո՞վ պիտի ուրախանայ աշակերտի յառաջդիմութեամբ. ո՞վ պիտի գրուցէ հայրական սրտի հրճուանքը՝ մասամբ յաղթահարուելով ինձմէ՝ իր որդիէն: Ո՞վ պիտի կարկէ յանդգնութիւնն առողջ վարդապետութեան գէժ ելլողներուն՝ որոնք ամէն խօսքերով քակտուելով ու քայքայուելով շատ մը վարդապետներ ու բազմաթիւ զիրքեր կը փոփոխեն ... Ո՞վ պիտի ըմբռնէ զանոնք սաստելով, և զմեզ սփոփէ գովելով, և չափ գնէ խօսքի ու լուսութեան ...

«... Եւ չգիտեմ թէ ի՞նչպէս յօրինեմ ողբերգութիւնս և կամ զո՞վ արտասուեմ: Իմ հէք ու մանուկ թագաւորը, այն որ վտարուեցաւ համախորհուրդ վատթարմարդոց կողմէ և մահէն առաջ անփառունակ մեռելութեամբ մը աթոռէն վար կործանեցաւ ... Հա՛յրս և քահանայապետը, իր վսեմ մտքով, որ ամենուրեք կը տանէր հասուն խօսք՝ որով կը կառավարէր ու կը կարգադրէր, և երեսնանակը ձեռքը՝ կուտար ուղղութիւն և կը սանձահարէր անկարգ խօսող լեզուները ... Զիս ծնողը՝ որ աղբիւր էր վարդապետութեան՝ արդարութիւնն ողողող և հեղեղով ամբարշտութիւնը հեռացնող ...

Եթէ, որպէս բանասէրի, վերոյիշեալ լուսասփիւռ նկարագրութեան համապատասխանող Կաթողիկոս մը ճշտորոշեմ, մեծացածը զիւրին է, պէտք եղած երկբաշարժն ու սովը ես կը հայթայթեմ:

Ողբի մէջ եղած ցուցմունքները Հովուի և Հովուակցի մասին, որոնց երկուքն ալ վեց ամուսնայ կարճ ժամանակամիջոցին վախճանեցան, այնքան բացայայտօրէն Սահակը և Մեսրոպը կը մատնանշեն՝ որ եթէ Հարուածային Գումարտակին կը պատկանիս, ուրիշ տրամաբանական ելք չունիս բացի պնդել թէ երկու Սուրբերու մահուան կսկիծով մորմոքող իրենց աշակերտներէն մին զրի առաւ Ողբը: Յետոյ, ձեռագիրները ընդօրինակող մը այս գայտուն գրութիւնը առաւ և Սորենացիի Պատմութեան որպէս վերջաբան աւելցուց:

Իսկ եթէ Ողբի Սահակը անտեսելով

յամասնիս բնութեան արհաւիրքներ փնտռելու համար ճամբայ ելլել, լաւ կ'ընես որ չեաց շատկեկ ջուր և ուտելիք վերցնես, քանզի փնտառուքդ, Հ. Ակինեանի պէս, քեզ ալ խորատան, Մուսուլ, Միջագետք և Սիրիա կրնայ առաջնորդել:

3

Յաջորդ քայլը ի՞նչ պիտի ըլլար:

Վաթսուն տարիէ ի վեր Հարուածայինները ահագին քանակութեամբ բանասիրական էջեր արտադրել էին Խորենացին Հինգերորդ դարէն վերջ գալիք դարերէն մինչեւ կամ միւսին մէջ գետնաշարահարկէն թէն մէկգմէկու ըսածը երբեմն անտես ըրած էին, կամ դիտումնաւոր լռութեան քողով ծածկած, այլևս յայտնի է որ խառնաշփոթութիւնը հետզհետէ նուազել էր, քանզի այլևս Վեցերորդ, Եօթներորդ և Ութերորդ դարերու ջատագովներու ձայնները կը տկարանային և հրապարակին կը տիրապետէին Խններորդ դարու փաստաբանները, որոնց զիջաւորներն էին Հ. Ն. Ակինեան և Յ. Մանուկեան, երկուքն ալ հակոտնեայ փաստաբանութիւններով Խններորդ դարու տարբեր տարիներ կը ցուցնէին որպէս թուական Պատմագրքի յօրինման:

Այլևս դժուարութիւնը կրնար յազմահարուլ: Պէտք եղածն էր, ուշիմ բանասէրի մը երևան գալը, որ այս հսկայ վերլուծական նիւթերը համադրել, դժուարութիւնները հարթել և վերջնական թուական մը որոշել: Նման պարագաներուն՝ այս ընթացքը յարմարագոյն և բնական հետևութիւնը եղած էր կատարուած երկարապատում ուսումնասիրութեանց:

Ո՞ր բանասէրը չէր յիշեր Գաղիացի պատմաբան Ֆուստէլ տը Գուանթի բառերը. «Տարիներու վերլուծում պէտք է, մէկ օրուայ համադրութեան համար»: Փառք Տիրոջ, մենք առնուազն վաթսուն տարուայ վերլուծում շաւակած էինք:

Բնականաբար աչքերնիս դառնալու էր հայ բանասիրական ասպարէզի մէջ փորձառութիւն և խմատութիւն ձեռք ձգած գիտնականներու, որոնք ամբողջ այս ըսուածները ու գրուածները մարտնչէ վերջ մեզի տային իրենց վճիռը:

Այսպիսի գիտնականներ էին Ստեփան Մալխասեանց, Մանուկ Աբեղեան և Հրաչեայ Աճառեան: Երեքն ալ իրենց վճիռը տուած պահուն արդէն աւելի քան վաթսուն տարուայ բանասիրական փորձառութեամբ օժտուած անձեր:

Մալխասեանց Խորենացու Առեղծուածի Շուրջ (Երևան, 1940) աշխատութեամբ կ'եզրակացնէր թէ... (չունէր բռնէ) Խորենացին Հինգերորդ դարու մատենագիր է: Հարկ չենք տեսնել մանրամասնութեանց մտնելու:

Մալխասեանց դեռ 1899-ին, Սեբեասի Պատմութիւնը եւ Մովսէս Խորենացի (Թիֆլիս, 1899), գործով ցոյց կուտար թէ Եօթներորդ դարու կիսուն արդէն Խորենացիի Պատմութիւնը յայտնի էր և հռչակուած և անկէ, որպէս ճշմարիտ և հաւաստի մատենագրէ օգտուել էր Սեբեաս Եպիսկոպոսը իր պատմութեան մէջ, Սոկրատի և Սեղբենտրոսի Վարքի հայերէն թարգմանութենէն բաւական ժամանակ առաջ:

Եւ ահա քառասուն տարի վերջ, բոլոր դեր ու գէժ գրութիւնները քննելէ վերջ, Մալխասեան կը վճռէր թէ Խորենացիի Պատմութիւնը գրի առնուած է Հինգերորդ դարուն:

Միւսին կըրակացութեան կը յանգէր Մանուկ Աբեղեան, որ իր վճիռը կ'արձանագրէր Հայոց Հին Գրականութեան Պատմութիւնի մէջ (Երևան, 1944):

Միւսին կըրակացութեան կը յանգէր Հրաչեայ Աճառեան, (Աճառեանի Բաւարան, Երևան, 1946):

Փորձանաւոր շրջագիրն էր, որ լարիւն ինթոնային աղմկալի պտոյտներէ վերջ, ահա կը բոլորուէր և կանգ կ'առնէր իր սկսած կէտին — Հինգերորդ դար:

Զի 1993 բանն:

ՀՐԱՆԴ. Բ. ԱՐՄԷՆ

(Վերջ՝ 5)

ԳԻԼԳԱՄԷՇԻ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՏԱԽՏԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

ՍԻՒՆԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

1. — Ան որ՝ տեսաւ ամէն ինչ, [մինչեւ եզր]երը երկրի,
2. — [ան որ ամէն ինչ] գիտցաւ, [ու] ամէն ինչ [ին]նեց⁽¹⁾,
3. — . . . միտին . . .
4. — . . . իմաստութեան, որ ամէն ինչ . . .
5. — տեսաւ ան [խոր]հուրդը ու [փոխ]գործեց թափուր,
6. — բերաւ ան տեղեկութիւն նախադրեց լիեղեայ (օրեհեց).
7. — կատարեց [ու]ղեկութիւն մը նեղաւոր, յոգնեցաւ ու [խոն]ջեցաւ,
8. — քաղաքովի մը վրայ [գրեց]մեց, տաժանեց [իր] համայն.
9. — կանգնեց ինչու արդարաւ ցանկապատեալ Ուրուկի⁽²⁾,
10. — նուիրական էանցայի⁽³⁾, սրբաբանը անարտ:
11. — Դիտէ՛ իր որմն արտաքին, որուն ծովորն⁽⁴⁾ ըլլար պղնձեայ,
12. — զննէ՛ իր միջնորմը, որուն կրնայ ոչ ոք հաւատարիլ.
13. — կողմէ՛ր սեամբին՝ որ է հնամբի,
14. — մատչի՛ր էաննայի՛ բնակարանը իշտարի,
15. — որուն ոչ մէկ արքայ յետագայ, ո՛չ ոք հաւատարիլ կրնայ,
16. — Ե՛ւ չըջապատին վրայ Ուրուկի (ու) չըջապայէ՛,

(1) S^hu F. M. Böhl, Het Gilgames Epos. 1941, Amsterdam, էջ 111: Դիլգամէշի փորձառութիւնները անձնական հօր երանգով մը կը պարտւորին, «տեսաւ» ու «գիտցաւ», «amaru» և «aidu» բայերուն զուգահեռ կիրարկումով. Orientalia, էջ 18.

(2) Քաղաք մը հարաւային Բաբելոնի մէջ, Ս. Գրական Որէքը, մըն. ժ. 10, այժմու Warka-ն.

(3) Սուամբական Պանթէոնին զուխ՝ Անուաստութեան և իր դասեր՝ սիրոյ զիջումի՝ իշտարի ձօնուած տանարը Ուրուկի քաղաքի մէջ.

(4) Orientalia, XVII, 1948, էջ 19.

17. — զննէ՛ խոնարհակողմը, քննէ՛ աղիւսակերտը,
18. — աղիւսակերտն իր չէ՞ արդեօք այրուած աղիւսէ⁽⁵⁾
19. — անոր հիմունքն (արդարեւ) չնեւեցի՞ն եօթը [իմաստունները]⁽⁶⁾,
Ասուրական բնագիրը կ'ընդմիջուի հոս կոտորած քով մը. հիտիտերէն բեկոր մը կ'ամբողջացնէ այդ լրատը, հրատարակուած Y. Friedrich-ի կողմէ, Zeitschrift für Assyriologie, մէջ. XXXIX, 1930, էջ 3-5.
3. — Դիլգամէշը ստեղծուելէն վերջ⁽⁷⁾ . . .
4. — արիասիրտ աստուածը . . . [աւարտեց] անոր ձեւը . . .
5. — երկնային Շամաշը⁽⁸⁾ [գեղ] պարգեւեց անոր,
6. — Աղալ⁽⁹⁾ շնորհեց անոր դիւցազնութիւն . . .
7. — մեծ աստուածները Դիլգամէշի կերպարանքն ըրին հոյակապ.
8. — [անոր բարձրութիւնն էր] տասնըմէկ կանգուն, լայնքն անոր կուրծքին՝ էր ինը [թիւ].
9. — երկայնքն անոր . . . էր երեք⁽¹⁰⁾ . . .
10. — կը չըջն ան հոս հոն՝ խոնարհութեամբ ըրոր Երկրները,
11. — կը հասնի Ուրուկ քաղաքը:
Հոս, հիտիտերէն արձանագրութեան ընդհատումով, կը շարունակենք ասուրական բնագրին երկրորդ սխեմակը, ուր կը սեւեռուի Դիլգամէշի նկարագիրը իր ինքնուրոյն գիծերուն մէջ.

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

1. — Իր երկու երանգն է աստուած, ու [մէկ - երանգը մարդ].
2. — տիպն իր մարմնին . . .

(5) Այրուած աղիւսները կը գերազանցէին օդի տակ չորացածներէն, ու կը ծառայէին յաճախ իրր կաւար այս վերջիններուն, տե՛ս A. Schoti, Das Gilgamesh-Epos, Leipzig, 1934, էջ 15.

(6) Եօթը իմաստութիւնները, որոնք մշակողութեան արտաքինները հանդիսացան Տիլգրիս-Եփրատեան հովիտի եօթը վաղեմի քաղաքներուն՝ Ուրի, Նիպուրի, Էրիդուի, Կուլապի, Կէշի, Լագաշի, Շուրուպակի. այս աննշանութեամբ, տե՛ս Zeitschrift für Assyriologie, XXV, 1923, էջ 151.

(7) Արգարութիւնը խորհրդանշող՝ արեւ-աստուածն է.

(8) Փոթորիկի, որոտումի ու անձրեկի աստուածը.

3. — [չափն իր] աճեցուցած է [իր աս-
տուածային նկարագիրը]:
երեք տողերու լրատ մը:
7. — ... Ուրուկի, ինքը բարձրացու-
ցած է?]
8. — ... կատաղի եզի մը պէս խրոխտ ...
9. — յարձակումը [իր] զէնքերուն, չունի
իրօք [հաւա]սարը:
10. — Թմրուկով⁽²⁾ կ'արթննան [իր] ըն-
կերները:
11. — մարտիկները Ուրուկի կ'անդոնին
[իրենց] սենեկներուն մէջ:
12. — «Գիլգամէս չձգեք զաւակը [իր] հ[որ].
13. — [ցերեկ եւ [գիշեր] [իր] ամբար[սա-
ւանուրին] եւ անգուսպ:
14. — [սակայն եւ այնպէս Գիլգամէսն [է
հով]իւր ցանկ[կապատեալ] Ուրուկի:
15. — Ան է [մեր] հովիւր ... [հ]օր,
[վայելուչ ու խմսատուն]:
16. — [Գիլգամէս] չձգեք [կոյսը՝ իր սիրա-
հարին],
17. — զուսրը՝ մարտիկին, ամուսինը ազ-
նուակներին]:»
18. — [աստուածները լսեցին վերջապէս]
անոնց արտունջը:
19. — աստուածները երկնքի [կանչեցին]
Տէրը Ուրուկի⁽¹⁰⁾: —
20. — «[Ուրուկն⁽¹¹⁾?] ստեղծեց սա մո-
լեկին, կատաղի եզը,
21. — [յարձակումը իր զէնքերուն] չունի
իրօք հաւասարը:
22. — Թմրուկով կ'արթննան [իր ընկեր-
ները]:
23. — Գիլգամէս չձգեք զաւակը իր հօր,
ցերեկ եւ գիշեր [իր ամբարսաւանու-
րին] եւ անգուսպ:
24. — Ինքն է սակայն հովիւր [ցանկա-
պատեալ] Ուրուկի,
25. — Ինքն է անոնց հովիւր եւ ...
26. — հօր, հոշակաւոր (ու) իմաստուն...

27. — Գիլգամէս չձգեք կոյսը՝ [իր սիրա-
հարին],
28. — զուսրը՝ մարտիկին, ամուսինը՝ ազ-
նուակներին]:
29. — [Անուն] լսեց վերջապէս անոնց
արտունջը:
30. — մեծն Ուրուկուն կանչեցին անոնք:
— «Դժժն, Ուրուկ, ստեղծեցիր [Գիլ-
գամէսը]
31. — այժմ, ստեղծէ իր հաւասարը, իր
սրտի մոլեկնին թող մը [ցի ուրիշ մը],
32. — թող անոնք մաքառին, սրպէսզի
Ուրուկ հանգաւ[րտի]ն:
33. — Երբ Ուրուկուն լսեց տակաւ, յղացաւ
իր սրտին մէջ Անուն պատկեր մը:
34. — [Ա]րուրու լուաց իր ձեռքերը,
ճմլեց կաւ, քաշեց զայն վրայէն:
35. — ան ստեղծեց արիստիս էնկիդուն⁽¹²⁾,
զաւակը ... հպատակը⁽¹³⁾ (9) նինուր-
սայի⁽¹⁴⁾
36. — իր ամբողջ մարմինն է [քաւ]արծի,
հերն իր գլխուն է հանգոյն կնոջ մը,
37. — խոստովանեց իր մոլորին, կ'անին
խիս առ խիս հունցի պէս,
38. — ոչ մարդ, ոչ երկիր գիւտե⁽¹⁵⁾, զգես-
տաւորում է հանգեմանով մը նման Սաւ-
մուկանի⁽¹⁶⁾,
39. — վիրերու աղբերք դալարի կ'ուսէ,
40. — պանաւներու կողքին կը փութայ
զուր,
41. — անասուններուն հետ կը բերելի իր
սիրը ջուրին մօտ:
42. — Որսորդ մը՝ որդալթադիր մը,
43. — զուռին առջև հանդիպեցաւ իրեն
դէմ առ դէմ,
44. — [մէկ] օր, (այս) երկու եւ երեք,
հանդիպեցաւ իրեն⁽¹⁷⁾ դէմ առ դէմ
զուռին առջև:

(12) Նախընտրելի է էնկիդուն ընթերցումը՝
էնքիտունէն:

(13) James B. Pritchard, Ancient Near Eastern...
էջ 74:

(14) Պատերազմի աստուածը:

(15) Ուսմերական բարբերու պատկերացումը
զգալի նախասիրութեամբ մը կ'ախորժի անմշակ
մարդ էակները իրենց կենդանական բնազդներու
նախնականութեամբը դիմագծել, *Orientalia*, էջ 18:

(16) Արջաւորութեւ եւ բուսականութեան աս-
տուածը:

(17) Էնկիդունին:

(7) Pu-uk-ku՝ հաւանաբար գիւթական յատ-
կութիւններով օժտուած Թմրուկ մը. տե՛ս Zeit-
schrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft,
LXXXVIII, 1934, էջ 210; James B. Pritchard, Ancient
Near Eastern Texts, relating to the Old Testament,
Princeton, New Jersey, 1950, էջ 97:

(8) Ուրուկի պաշտպան - աստուած՝ Անունին
կ'անաբելուի:

(11) Դիցունի մը:

45. — երբ որսորդը նշմարեց զինքը, խռ-
զեցաւ իր գէմքը,
46. — [ին]քը և իր պաճարը մտաւ իր
տունը
47. — [սարսա]փած [էր], ընդարմացած
(ու) լոկի,
48. — իր սիրտն [էր վրդոված], գէմքն
իւր մտայլած,
49. — կսկիծը [թափանցեց] իր սիրտը,
50. — իր գէմքն էր հանգոյն [անոր՝ որ]
հետաւոր [ուղեւորութիւն մըն էր կա-
տարած]:
- Ս Ի Ն Ս Կ Ե Ր Ր Ո Ր Գ
1. — Որսորդը [իւր բերանը] բացաւ, ու
ուզողելով [իւր հօր], ըսաւ,
2. — «Հայրիկ, կտրիճ մը եկ[ած է սարա-
հարթէն],
3. — [հ]զօր[ագոյնն է ան երկրին], ուժ
[ունի ան],
4. — [իւր զօրութիւնն] է հզօր, [զերք բա-
նակին] երկնիքի,
5. — [շարունակաբար կը շրջագայ] ի լեռ-
նեցու վրայ,
6. — [միշտ] ան, պաճարին հետ [դալա-
րիք կ'ուստէ],
7. — [շարունակաբար] դէպի գուն [կ'ուզէ
ան] իր քայլերը,
8. — [այնքան զարհուրած եմ որ չ]եմ
համարձակիր մօտենալ ի[րեն],
9. — [լեցուցած է ան նորէն փո]սերը զօրս
(ես) փորեց[ի],
10. — [պատռած է ան] որդայթները
զօրս [ես լարեցի],
11. — [պրծիլ տուաւ իմ ձեռքերէն] պա-
ճարն (ու) անասունը արծա[կադաշտի],
12. — [չթոյլատրեր] զիս որսորդութեամբ
պարապելուս,
13. — [Իր հայրը բացաւ իր բերանը] ուզ-
ողելով որսորդ[ի]ն՝ [ըսաւ],
14. — «[Որդեակ], Ուրուկի[ի մէջ կ'ապրի]
Գիլգամէշը,
15. — [չկայ ոչ ոք հզօրագոյն] իրմէ,
16. — իւր զօրութիւնն է [հզ]օր, [հանգոյն
զօրքին երկնիքի]:
17. — [Գնա՛, գետե]ղէ՛ քու գէմքը⁽¹⁸⁾
[դէպի Ուրուկ],
18. — [տեղեկացուր Գիլգամէշին] զօրու,
թեան (մասին, այս) մարդուն,
19. — [ըող պերճաղին մը տայ ան հեղ, ու
զին մը], տար (զայն) [հեղի հետ],
20. — [կիներ պիտի զայն նուաճե] հզօր
պէս,
21. — [երբ ան⁽¹⁹⁾ խմցնէ պաճարին] զու-
ռին [մօտ],
22. — [պիտի ան⁽²⁰⁾] իւր [զգե]տը [հանէ,
պիտի մերկացնէ] իւր [ամօ]թոյքը,
23. — [երբ ան տեսնէ] զայն, պիտի անդ
մերձենայ,
24. — իւր պաճարը [որ մեծցաւ] իւր արնա-
կադաշտին վրայ, պիտի զինքն ուր-
նայս,
25. — [Անտալով] իւր հօր խրատին,
26. — որսորդը գնաց [Գիլգամէշին մօտ],
27. — բռնեց ճամբան, Ուրուկի մէջ գե-
տե[ղեց իւր ոտքը],
28. — [ուզողելով] Գիլգամէշին, ըսաւ ան,
29. — «կտրիճ մը կայ որ [եկած է սարա-
հարթէն],
30. — հզօր[ագոյնն] է ան երկրին մէջ, [ուժ
ունի],
31. — [իւր զօրութիւնն է] հզ[օր]՝ զերք զօ-
րին երկնիքի,
32. — [շարունակաբար] կը շրջագայ ան
լեռներու վրայ,
33. — միշտ [ան կ'ուստէ դալարիք] պա-
ճարի կողքին,
34. — շարունակաբար [կ'ուզէ ան] իւր
քայլերը դէպի գուն,
35. — այնքան կը սոսկամ որ չեմ համար-
ձակիր մօտենալ ի[րեն],
36. — փոսերը զօրս փորեց[ի ես], լեցու-
ցած է ան նորէն,
37. — պատռած է որդայթները [զօրս է]
լարած],
38. — պաճարն (ու) անասունները [արծա-
կադաշտի], պրծիլ տուաւ իմ ձեռքե-
րէն,
39. — չթոյլատրեր զիս որսորդութեամբ
պարապելուս,
40. — Գիլգամէշ ըսաւ անոր՝ որսորդ[ի]ն,
41. — «Գնա՛, որսորդ իմ, տար քու հետք
աղիճ մը, պերճաղիճ մը,

⁽¹⁸⁾ shakanu panu՝ փոխաբերութիւն մը, «ուղ-
ղել, ուղղութիւն նշանակող»,

⁽¹⁹⁾ Էնկիդուս:

⁽²⁰⁾ Աղիւն:

ՊԵՏՄԵԿԱՆ

ՀԱՅ ԳՐԶՈՒՀԻՆԵՐ

Հայ գրչութեան պատմութեան մէջ կարելի է գտնուի մըն ալ յատկացնել Գրիշ Հայուհիներուն, որոնք մէկ կամ աւելի գիրքերու ընդօրինակութեամբ յիշատակ մը ձգած են հետագայ դարերուն:

Մեր գրչուհիներէն շատերը եղած են հաստատուող կոյսեր, որոնցմէ մէկ քանին ծանօթ են իւրեւ միանձնուհիներ Ժէ. դարուն ծագող Շենհերի և Շոռօթի Մենաստաններուն: Արդարեւ Ժէ. դարու վերածաղկման ընդհանուր շարժումը ողևորած է նաև հայ միանձնուհիները, և այդ միակ զարէն մեղի ծանօթ են աւելի մեծ թիւով գրչուհիներ, քան զայն կանխող բոլոր դարերէն:

Հայ գրչուհիներուն մէջ ամենէն արգիւնաւորն է Բարսիոն Նոտարը, որուն նուրբ գրչէն ծանօթ են Գ ձեռագիրներ:

Իրեն գիրքի աշխատաւոր կ'արժէր յիշել նաև քանի մը հայուհիներ, որոնք

42. — Երբ ան խմբ[նէ] պաճարին գուռին մօտ,
43. — պիտի ան հանէ ի[ր] զգեստը, [պիտի մերկա]յնէ իր ամօթոյքը,
44. — Երբ զայն տեսնէ, պիտի մեր[ձե]նայ անոր,
45. — իր պաճարը որ մեծցաւ իր արծա-կազալին վրայ պիտի զինքն ուրանայ:
46. — Մեկնեցաւ որսորդը, տարաւ իր հեռաղիճ մը, պերճազիճ մը,
47. — բռնեցին ուղին (ու) գացին ուղիղ,
48. — Երբորդ օրը հասան որոշեալ վայրը.
49. — որսորդն ու աղիճը նստեցան իրենց տեղերը.
50. — մէկ օր, երկու օր, նստեցան գուռին մօտ,
51. — (ապա) եկաւ պաճարը դէպի գուռ, խմբու համար.

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱՔՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակի՛ 6)

թուղթի կամ մագաղաթի պատրաստութեամբ օժանդակած են իրենց մերձաւոր գրիչներուն:

Ա. — ՇԱՔԱՐ ՀԱԻԱՏԱԻՈՐ, հոգեւոր գուտոր Վարդիշխան քահանայի, Երկուքը միասին, նշանաւոր գրիչ Ստեփանոս Երկայնին օրինակել կուտան, Երուսաղէմի մէջ, Աւետարան մը, 1321ին, և կը նուիրեն նոյն քաղաքի Ս. Հրեշտակապետաց վանքին: Շաքար հաւատաւոր շատ աշխատած է թուղթը կոկելու: — Թ. Աղբար, Բ. էջ 344-5:

Բ. — ԽԱՊԻՊ ԽԱԹՈՒՆ, հարսնիկը գրիչ Կարապետ քահանայի, որ 1451ին, Վանի մէջ, օրինակած է Աւետարան մը: Խապիպ Խաթուն աշխատած է թուղթը կոկելու: — Ե. Լալայեան, Զ. Հայ. Զեռ. Վասպուրականի, էջ 412:

Գ. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻՉ ԵՒ ՆԱՐԻՉ, 1456ին Հին Ջուղայի մէջ օրինակած և նկարազարդած է մէկ Քարոզիքի Դր. Տաթևացւոյ. — Ա. Երեմեան, Բազմաժէպ, 1948 էջ 45-6: Էջմիածին, 1952, Յւ. 49:

Դ. — ԴՈՀՈՐ, գուտոր գրիչ և ծաղկող Երզնկացի Յովհաննէսի եղբոր, և մայր Մալխաթունի. օգնած է իր հօրեղբոր, 1484-86 թուականներուն, Կեսարիոյ մէջ, արտադրած ճաշոցին և Աւետարանին մօզաղաթը պատրաստելով և թուղթը խաղելով. — Ա. Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, Բ. էջ 1847 և 1849:

Ե. — ԱԼԹՈՒՆ, գուտոր գրիչ Յովհաննէս Երէցի, որ 1621ին կը յիշատակագրէ իր մասին. «... Բազում ժամանակաւ մայրն առ Աստուած փոխել էր, և այլ Ալթուն աղջկոյ զիմ պէտս կարեաց ընուով, թէ թուղթս կոկելով, և թէ գրչին զճրագս վառելով. մինչև ի լոյս ի դէմս տքնութեամբ կալով, և զմարմնաւոր կերակրիկս հոգալով...»: — Պատմ. Հայ Կեսարիոյ, էջ 1866:

Զ. — ԳՈՀԱՐԻՆԷ ԿՈՅՍ, ԴՐԻՉ, 1630ին, Աւագոնց գիւղի Երեք Խորանք վանքին մէջ օրինակած է Կանոնագիրք մը. — Կար. Թ. 742:

Է. — ՄԱՐԻՆՈՍ ԳՐԻԴՈՐՈՒՀԻ ԿՈՅՍ, 1637-1650, օրինակած է.

1. — Մեկնութիւն Տոմարի, Յակովբ վրդ. Դրեմեցւոյ, 1637ին. — Կար. Թ. 2004:

2. — Հարանց վարժ, Առաջ գիւղին մէջ, 1650 թ. — Կար. թ. 790:

Ը. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, եղբոր դուստր Մարկոս Եպիսկոպոսի. 1647 թ., Ղարաբաղի Խանաձախ գիւղին մէջ օրինակած է մէկ Տաղաշափուրիւն և. Շնորհալույ. — Հ. Աճառեան, Յ. Զեռ. Թաւրիգի, էջ 101:

Թ. — ՄԱՐԻԱՄ ԿՈՅՍ, դուստր Մարգարի և Անթառամի, եղբոր դուստր քաւիչ Տէր Կիրակոսի. 1651 թ., Շենհեր Մենաստանին մէջ, օրինակած է մէկ Ոսկիփորիկ Գր. Տաթևացւոյ. — Կար. թ. 1594, էջ 177, Հանդ. Ամս. 1891, էջ 265-6, ծնթ.:

Ժ. — ՎԱՌՎԱՌԷ ԿՈՅՍ, 1647-84. — Իր զրչէն ունինք

1. — Թիւսակարան, գրուած 1647 թ. — Երնջակ, էջ 148:

2. — Ժամագիրք, օրինակուած 1655 թ. — Բաղմաղէպ, 1948, էջ 46:

3. — Քարոզագիրք Գր. Տաթևացւոյ, բոլորգիր, արտագրուած 1684 թ., Փոքր Սիւնիքի Կուսանաց վանքին մէջ. — Կար. թ. 2062:

ԺԱ. — ՀՌԻՓՍԻՄԷ ԿՈՅՍ ՄԱՅՐԱՊԵՏ, 1651-3, օրինակած է,

1. — Աղօթագիրք-Ժամագիրք-Տօնացոյց, 1651 թ., ռընդ հովանեաւ Ստաթէի, Եղիսարէթի համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 1706:

2. — Մեկնութիւն Ժամագրի, Խ. Անձեալացւոյ, 1653 թ., Հալիձորի Անապատին մէջ. — Կար. թ. 1409:

ԺԲ. — ՎԱՐԴԵՆԻ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂ, 1657 թ. օրինակած է բոլորգրով, մէկ Սանդուխ Գիրք. — Կար. թ. 1894:

ԺԳ. — ՇՈՒՇԱՆ ԿՈՅՍ ՆՈՐԱՇԻՆԿԵՑԻ, 1664-6. — Ծնողքը Բաշի և Խուրմի, եղբայրը Արիստակէս վարդապետ: Շոռոթ գիւղին մէջ օրինակած է,

1. — Պատմագիրք, Եղիշէ, Խորենացի, Կային, 1664 թ., երբ 43 տարեկան էր. — Սիսական, էջ 354:

2. — Մեկնութ. Առակաց Սողոմոնի, 1666 թ., իր եղբոր Արիստակէս վարդապետի խնդրանքով. — Երնջակ, էջ 282-4:

ԺԴ. — ՄԱՐԿՍԱՐԻՏ ԿՈՅՍ, 1669-76. — Երնջակ գաւառի, Շոռոթ գիւղի, Ս. Աստուածածին կուսաստանին մէջ օրինակած է,

1. — Գիր Հաւատոյ, Ն. Շնորհալույ, 1669 թ. — Կար. թ. 1722 Գ.:

2. — ԱԵՏԱՐԱՆ, բոլորգիր, 1676 թ. — Յ. Կ. Ճանկեան, Հնութիւնք Ակնայ, Թիֆլիս, 1895, 90-91:

ԺԵ. — ԷՐԻՆԷ ՔՈՅՐ, 1673 թ., Շենհերի վանքին մէջ օրինակած է Ասեցի Փաւագիրք մը. — Բաղմաղէպ, 1948 էջ 46:

ԺԶ. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, 1673-8, Սանուհի Նահապետ վարդապետի, որ ապա եղաւ կաթողիկոս Ս. Էջմիածնի (1691-1705):

1. — Հայելի վարուց, թարգմանութիւն Ստեփանոս Լեհացիի. օրինակած է 1678 թ. նոսր գրով. — Միար. էջ 256, Զեռ. Ս. Յ. Թ. 726:

2. — Հարանց վարժ, օրինակած է ի Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ, 1678 թ. ի վայելուք իր կնքահօր Տ. Նահապետ վարդապետի. — Զեռ. Յ. Յ. Թ. 726, Միար. էջ 256:

3. — Ոսկիփորիկ, արտագրած է 1678 թ., հաւանաբար Երուսաղէմի մէջ, իր կնքահօր Նահապետ վարդապետի համար. — Զեռ. Ս. Յ. Թ. 792:

ԺԸ. — ԽԱՆՈՒՄ ԳՊԻՐ, 1682 թ., Ակնայ Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյն մէջ, օրինակած է ԱԵՏԱՐԱՆ մը, Տիկին Նուր Մելիքի խնդրանքով. — Ճանկեան, Հնութիւնք Ակնայ, էջ 80:

ԺԹ. — ԳՈՀԱՐԻՆԷ ԿՈՅՍ, դուստր Պետրոսի և Հոսիսիմէի, 1687-8 թ., Շոռոթի Անապատին մէջ օրինակած է Գր. Նարեկացւոյ Աղօթագիրքը. — Սիսական, էջ 353:

ԺՊ. — ՄԱՐԻՆՈՍ ԿՈՅՍ, Շոռոթի կուսանաց Անապատէն. 1687-8 թ. կոկած է Գոհարինէ կոյսի օրինակած Նարեկին թուղթը. — Սիսական, էջ 354:

Ի. — ՍՈՂՈՎԻԷ, 1730 թ. օրինակած է մէկ Խրատ Հոգեւորք. — Տաշեան, Յ. Զեռ. Վրենայի, թ. 197:

ԻԱ. — ԲՐԱԲԻՈՆ ՆՈՏԱՐ, ԳՐԱԳՐՈՒՀԻ, 1750-1835, աշակերտ Բաղմաղէպ Մատթէոս Գրագրի: Օրինակած է Բաղմաթիւ գրքեր, Կ. Պոլսոյ մէջ, մանր և կանոնաւոր նոտրագրով:

1. — Պատմ. Ժողովոց Եփեսոսի եւ Քաղկեդոնի, 1772 թ., Պալատի Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյն մէջ, ի վայելուք Յովհ. Մամիկոնէից Կաթողիկոսի. — Փաւաղանագիրք, էջ 92-3:

ՊԵՏՄԵ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՆՁՆԱԾԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆԸ այն զլխաւոր միջոցներից մէկն է, որով համայնքը կամ հասարակութիւնը զանազանում է իր անդամներից այս կամ այն անհատին՝ միւս անհատներից: Այդ միջոցը աւելի է բնորոշւում կամ զարգանում, երբ անձնանունն վրայ աւելանում է մի մականուն, կամ հայրանունը, կամ ազգանունը և կամ այդ բոլորը միասին: Կարող ենք ասել պարզապէս Վահան, աւելի ձեռած՝ Դայլ Վահան, կամ Վահան որդի Հայկեայի և կամ Վահան Մամիկոնեան, և այլն:

Մարդկային հասարակութեան մէջ չկա

թէ կուզ ամենավայրենի մի ցեղ, որի անդամները անձնանուն չունենան: Անձնանունը համաշխարհային մի երևոյթ է:

Շատերը կարծում են և կամ ա՛յնպէս են հաւատացած թէ անձնանունները ծագում չունեն, այսինքն աննշանակ ձայների են, և կամ աւելի գիտական ձեռք արտայայտւելով՝ արմատական բառեր են: Այս կարծիքը առաջացել է նրանց մէջ հասարակ անունների համեմատութեամբ: Ինչպէս որ սեղան, ջուր, արեւ, փայլ, ծառ բառերը արմատ են և մենք միջոց չունենք վերածելու նրանք իրենց մասերին, նոյնպէս են համարւում նաև անձնանունները:

2. — Անսառ նորագոյն Մսամանց, Աղէքսանդր Գալաթիոյ, 1773ին. — Կար. թ. 45:

3. — Պատմութիւն ժողովոյ, 1774ին, Զեռ. Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցւոյն. — Բանասէր, 1904 էջ 90:

4. — Մեկնութիւն Հնգամասեանի, Վարդան վարդապետի, 1779ին. — Զեռ. Ս. Թ. 275:

5. — Մեկն. Երգոց Երգոյն, Վարդան վարդապետի, 1780ին. — Ս. Թ. 275:

6. — Մեկնութիւն Մասրեոսի, Ներսէս Շնորհալիի և Թ. Երզնկացիի, 1781ին. — Ս. Թ. 275:

7. — Խոսք յինն Երանութիւնն, Գրիգոր Նիւսացւոյ, 1783ին: Զեռագիրը կը գտնուէր Երբեմն յԱրմաշ. — Հասկ. Հայդ. Տարեգիրք, 1948 էջ 74:

8. — Հաւաքածոյ մը, որ կը պարունակէ Յովհաննէս քահանայի Յաղագս Անկիւնուոր Թուոց աշխատութիւնը, 1786ին: Զեռագիրը կը գտնուի Երեւանի Պետական Մատենադարանին մէջ, թ. 2595. — Էջմիածին, 1950, Մարտ-Ապրիլ, էջ 55:

9. — Բարոզգիր Նալեան Եակոբ Պատրիարքի, 1788ին, Ս. Երուսաղէմի Միա-

բան Պաղտատար վարդապետի համար. — Զեռ. Ս. Թ. 1791:

ԻԲ. — ՀԵՂԻՆԷ ԱՊԱՇԽԱՄՈՂ, Ժամանակը և տեղը անյայտ: Օրինակած է բուրդրոզ մէկ Մեկն. Ղուկասու, Իգնատիոս վարդապետի. — Կար. թ. 1295:

ԻԿ. — ՅՈՒՍԻՍԱՆԷ ԿՈՅՍ, Ժամանակը և տեղը անյայտ: Օրինակած է բուրդրոզ Աղօրագիրք Անաստաս քահանայի, Ժամագիրք, և Աղօրք Եփրեմ Խ. Ասորւոյ. — Կար. թ. 22:

Այս վերջին երկու գրչուհիները հաւանաբար կը պատկանին Ժէ. դարուն: Այսպէս կ'ենթադրենք նկատի առնելով բոլորգրի գործածութիւնը և Ժէ. դարու մշակութային լայն աշխատանքները:

ԻԴ. — ՄԱՐԻԱՄ ԳՐԻԶ, ըստ Յուդակազրոյի Ժէ. դարուն օրինակած է մէկ Բարոզգիրք Գր. Տաթևացւոյ, բուրդրոզ. — Էջմիածին, 1951, Ապրիլ-Յունիս, էջ 84: — Այդ դարուն ծանօթ են երեք Մարիամներ, առաջինը թ. Թ. և ԺԲ. թէ առնցմէ մին է կամ ուրիշ անձ մը, առ այժմ կը մնայ անորոշ:

Ն. ԵՊՍ. ՄՈՎԱԿԱՆ

Միխայիլ, Տիգրան, Երուանդ, Թադևոս, Յովսէփ և այլն:

Այս կարծիքը ճիշտ է: Հասարակ աշունհները մէջ կան և պէտք է որ լինեն արմատներ կամ արմատական բառեր, բայց աշունհները մէջ չկայ արմատական բառ: Բոլոր յատուկ աշունհները, լինեն նրանք մարդու թէ տեղի (լիրան, ծովի, լճի, գետի, քաղաքի գիւղի և այլն), կազմուած են հասարակ գոյականներից և են բարդ կամ անորոշ բառեր: Ուրիշ խոսքով՝ ամէն յատուկ աշունհ մի բառ է, նշանակութեամբ օժտուած հասարակ աշունհ:

Մեր հասարակութեան մէջ այս սխալ կարծիքը առաջացած է յատկապէս ա՛յն պատճառով, որ մեր ամբողջ շրջապատը լցւած լինելով անթիւ անհամար օտար աշունհներով, որոնց իմաստը անծանօթ է մեզ, ենթադրում ենք թէ աշունհները առհասարակ անիմաստ ձայններ են:

Թէ ի՞նչպէս կարելի է իմանալ թէ այսպիսի աշունհը հայկական է թէ օտար, պէտք է զինել ստուգաբանութեան: Եթէ մի որեւէ աշունհ մեզ համար և մեր լեզուով որեւէ իմաստ տալիս է, ուրեմն հայկական է. իսկ եթէ ոչինչ չի նշանակում ուրեմն օտար է: Այսպէս օրինակ՝ Ասուածասուր, Խաչասուր, Տիրասուր, Հրաչեայ, Վարդգէս, Նորայր, Ժիրայր, Հրայր, Մարգար և այլն հայկական աշունհներ են, որովհետեւ հայերէն են և հայերէնով մի բան նշանակում են: Ասուածասուր նշանակում է Աստուծոյ տուածը, Խաչասուր՝ խաչի տուածը, Տիրասուր՝ Տիրոջ տուածը, Հրաչեայ՝ հրային աշքեր ունեցող, Վարդգէս՝ օրի գէտը, այսինքն մազերը վարդի նման են, Նորայր՝ նոր այր, նոր մարդ է, Ժիրայր՝ ժիր այր, ժիր մարդ է, Հրայր՝ հուր այր, այսինքն կրակէ մարդ է, Հրանդ՝ հուր է անդ, այնտեղ՝ սրտում կրակ կայ վառուած, Մարգար՝ մի մարգարէ է, ապագայի գուշակ և այլն:

Իսկ Պետրոս, Պողոս, Լեւոն, Գուրգէն, Գրիգոր, Փիլիպպոս, Արզուման, Ռուբէն, Ալավերդի, Սեբեֆեթիմ և այլն հայերէնի մէջ ո՛չ մի իմաստ չունեն, հետեւաբար հայկական աշունհ չեն: Նրանք օտար աշունհներ են և իւրաքանչիւրը պատկանում է այն ազգին, որի լեզուով ստուգաբանուած է կամ որից որ առնուած է: Պետրոս յունարէն է

և յունարէնում Πέτρος նշանակում է քար:

— Պողոսը լատիներէն է և լատիներէն paulus կամ paullus նշանակում է փոքրիկ:

— Լեւոն յունարէն և լատիներէն է. այս երկու լեզուով Leo, Læon նշանակում է առնիւծ: — Գուրգէն պահլաերէն կամ պարսկերէն է և պարսկերէն կամ պահլաերէն gurg, gurgen նշանակում է գոյլ, փոքրիկ գոյլ: — Գրիգոր յունարէն է և յունարէն Γρηγόριος նշանակում է արթուն: — Փիլիպպոս յունարէն է, որովհետեւ ծագում է յունարէն Ֆիլո (սիրելի) և իպպոս (օձի) բառերից և նշանակում է օձիասէր, ձի սիրող: — Արզուման պարսկերէն յատուկ աշունհ է, որովհետեւ ծագում է պարսկերէն արզումեն փափաքող, ցանկացող բառից: — Ալավերդի տաճկական աշունհ է, որովհետեւ ծագում է Ալան (սկսուած) և վերդի (ատեց) բառերից: — Ռուբէն երբայցերէն է և երբայցերէն rau ben նշանակում է ատի՛ս, որդի՛ս: — Սեբեֆեթիմ ասորերէն է և այս լեզուով sin ahhe eriba նշանակում է Աստուած եղբայրներս չատացրեց:

Իզական աշունհները արականներից այն առաւելութիւնն ունեն, որ նրանց մէջ հայկականները համեմատաբար աւելի շատ են: Այսպէս օրինակ՝ հայկական ծագում ունեն Սիրանու, Մաքունի, Տիրունի, Թագունի, Մեքունի, Իսկունի, Յասմիկ, Մանիւակ, Վարդունի, Լուսնապ, Մայրանու, Համասիւռ, Մշանիկ, Արմենունի, Արալոյս, Արեւնա, Արեգնազան, Նազնիկ, Վարսնիկ, և այլն, և այլն: Իզական աշունհների այս զրական կողմը, սակայն, մի բացասական երևոյթի արդիւնք է — հին հայոց մէջ կնոջ աշունհը տալը ամօթ էր համարուած, և փոխանակ կնոջ իր սեփական աշունհով կոչելու, ասում էին ասյոնչի աղջիկը: Սրանից են առաջացել Տիգրանունի, Խոսրովիդուխ, Սանականու, Սմբասունի, Սմբասանու և այլն, որոնք ո՛չ թէ իրապէս աշունհ են, ինչպէս կարծում ենք սխալմամբ, այլ նշանակում են օճիգրանի աղջիկը, Խոսրովի աղջիկը, Սահակի աղջիկը և այլն: Տրդատի քոյրը կոչւում էր Խոսրովիդուխ, որովհետեւ Մեծն Խոսրովի աղջիկն էր: Սմբատ Բագրատունու երկու աղջիկները կոչւում էին Սմբասանու եւ Սմբասունի: Մինչև այժմ էլ Ղարաբաղի և

Ձանգեզուրի գիւղերում կանայք և օրիորդները կոչուում են նոյն ձևով. «Բալասանի աղջիկ», փոխանակ ասելու Արուսեակ հայն: Երևոյթը շատ տարբեր է և բազմաթիւ երկիրներէր այն սովորութիւնից, որով ամէն մի օրիորդ իր հօր ազգանունով և ամէն մի կին իր ամուսնու ազգանունով է կոչուում, առանց իր ծննդական անունը իշատակութեան: Յիշատակութեան ամուսնու անունը տալը ամենամեծ անարգանքն է. այդպէս են կոչուում միայն փողոցային կանայք: Այս պատճառով է ահա, որ մեր հին մատենագրութիւնն էլ չափազանց ժխտ է իզական անունների վերաբերմամբ: Հայոց պատմութեան մէջ իզական անուն չկայ: Այս բացառական երևոյթի գրական արդիւնքն այն եղաւ, որ երբ անցեալ դարի կէսին սկսեց հայկական ինքնագրտակցութեան զարթոնումը, հայկական իզական անուններ չունենալու պատճառով՝ ազատ ապարէզ բացուեց բառակերտութեան և սկսեցին յօրինել ամէն տեսակի իզական նորանոր անուններ:

Հայոց մէջ բուն հայկական անունների զգալի մասը օտար է: Համարեա նոյն դրութեան են նաև մեր շրջակայ աղգերը: Այսպէս, ուսաների մէջ զուտ ուսական կամ պաշտական ծագումն ունեցող Վսեվոլոդ, Վլադիմիր, Սվյատոսլաւ, Յարոսլաւ, Լիւդմիլա և այլ անունների կողքին կան՝ Իվան, Սեբեյ, Նիկոլայ, Դիմիտրի, Ալեքսանդր, Պյոտր, Պաւել, Սեբաստիան, Յակով, Խրիստաֆոր և այլն օտար անունները: Պարսիկների մէջ բնիկ իրանական անուններ այժմ շատ քիչ են, այսպէս՝ Խուսրու, Գուրգեն և այլն: Իսկ Անուշ, Ալի, Հասան, Հիւսէյն, Սուլթան և այլն օտար են: Այսպէս է նաև տաճիկների, վրացոց, քրդերի մէջ:

Այսպէս չեն սակայն արարները, հրեղիները, չինացիք, երբայցիք, չէին նաև հին յոյները, լատիները և այլն: Արարական բոլոր անունները՝ Ալի, Օսման, Օմար, Հասան, Հիւսէյն, Աբբաս և այլն զուտ արարական են և արարերէն լեզուով ունեն իրենց իմաստը. Ալի նշանակում է բարձր, Հասան նշանակում է զեղեցիկ, Հիւսէյն՝ սիրունիկ, և այլն: Հնդկների բոլոր անունները հնդկերէն են և նրանց մէջ օտար անուն չկայ: Չինական անունները միշտ եռաբանակ են, ինչպէս օրինակ՝ Կոն Ֆու-ցի,

Լի Հուցի-չանցի, Սուց Հան-ցեն և այլն. որոնց մէջ առաջին վանկը ազգանունն է, միւս երկուսը՝ անուն և հայրանուն:

Սեփական կամ օտար անուններ ունենալու երևոյթը կապուած է սեփական կրօն ունենալու փաստի հետ: Երբայցիքն ունի իր սեփական կրօնը, որ է Մովսիսականութիւնը և պահում է իր սեփական անունները՝ Մովսես, Աբրահամ, Իսահակ, Դաւիթ, Սողոմոն և այլն: Արար բուն իր սեփական կրօնը, որ է Մահմետականութիւն և պահում է իր արարական անունները: Հնդկը, չինացին ունեն իրենց սեփական կրօնները՝ Բրահմականութիւն, Բուդդայականութիւն, Կոնֆուցեականութիւն, Լաոցեականութիւն և այլն, ուստի և պահում են իրենց սեփական անունները: Իսկ այն աղգերը, որոնք ընդունել են մի ուրիշ ժողովրդի կրօնը, ընդունել են նաև նրանց անունները: Տաճիկները, քրդերը, աֆղանները ընդունել են Մահմետականութիւնը, որ արարների կրօնն է, ուստի սեփական անուն չունեն. նրանց անունները բոլոր արարերէն են: Պարսիկները, հին ժամանակ, երբ հետեւում էին իրենց սեփական Զրադաշտական կամ Մազդեզական կրօնին, ունէին զուտ պարսկական (իրանական) անուններ. Իսկ այն օրից երբ ընդունեցին Մահմետական կրօնը, և մինչև այժմ, զործ են ածում միայն արարական անուններ: Այս կողմից հետաքրքիր օրինակ են տալիս փարսիները, այն է՝ Պարսկաստանի և Հնդկաստանի արդի կրակապաշտ պարսիկները, որ մինչև այսօր պահում են անազարտ հին պարսկական (իրանեան) անունները:

Եւրոպան հնապէս երկու բաժին ունէր. հիւսիսը և արևելքը բարբարոս էին, իսկ հարաւն ու արևմուտքը բունում էին յոյներն ու հռոմէացիք, որոնք շատ հին և շատ առաջադէմ մշակոյթ էին ստեղծել: Այս երկուսն էլ ունէին իրենց սեփական անունները. յոյները՝ զուտ յունարէն և հռոմայեցիք՝ զուտ լատիներէն: Մեզանից 1900 տարի առաջ, այս երկու աշխարհներում սկսեց քարոզուել Քրիստոնէութիւնը, որ վերջապէս ընդհանուր կրօն դարձաւ ու տիրապետեց ամբողջ Եւրոպայում և Ասիայի արևմտեան մասում, Սպանիայի մինչև Հայաստանի արևելեան սահմանը:

Երբ յոյները և լատիները ընդունեցին

Քրիստոնէութիւնը, Աւետարանի հետ պիտի ընդունէին նաև Հին Կտակարանը, որ Քրիստոնէութեան պատուանդանն էր կազմում և հրեաների սրբազան մատենան էր: Այս պատճառաւ էլ հրէական այն անունները որոնք սովորական էին Հին Կտակարանի մէջ, գործածական դարձան նաև յոյների և լատինների մէջ: Բայց յոյները և լատինները ունենալով նաև սեփական մեծ քաղաքակրթութիւն, հարուստ լեզու և մեծահարուստ հին գրականութիւն, չկարողացան հրաժարուիլ այս բոլորից, և նորի հետ պահեցին նաև հինը: Այսպիսով Քրիստոնէութեան մէջ ընդունուեցին մի կողմից հրէական (երբայական) և միւս կողմից յունական և լատինական անունները: Եւ այն բոլոր ազգերը (հայ, վրացի, ռուս, գերմանացի, հունգարացի, անգլիացի և այլն), որոնք ընդունեցին յունա-լատինական Քրիստոնէութիւնը, ընդունեցին նաև հրէական, յունական և լատինական անունները: Ուր որ կային հին կեանքի սեփական անուններ, մեծագոյն չափով ջնջուեցին՝ իբրև կապալառութեան մնացորդ, տեղի տալով նոր կրօնի՝ Քրիստոնէութեան բերած յոյն-լատին և երբայական անուններին:

Այժմ մասնաւորեմք մեր խօսքը հայոց գործածած անունների մասին:

Ո՛հ մի բան այնքան հաւատարիմ կերպով չի ներկայացնում մեր պատմական կեանքի զանազան ելակէջները, մեր կրած ազդեցութիւնները օտար ժողովուրդներից, ինչպէս և մեր ներքին ձգտումները, որչափ յասուկ անուցներ:

Մենք գիտենք որ յատուկ անունները երկու տեսակ են. տեղանուններ և անձնանուններ: Տեղանունները աւելի յարատեւ, հաստատուն և տեական բնոյթ ունեն քան անձնանունները: Որեւէ լեռ, լիճ, ծով ու գետ մշտնջենական կեանք ունի. որեւէ քաղաք կամ գիւղ հարեւաւոր ու հազարաւոր տարիների կեանք ունի: հետեաբար և նրանց անունը ընդհանրապէս մնայուն և տեական է: Բայց անձերի կեանքը առ առաւելն մի գարն տեղափոխուի ունի: Անցնում է սերունդը, փոխում են զազափարները, փոխում են ազգեցութիւնները և անուններն էլ նրանց հետ միասին անհետանում են, տեղի տալով նորանոր ձևերի:

Անձնանունների տեականութիւնը որոշ

չափով կախուած է մի քանի հանգամանքներից, որոնք են՝

1. Բառի կարգութիւնը. — Ձափազանց երկար անունները շուտ են մոռացում կամ գոնէ այնքան են կրճատում որ այլևս անձանաչելի են դառնում. — Արեղնագով, Ազարանգեղոս իրենց երկարութեան պատճառով յաջողութիւն չեն գտել կամ շուտ են մոռացուել: Առաջինի չափ երկար է Ասուածասուրը, որ թէև շատ սովորական անուն է, սակայն ո՛չ մի տեղ չէ պահուած իր բուն ձևով, այլ զանազան կրճատումներով դարձել է՝ Ասասուր, Ասուր, Ասիկ, Ասո, Մասուր, Մասի: — Առհասարակ սիրելի են երկազանկ անունները. երկուսից աւելի վանկ ունեցող անունները կրճատում են. սրա համար է որ Մարտիրոսը դառնում է Մարսո, Մրսո, Մարտիկ. — Մկրտիչը դառնում է Մկր, Մկո, Միկիս, Միկիչ, Մուկուչ. — Հռիփսիմէն դառնում է Հոռոփ, Հոռոմ, Հուռի. — Եղիափեբը դառնում է Եղիա, Ելաս, Ելասո, Ափեբ, իսկ եւրոպական լեզուներին մէջ էլ՝ Էլիզ, Էլիզա, Լիզա, Իզաբելլա, Զաբէլ, Բելա և այլն:

2. Բառի ներդաշնակութիւնը. — Իւրաքանչիւր ազգի և ժողովրդի գեղարուեստական ճաշակի համաձայն՝ խժաւոր և տղեղաձայն համարուած անունները բնականաբար շուտով ջնջուում են, իսկ ախորժելի հնչիւն ունեցող անունները միշտ աւելի են փնտռուում:

3. Նշանակութեան գեղեցկութիւնը. — Անիմաստ կամ տղեղ համարուած մի անուն աւելի շուտ է հնանում և քաշում ասպարէզից, քան թէ նշանակութեամբ գեղեցիկ մի անուն. — Վարդուհի շատ հին անուն է. գոյութիւն ունէր հինգերորդ դարում. Յիշուում է Յայմատուրքի մէջ և դեռ երկար պիտի ապրի: Այսպէս նաև Շուշան կամ Շուշանիկ: Նոյնչափ ախորժելի են Մանիբակ, Սիրանուշ, Հրանուշ, Վարսենիկ և այլն, մինչդեռ Ազապի, Եւպրատի, Հեղինէ, Կասարիէ մոռացուած ու անհետացող անուններ են արդէն:

4. Այն հանգամանքը, որ պատահաբար այն անունը կրող անձերը եղել են նշանաւոր և անմոռանալի մարդիկ, պատճառ է դարձել, որ այն անունները երկար ապրեն. այսպէս՝ Աբգար, Վարդան, Հայկ, Ներսէս, Սահակ, Մեսրոպ անմոռանալի ա-

ԿՐԹԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿԻ ՄԸ ԱՌԻԹՈՎ

Գալիձորնիոյ Հայ Կրթական Հիմնարկուրիները ասկէ առաջ, նուազ ծանօթ եւ մեզի, սակայն վերջերս մեզի հասած պրօբլէմը մը աւելի լայն կերպով տեղեկ դարձած ենք իր գործունէութեան: Կրթանուէր եւ ազգանուէր գործունէութիւն մը, որուն համար ալ կ'ուզենք ՍԻՈՆ-ի էջերէն ծանօթ դարձնել զայն որքան կարելի է լայն շրջանակներու, ոչ միայն ի Բազմաբնակչութիւն կազմակերպութեան ազնիւ ձեռնարկողներուն, այլ մանաւանդ ներկայացնել զայն իբրեւ քննադէպ օրինակ ուրիշներու, որոնք իրենց ներակային ու ժամանակին ապարդիւն վստահութեամբ չեն մտածեր վերածել օգտակար արդիւնքի:

Անմխիբար դուրսիւն կը ներկայացնեն Սփիւռքի մեր վարժարանները մասնաւորաբար Սիւրիոյ, Լիբանանի, Յունաստանի եւ այլ կարգ մը վայրերու մէջ, ներակայ եւ երբեմն իմացական կարելիութեանց պակասին համար: Նոյնքան դժբախտութիւն մը կը պարզեն ուսանող-փոքրիկները երբեմն յետին չափաբանութեան մէջ հալածման դարձած: Իւրաքանչիւր հայ արտի միւլումով միայն կր-

նայ ոտ գնել այդ Հաստատութիւններէն ներս:

Կրթական մարզին մէջ Հայ-Սփիւռք մասնաւորապէս երկու հակադիր դուրսիւններու: Մասնաւորաբար Սուրիա, Լիբանան, Յունաստան, Յորդանան եւ բացի Ամերիկայէն, հայաշատ այլ վայրեր, ունին ուսանողութիւն, առաջ բաց ճանաչական ամենէն խեղճ պայմաններու տակ զրկուած կրթական լաւագոյն կարելիութիւններէ: Մինչ Սփիւռքի մէկ այլ հաստատութիւն, քեզ հաշուարկէն ներքին պայմաններով՝ սակայն զուրկ է տրամադիր աւակներուց: Արդեօք կարելի չէ՞ր այս երկու դուրսիւնները միացնելով՝ ստեղծել դէպ Սփիւռքի հայ կառոյց ուսանողութեան համար կրթական լաւագոյն պայմաններ:

Այս ուղղութեամբ արդէն իսկ սկսած են դրապէս մտածել կարգ մը ամերիկացի կազմակերպութիւններ, ինչպէս Հայկ. Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը, Կիւլլապի Կիւլլապիական Հիմնարկութիւնը, Վարդանանց Ասպետները, զանազան հայրենակցական միութիւններ եւայլն:

Այս կազմակերպութիւններու կարգին

նուններ են, որովհետեւ մեր պատմութեան մէջ ունեցել ենք այս անուններով կոչուած նշանաւոր անձնաւորութիւններ. իսկ Վասակ, Յուդա, Մերուտան մեռած, անգործածելի անուններ են, որովհետեւ այս անուններով զանուած են նշանաւոր մատենիչներ և դաւաճաններ: Անունը ինքնին այստեղ նշանակութիւն չունի. Վասակ բառը ինքնին աւելի գեղեցիկ է քան Վարդանը. բայց ուրացող Վասակի վատ յիշատակը մոռացնել է տուել այդ անուան գեղեցկութիւնն ու ներդաշնակութիւնը:

5. Կրօնական կամ ազգային գաղափարներ. — Սրանք ժամանակի բերմունքի համեմատ են. կար ժամանակ՝ երբ կրօնական զգացմունքը կեանքի գլխաւոր վարիչն էր. այն ժամանակ անունները աւելի կրօնական էին, ինչպէս Աստուածասուր, Թորոս, Կիրակոս, Մարկոս, Ղուկաս, Մաս-

թեոս, Պետրոս, Պօղոս եւայլն: Կրօնական զգացմունքը անցաւ գնաց և տեղի տուեց զուտ ազգային շրջանին: Դա էր անցեալ դարի կէտին: Այն ժամանակ կրօնական անունները այլևս անախորժ դարձան և նրանց տեղ սկսեցին հայ ազգային անունները — Վարդան, Սեւակ, Զարեհ, Գուրգէն, Արսաւես, Հրաչեայ, Զարմայր, Պարոյր եւայլն:

Եթէ ուզենանք հայ անձնանունները դասաւորել իրենց ուրոյն խմբերով և ներկայացնել այն ազգեցութիւնները, որոնց ենթարկուած են նրանք մեր հնագոյն շրջանից սկսած մինչև այսօր, կը տեսնենք որ նրանք կազմուած են 15 խումբ, որ համապատասխանում են 15 շրջանի, որոնք հետեւեալներն են՝ ժամանակագրական կարգով:

ՊՐՈՖ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Շարունակել)

մեծ կը զսնենք նաեւ անունը ՔաղիՅորնիայի Հայ Կրթական Հիմնարկութեան: Սոյն ձեռնարկը կազմակերպուած է 1950ին, հինգ պատուական եւ ազնուորդի առեւտրական հայերէ, որոնք են՝ Պրֆ. Ա. Սեդրակեան, Ալեքս Փիլիպոսեան, Հարրի Քարեան, Արշակ Տիգրանեան եւ Մարտիրոս Բիւրջեան: Յիշեալ ազգայիններէն ոմանք Յունաստան, Սուրիա եւ Լիբանան այցելութեան մը ընթացքին վերահասու կ'ըլլան Հայ դպրոցներու եւ դպրոցականներու օրհանմիկ դուրեան եւ երբ կը վերադառնան Ամերիկա, համագործակցաբար հիմը կը դնեն Հայ Կրթական Հիմնարկութեան, նպատակ ունենալով ամերիկահայ իրենց բարեկամներու շնորհակալութիւնը արտայայտելու միջոցներ, որոնցմով կարելի ըլլայ օժանդակել նիւթապէս Հայ կարօտ գաղութներու կրթաւորներուն եւ ուսանողութեան, անոնցմէ լաւագոյնները օժտելով նոյնիսկ համալսարանական կրթութեամբ:

Վերոյիշեալ ազգայինները յանձնառու կ'ըլլան նաեւ իւրաքանչիւրը սարեկան հազարական տոլար նուիրատուութեամբ մը օժանդակել կրթական իրենց այս ձեռնարկին, յանձնառուութիւն մը որ կը շարունակեն կաշարել մինչեւ այսօր: Ասկէ դուրս Հիմնարկութեան եկամուտը կը կազմեն ԳաղիՅորնիայի կարգ մը բարեկամներու նուիրատուութիւնները, ինչպէս նաեւ անձնական կամ յանձնախումբի հինգ անդամներու ջանքերով կազմակերպուած ձեռնարկութիւններու հասոյթները:

Այս պատուական Հիմնարկութիւնը իր գոյութեան առաջին երկու տարիներուն՝ Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Յունաստանի Հայ դպրոցներուն հասցուցած է 75,000 տոլարի օժանդակութիւն, բաւարարելով անոնց շատ մը աղաղակող կարիքներուն, ինչպէս կը վկայեն այդ բնմեծ բարեջան Առաջնորդներու գիրքերը, հրատարակուած Հայ Կրթական Հիմնարկութեան տեղեկագրով:

Լիայոյս ե՞նք որ տարւոյս ընթացքին իրենց օժանդակութեան մաս պիտի հանեն նաեւ Հայ Նրուսադեմի վարժարանին, որ քեւ հովանաւորուած է Նրուսադեմի Ս. Արոսէն, եւ սակայն ընդհանրապէս Ս. Քաղափի եւ մասնաւորապէս Ս. Արոսի ներկայ սնտական շատ վատքաւ դուրեան հետեւանով՝ մասնուած է սնտական շփոթ կազմութեան, իբրեւ բնական հետեւանք անոնց Ս. Արոսի հաստիքաբեր կալուածներուն եւ Նրուսադեմի իսրայէլեան սահմաններէն ներս զսնուելուն, որոնք այդ պատճառաւ ալ մնացած են գրեթէ անօգտագործելի:

Սպասելի է որ մեր ժողովուրդի ունեւոր եւ բանիմաց դասակարգը քաջալերէ Հայ Կրթական Հիմնարկութեան նման կրթաւորներ կազմակերպութիւններ, որոնք գիտցած են նախընտրել մեր ազգային կազմութիւնը պրոֆեսորալ ամեն տեսակի ամուլ ձեռնարկներէ ու վեճերէ աւելի՝ մեր ժողովուրդի լաւագոյն ծառայութիւնը՝ մշակութային - կրթական մարզը: Աւ ասիկա բոլորովն է իրենց առողջ եւ ազնիւ նկարագրով Հայոս հոգիին եւ բմբանումներուն: Այլապէս դժուար ըլլար բմբանել քե՛ւ ի՛նչպէս ընկերային եւ սնտական այնքան բարդ շնորհակալութիւն մը մէջ այս ազնիւ ազգայինները ժամանակ կը զսնեն բշտառ հայ ուսանողներու արցունքը սրբող ձեռնարկի մը, երբ բազմաթիւ ունեւոր եւ ձեռնահաս ուրիշ հայորդիներ նոյն ընկերային եւ սնտական պայմաններու մէջ ոչ մէկ հետաքրքրութիւն ցոյց կուտան իրենց ժողովուրդի կարիքներուն նկատմամբ:

Կը մաղթենք որ Հայ Կրթական Հիմնարկութեան ազնիւ անդամներուն բարի օրինակը վարակիչ ըլլայ ուրիշ հայորդիներու համար եւս, ու մեծ հետգհետ ունենանք Հայ կրթական գործին սատարող աւելի բոլոր ձեռնարկներ:

Կ. Ա. Գ.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Այսօր, երբ ի լոյս կ'ընծայենք սոյն հեռագիրը զոր Նորին Ս. Օ. Տ. Տ. Գեորգ Հայրապետը դրեցած էր 21 Ապրիլին եւ զոր այնքան ուրախացուցած էր խանդավառած էր զմեզ, կրկնապէս կը յուզէ ու կը սքսմեցնէ. վստահի ոչ եւս է Ամենայն Հայոց Հայրապետը: Արդեօք կը նախազգա՞ր Երանաւորն Հայրապետը իր մօտալուս վախճանումը երբ կը գրէր «ՈՐԷՆ Է՜, Է՜՜՜ ՏԷՐԷ Է՜-Է՜-Է՜»:

Երեւան, 21 Ապրիլ 1954

ԳԵՐԱՇՆՈՐԸ Տ. ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ.

Պատրիարքարան Հայոց, Երուսաղէմ,

Այսու յայտնում ենք Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան եւ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլոր քեմերի Առաջնորդներին եւ համայն Հայութեան, որ որոշել ենք, երբ Տէրը կամենայ, 1954 թուի Սեպտեմբերի 26 վարազայ Սուրբ Խաչին կատարել Սրբալոյս Միառնի Օրհնութիւնը: Պատմութեամբ ենք հայ միասնական Եկեղեցու բոլոր Եպիսկոպոսներին եւ Հայրապետական քեմի բոլոր Առաջնորդներին գալ Սուրբ Էջմիածին եւ մասնակցել հանդէսին, ինչպէս նաեւ սփիւռքի տասնեակ քեմերից եւ Սուրբ Երուսաղէմից ու Պոլսի Պատրիարքարաններից ընտրել տալ մէկական աշխարհիկ պատգամաւոր եւ բերել: Եկողների վիզայի համար կարելու տեղեկանքի մասին շատ հաղորդել վիզա ստանալու համար: Հայրապետական Կոնդակը, շրջաբերականը եւ այլ կարելու տեղեկանքներ շուտով կ'ուղարկուեն:

ԳԵՈՐԳ Զ.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Երեւան, 6 Մայիս 1954

Երուսաղէմ, 7 Մայիս 1954

Գերաւորն

Տ. ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀԱՅԻՐԻ

Վասն Տեղապահի Ս. Արքուդ
Երուսաղէմ

Էջմիածին

ՊԱՏՐԻԱՐԺԱՐԱՆԵՐՈՒՆ, ԲՈԼՈՐ ԹԵՄԵՐՈՒՆ, ՀՈՎԻՒՆԵՐՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՅՑ,

Նորին Ս. Օծուրիւն Գեորգ Զ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին առողջութիւնը վաւարացած է: Մասնագէտ բժշկականներու տեղեկագրին համաձայն Նորին Սրբութիւնը կը տառապի սրտի եւ ստամոքսի տարուքներէ: Ներկայիս ան կը գտնուի ականաւոր բժիշկներու խնամքին ներքեւ: — Կը բելադրենք բոլոր Հայ Եկեղեցիներուն աղօթել վեհապահին բժկութեանը համար:

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԽՈՐՀԱՅԻՐԻ

Ձեր հեռագրէն խորին անկուրքամբ տեղեկացանք Նորին Սուրբ Օծութեան մահուկից տարուքեան մասին: Մասնաւոր մաղթանք պիտի կատարենք Ս. Յակոբայ Մայր Տանաւին մէջ, ամեն օր, մինչեւ վեհապահի ապաքինումը: Բոլոր Միաբանութիւնը վերջումով եւ տագնապալից լուրերուն վրայ: Հանեցեք մեզ շարունակաբար տեղեկ պահել Նորին Սրբութեան առողջական վիճակի մասին:

ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ

Վասն Տեղապահի Ս. Արքուդ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Դ Ը Ե Ր

Երևան, 16 Ապրիլ 1954

Նորին Սուրբ Օծուրիւն

ԳԵՌՐԴ Զ.

Կարողիկոս Ամենայն Հայոց

Էջմիածին

Ձատկույն սօսին առիւ ի դիմաց Միաբանութեան եւ համայնքին կը ներկայացնենք մեր յարգալիւ շնորհատուութիւնները Ձեր Ս. Օծուրեան, մաղբելով Ձեզ երկար կեանք, եւ յաշոգութիւն եկեղեցւոյ, Հայրենիքին ու սիրեցեալ ժողովուրդին:

ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ
Վասն Տեղապահի Ս. Արսոյ

Երևան, 16 Ապրիլ 1954

Նորին Վանութիւն

ԳԱԼՈՒՍՏ ՊԷՅ ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

Լիզպոն

Մեր Փրկչին Ս. Յարութեան սօսին առիւ կը ներկայացնենք Ձերզ վանութեան մեր շնորհատուութիւնները, մաղբելով Ձեզ առողջութիւն, երջանկութիւն եւ յաշոգութիւն:

ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ
Վասն Տեղապահի Ս. Արսոյ

Լիզպոն, 17 Ապրիլ 1954

Գերաւանդ

Տ. ՍՈՒՐԷՆ ԵՊՍ. ՔԷՄԷԱՃԵԱՆ

Վասն Տեղապահի Ս. Արսոյ

Երևան, 17

Շնորհակալութիւն Ձեր հեռագրին համար: Լաւագոյն մաղբանքներ Ձեզի եւ Ձեր յարգալիւ Միաբանութեան:

ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● ԵՂ. 25 Մարտ. — Իրիկուան «Եկեղեցւոյն» քարոզիչ Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան, բնարան ունենալով «Հոգի է Աստուած եւ երկր-պագուաց նորա հոգւով եւ հշմարտութեամբ պարտ է երկիրպագանել» (Յովհ. Գ. 24): Ազօթքը պէտք է ըլլայ հոգիով. շատերը շրթունքով լոկ կ'աշ-թեն: Այսպիսի կեղծ ազօթքներ բնական է որ անխելի մեան Աստուծով:

● ԵՐ. 27 Մարտ. — Վաղուան Տնտեսի կի-րակիրն առթիւ, կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողոսեանի զխաւորութեամբ, Միաբա-նութենէն մաս մը, ինքնաշարժերով մեկնեցաւ Զիթենեաց լեռը: Համարձման Սրբազայրին մէջ կառուցուած մեր վրանամատարն մէջ կատար-ուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնը, կիրակ-մուտքն ու վաղուան նախատունը, նախազան-թեամբ Հանդիսապետ Սրբազանին: Կարճ զաղարէ մը ետք կատարուեցան Հանդիսաւոր «Եկեղեցւոյն» «Հօգուած» ու ապա առաւօտեան ժամերգութիւն եւ Ս. Պատարագ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Կիրիզ Արդ. Գարիկեան: Կէսգիշերին, Միաբանութիւնն ու ներկաները վերադարձան Մայրավանք:

● ԿԻՐ. 28 Մարտ. — Տնտեսին: Առաւօտուն, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի զխաւորու-թեամբ, ամբողջ Միաբանութիւնը ինքնաշար-ժերու շարանով մը բարձրացաւ Զիթենեաց լեռ ու «Հրաշափառ»ի հանդէսով մուտք գործեց Համ-բարձման սրբատեղին, որու ուխտի արարողու-թենէն ետք, մեր վրանամատուռին տակ մատու-ցուեցաւ օրուան Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէ-սեան, եղիկը պոստական խոյրով: Քարոզիչ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, բնարան ունենա-լով «Աստուած աղբիւրն է կեանքի, լոյսի, ու-րախութեան եւ վրկութեան»: Բացատրեց թէ զրամը կամ հարստութիւնը, որ ընկերային կեանքի ամենակարեւոր ազդակներէն մին է, պէտք է լինի ոչ թէ նպատակ՝ այլ միջոց միայն: Ըլլալու համար բարի ոյժ մը՝ բարոյական նպա-տակներու իրագործման համար: Անդրադառնալով Տնտեսի աւետարանական առակին, բաւ թէ Համբարձման լեռը այն վայրն է, ուր մեր Տէրը Քրիստոնէական կրօնքի տնտեսներ նշանակեց իր աշակերտները:

● ԵՐ. 3 Ապրիլ. — Ս. Քառասուն մանկանցն Սեբասիոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Դիտարի մատարն մէջ, ժամարան էր Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

— Վաղուան Դատաւորի կիրակիրն առթիւ, կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհա-նեանի զխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրա-շափառ»ի հանդիսութեամբ մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Պատանաւորուեցան Ս. Գե-րեզմանին եւ Գիւտ Խաչի այրին ուխտերէն ետք: Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ կատար-ուեցան երեկոյեան ժամերգութիւն, կիրակմուտք

և նախատեսակ, նախադատութեամբ Հանդիսապետ Գեր. Ս. Հոր, Արարողութեանց աւարտին, Միաբան Հայրեր շքերթով վերադարձան Մայրափանք: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօրը, որ վերջացաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

● Կիր. 4 Ապրիլ. — Դատաւորին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Լուսաւորիչ, կարճ զապարէ մը ետք մատուցուեցաւ օրեւան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան: Ս. Պատարագէն ետք, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանաւորաւոր շուրջ կատարուեցաւ երբազարձ մեծահանդէս թափօր, հանդիսապետութեամբ Գեր. Պատարագի Սրբազանին: Ս. Գերեզմանի զրան կարգէն ետք, Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ փակուեցաւ մօտ 6 ժամեր տեւող հանդիսութեանց այս շարքը, յորմենեակ Միաբանութիւն, ուսանողութիւն և ժողովուրդ հանդիսաւոր գնացքով վերադարձան Մայրափանք:

● Ել. 8 Ապրիլ. — Իրիկուան «եկեայէ»ին քարոզեց Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան, քնարան ունենալով Քրիստոսի փորձութեան առկէն «երթ յետոյ իմ սատանայ» (Մատթ. Գ. 10): Ըսաւ թէ թէկ փորձութիւններով լեցուել է մերկեանքը, սակայն պէտք չէ ընկճուիլ անոնցմէ. ցոյց տուաւ դանոնք յաղթահարելու միջոցները, որոնց գլխաւորն է աշօթքը:

● Ուր. 9 Ապրիլ. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան նախատեսակը պաշտուեցան Մայր Տաճարին մէջ, նախադատութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան:

● Եր. 10 Ապրիլ. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորիչն (Չարդաբանայ եւ մայն ի վիրապ): Առաւօտեան ժամերգութենէն ետք, ձեռամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի մատուցելով իր հանգստարանէն հանդիսաւորապէս փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Ստեփանոս մատրան Ս. Լուսաւորիչի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեսան:

● Կիր. 11 Ապրիլ. — Գալսեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Միւսոն Վրդ. Կրճիկեան, քարոզեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողոսեան, քնարան ունենալով Սաղմոսաց գրքէն «Լոյս տուր Տէր աշտ իմոյ. զի մի երբեք չեղջեցիք ի մահ» (Սաղմ. թիւ 4): Ո՛ր միայն Սաղմոսագրուն, այլեւ բովանդակ մարդկութիւնը, բոլոր ժամանակներուն մէջ, զղացած են կարօտը այդ Լոյսին, որ տարբեր է մեր զիտցած սովորական լոյսէն, և ունեցած են յախտան ապրելու տենչանք մը: Երեկ տեղեկներ յիշատակը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչին, որ Լուսաւորեց մեր ժողովուրդը այդ Լոյսով, ու լալիք դարերը իրենց բոլոր խժովութիւններով չնային մարել դալն, եթէ կ'ուզենք այդ Լոյսին մէջ մտալ, պարտինք պահել պատուիրանքները

մեր Փրկչին՝ որ Լոյսն է աշխարհի, և ով որ հաւատայ Անոր՝ պիտի չմռնի, այլ պիտի ընդօնի յաւիտենական կեանքը:

● Ել. 15 Ապրիլ. — Իրիկեայէմին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ մեծ պահոց վերջին «եկեայէ»ի կարգը, քարոզեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արարամեան, մեկնաբանելով Մերմնացանի աւետարանական առակը, իր քարոզի ընթացքին շեշտելով նաև ապաշխարութեան կարևորութիւնը, մանաւանդ իրրեկ պատրաստութիւն Աւագ Եաթմոյայ և Ս. Չատիկի մօտալուստ տունակատարութեանց:

● Ուր. 16 Ապրիլ. — Ե. օր մեծ պահոց: Առաւօտուն, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ մեծ պահոց յատուկ Արեապալի վերջին ժամերգութիւնը:

● Եր. 17 Ապրիլ. — Յիւստիլ յարմարեան Ղազար: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիրիլ Արեղայ Դարիկեան: Սուրբ Պատարագի ընթացքին, Ս. Թարգմանչաց Վաթարանի բովանդակ աշակերտութիւնը, ինչպէս նաև տարբեր խորհրդ. վարժարաններու հայ ուսանողներ Հաղորդուեցան:

— Վաղուան մարդկազարդի տունին առթիւ, կէսօրէն ետք, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի ղլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը Հըրաշափառքով մօտեք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ու Ս. Գերեզմանին վրայ իր ուխտը կատարելէ ետք բարձրացաւ Բ. Գողգոթայի վերնամաստունը ուր կատարուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնը, Կիրակմուտքն ու վաղուան մեծահանդէս նախատեսակը: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը շքերթով վերադարձաւ Մայրափանք: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօրը:

● Կիր. 18 Ապրիլ. — Ծաղկազարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը մատուցուեցան Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնամաստուն մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Չաւէն Արեղայ Զինչիկեան: Յետ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ մեծահանդէս թափօր Ս. Գերեզմանին շուրջ, հանդիսապետութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի, Թափօրի ընթացքին կատարուեցաւ «Անդառաւան»: Թափօրականք ի մեծին ունէին արմաւենեաց և միջինեաց ոտներ, իսկ մեր թափօրին կը հետեւէին Ղպտոց և Ասորոց թափօրները: Կատարելէ ետք Պատանաւորաւորն և Ս. Գերեզմանի զրան կարգերը, հանդիսութիւնը փակուեցաւ Բ. Գողգոթայի մեր վերնամաստուն մէջ, ժամը 1.30ին, Միաբանութիւն, ուխտաւորութիւն և ժողովուրդի հոծ քաղմութիւն վերադարձան Մայրափանք ու ընդ զխորհուրդ քո զաւրտութեան շարակարգները, որ Գեր. Տ. Սուրէն Սրբազան «Պահպանելով արձակեց ամէնքը:

— Երեկու ժամ ետք, Մայրափանքի մեծ զանգը կը հրաւիրէր ժողովուրդը Մայր Տաճար,

որ զգեցած էր ստանական օրերու յատուկ իր հարիւրաւոր գոյնզգոյն կանթեղներու ու փայտիւն ջանքերու ճոխ հանդերձանքը, իսկ բոլոր խորաններն ու սրբանկարները ծածկուած էին թանկարժէք վարագոյններով, ժողովուրդի բազմութիւնը լեցուցած էր Մայր Տաճարը և կը սպաւէր արարողութեանց։ Ընթացք կ'առնէն նաղկազարդի մեծահանդէս Անդառառնն ու հոգեզմայլ շարականներով ընդմիջուած երեկոյեան ժամերգութիւնը, ու ապա «Դոն Երազմէ»-ի տպաւորիչ կարգը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի, իսկ Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեան Աւագ Խորանի բեմէն կարգաց վարագոյններու բացման մասնակցող բարեկրօն հաւատացեալներու անուանացանկը, որուն աւարտին Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. «Հոգեաց» մը արտասանեց այն բարեպաշտներու նշանակալից հոգիներուն ի հանդիստ։ Ապա, Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. քարոզեց, շնչտնջող բարեգործական զգացումները Ազունիէի Ազգ. բուժարանին հանդէպ, բնարան ունենալով «Մի երկնիւր, հօտ փոքրիկ, զի հանցեալ Հայր մեր տալ ձեզ զԱրքայութիւն» (Ղուկ. ԺԲ. 32), զայն պատշանցելով Հայ ազգին, որ փոքր է թիւով, և այդ Յոյսով միայն կրցած է ապրիլ, հակառակ իրեն վիճակուած դժպիսի պայմաններուն։ Այսօր խմբուած ենք նորէն այս հրաշակաւոր Տաճարին մէջ բանալու համար խորաններուն ու Տէրունական պատկերներու վարագոյնները ու անոնց խորհուրդով բանալու մեր խիղճը կարօտեալներուն հանդէպ։ Ապա խօսեցաւ Ազունիէի բուժարանին մասին, որ իր գոյութիւնը կը պարտի մեր ժողովուրդի սերտարուխ նուէրներուն ու կոչ ըրաւ ներկաներուն որ առանց սակարկութեան նետեն իրենց լուսաները Տաճարի դռներուն առջև դրուած պնակներուն մէջ, յատկացուելու համար վերոյիշեալ Բուժարանին։ Հոգ. Հայրը իր խօսքը վերջացուց մէջբերելով Աւետարանական պատգամը թէ «Լաւ է տալն քան զառնուլն» և մեծ բանաստեղծին խօսքը որ կ'ըսէ «Կեանքէս ինձի ի՞նչ մնաց, ինչ որ տուի ուրիշին, տարօրինակ, այդ միայն»։

● Բշ. 19 Ապրիլ. — Աւագ երեւոյթքի։ Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու Ս. Կոյսի Աւետման հանդիսաւոր նախասօնը պաշտուեցան ի Ս. Յակոբ, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի։

● Դշ. 20 Ապրիլ. — Աւագ երեւոյթքի (Յիւսակ Տաճար կուսանաց) եւ Տօմ Աւետման Ս. Աստուածածնի։ Առաւօտուն Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի զխաւարութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Գեթեմանի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը։ Տիրաւոր Ս. Գերեզմանին վրայ, ժամարան էր Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան, որ քարոզեց, բնարան ունենալով «Եւ թագաւորութեան նորա վախճան մի՛ լիցի» (Ղուկ. Ա. 33), Բազմաթուական դրաւ Աստուածորդին հիմնելիք թագաւորութիւնը երկրաւոր բոլոր իշխանու-

թիւններուն հետ ու զայն գերազանց գտաւ, արժնեաւ Յիսուսի թագաւորութիւնը չէր այն աշխարհէն, այլ՝ վեր էր անկէ, հիմնուած Ընդլով Որոյ և եղբարարութեան գերազանցօրէն վստահափարներուն վրայ։

● Դշ. 21 Ապրիլ. — Աւագ Զօրեւորքի։ Ըստ սովորութեան, Աւագ Երեքշաբթի օրը Ս. Պատարագ կը մատուցուի Ս. Յարութեան բակի արեւելակողմը, Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատան մէջ։ Այս տարի, Աւետման տունը զուգարկած ըլլալով այդ օրուան, սոյն հանդիսութիւնը յետմագուեցաւ այսօրուան։ Ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արարամեան։ Ս. Պատարագէն ետք, ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, հետեւողութեամբ ուխտաւորներու հոծ բազմութեան։ Թափօրապետն էր Հոգ. Տ. Վարսեմ Արդ. Գապարահան, որ թափօրի խրաքանչիւր հանգրուանին տուաւ բացատրական քարոզներ։

● Եշ. 22 Ապրիլ. — Աւագ Հիմնադրքի (Յիւսակ Ընթերց Տեառն)։ Առաւօտեան ժամերգութեան ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Աղաշխարհաց»։

— Ժամը 9.30ին սկսան ճաշու և միջօրէի ժամերգութիւնները, ու ապա Մայր Տաճարի աւագ խորանին վրայ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ, ժամարան էր Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Բազմութիւն հաւատացեալներ Հաղորդուեցան։

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Սոնալուսայ» խորհրդաւոր կարգը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, Տաճարը լեցուցած էր ժողովուրդի և ուխտաւորութեան հոծ բազմութիւն մը, իսկ աւագ զբաւած էին տարբարարատիւն հրաւիրեալներ։ «Սոնալուսայ»էն ետք, ըստ սովորութեան, Անկիլքան Գեր. Եպս. Ը աւագ խորանի բեմէն կարդաց Ս. Աւետարան։

— Իրիկուան ժամը 5ին, փոքր թափօր մը, զխաւարութեամբ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Պայրամեանի, այցելեց Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին (Քրիստոսի Ա. Բանտը)։ Զարչաբանաց խորանին և Ս. Երանի առջև կատարուած Աւետարանի ընթերցումներէն ետք, երգուեցաւ «Տարածեալը», յորմհետէ Հոգ. Տ. Կիրակ Սրեպյա Գարեկեան եկեղեցու բակն ու տանիքները լեցուցած ժողովուրդի հոծ բազմութեան խօսեցաւ քարոզ մը, մասնաւորելով իր խօսքը ուխտաւորներուն։ Տուաւ պատմականը Ս. Հրեշտակապետաց վանքին, որ շինուած է քրիստոնէական առաջին դարերուն և միշտ եղած է Հայոց սեղանականութիւնը։ Անդրադառնալով Փրկչին զատուածութեան, Պետրոսի ուրացման և անոր զԷջնումին, ըսաւ թէ առկաք ալ ենթակայ ենք մեղքին. սակայն ունինք նաև զգլխումի բուժիլ յատկութիւն, որով կրնանք սրբութիւն մեղքերէն և վերանորոգուիլ։ Քրիստոս գիտէր թէ իր խօսքերը արժէք մը պիտի չներկայացնէին նենգու-

թեամբ և անելու թեամբ դրահաւոր կոյր ամբո-
խին զէ՛մ, ուստի լուռ մնաց դատաւորին առջև:

— Գիշերասփիգրին, Մայր Տաճարին մէջ,
տիրապեցեցին խորհրդաւորութեամբ սկսած թա-
ւարման կապքը, նախազանութեամբ Գեր. Տ.
Արարէն եղաւ քիչ մնացեալներ, կատարուեցան գի-
շերային և առնուտեսն վամբգութիւնները,
«Տարածեալը երգեց ամբողջ ժողովուրդը, «Փառք
ի բարձունքէն ետք, Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ.
Արարձանանք բարոյցն Բիրտտուն շարժարանաց
խորհուրդին շուրջ, ընտրան ունենալով «Լճու
գիշեր, մեծ գիշեր»։ Յոյց տուաւ միակուծիւ-
նը, իր բարեկամներէն, իր սիրելիներէն լքուած
ըստու տառապանքը Աստուծոյ Որդիին, եւ սա-
կան տկարութիւն չէր այդ լքումը, որովհետեւ
Գիշերաներն խորհրդանշանն է մարդ - Աստուծոյ
յաղթանակին։

● Ուր. 23 Ապրիլ. — Աւագ Ուրբաթ (Յիսուսայի խաչելութեան): Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ յիշելութեան կարգը, նախազանգութեամբ Գեր. Տ. Սուրեն Եղս. Քէմնահեանի: — Կէսօրէ զերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ հանդիսաւոր թաղման կարգը, զարմաւ նախազանգութեամբ Գեր. Տ. Սուրեն Եղս. Քէմնահեանի:

● Շր. 24 Ապրիլ. — Աւագ Շաբաթ (ճրագալոյց Ս. Զատիկի): Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ Կատարուեցաւ առաւօտեան ժամերգութիւն:

— Ժամը 8.30ին, Աւագ Թարգման Նոյ. Տ. Նայրիկի վր. Ասլանեան, ընկերակցութեամբ Նոյ. Նայրիկի և Ս. Բարութեան Տաճարի Դպրատ դռնապաններուն, մեկնեցաւ Ս. Բարութեան Տաճար, կատարելու համար զրաւ աւանդական բացմանը:

— Ժամը 10ին, կը հնչէ Մայրաթափանքի մեծ զանգը, ու քիչ ետք, երկրորդ թափօր մը, Գեր. Տ. Սուրէն կ'աւ. Բէմահանանի զլիսաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար, ու մէկ անգամ Ս. Գերեզմանին շուրջ լոնեայան դառնալէ ետք ուղղուեցաւ Տաճարի մեր Տեսչարանը, ուր Գեր. Սրբազանը ընդունեց մեկի հետակի Հպատակ և Ասորաց շնորհաւորական այցը: Ժամը 11ին կատարուեցաւ Ս. Գերեզմանի զբան կնքումը, Հայոց և Յունաց Հազ. Աւագ Թարգմաններուն խորով: Ճիշդ կէտօրին, թափօրի կ'աւ Յունաց Միքսանտիմունը, Ս. Գերեզմանին շուրջ երբակի բարձմամբ, որուն աւարտին, մեր Լուսաւանը Գ. Տ. Հայկազուն վրդ. Սրբահամեան և Յու. Բաց Դատր. Ժոխանօրդ Սրբազանը (Ամեն. Ս. Թաթարբը հիւանդ ըլլալով), զգեստաւորեալ տան Ս. Գերեզմանն ու քիչ ետք, Նուիրական տըր զօրօր տրուեցաւ Ս. Գերեզմանի թափաւացումը քննելն ու լուսակիրներու կողմէ ան-կէպէտ փոխանցուեցաւ Գեր. Տ. Սուրէն Սրբազանին, որ իր տեղը զբաւած էր Բ. Գողգոթայի մեր վերնատան Ս. Գերեզմանին վրայ Նա-ղ պատշգամբին մէջ: Արարողութիւնը կը հասնի ի խանդի գագաթնակէտին, երբ մէկ կողմէն Գեր. Սրբազանը Նուիրական լոյսով կ'օրհնէր արը խոնուած հաւատացեալներու հոծ քան-դ

մեծ թիւներ, իսկ միւս կողմէն լայնը շրջան կ'ընէր Տաճարին բոլոր մասերը, կը նշէին Տաճարին հայկական և յունական մեծ ու փոքր զանգերն ու կռնակները, գուարթն ու շուղարից, Անմիջապէս կը կազմուի թափօրը, զխառտութեամբ ուսանան Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Աբրահամ-եանի, որ կը կրէր խոյր եպիսկոպոսական, Մեր թափօրին կը հետևէին Ղպտոց և Ասորոց թափօրները, թափօրը երգելով «Բրիտանա յարեաւ» շարականը, յետ երկաց շրջման, խորուեցաւ Ս. Գերեզմանի ատեանին մէջ, ու կատարելէ ետք Ս. Գերեզմանի դրան կարգը, բարձրացաւ մեր վերինատունը, ուր վերջ գտաւ այն հանդէսը, ժամը 2.30ին, Միաբանութիւն և Ժողովուրդ Հերթով վերադարձան Մայրաթաղ, իրենց հետ բերելով նուախական լայնը, Դաւթ իրերդին ղիմաց կը զգեստաւորուի Գեր. Տ. Ստեփէն Արքայանն ու Լուսանանը, ու Գեր. Արքազանը գաւազան կ'առնէ ի ձեռին, մինչ զպիտ.ները կը սկսին Յարութեան շարականը, «Բրիտանա յարեաւ»ը թնդացնել, թափօր յառաջացաւ զնկի Մայրաթաղը ու մուտք գործեց Մայր Տաճար, ուր Գեր. Արքազանի Աւետարանին ընթերցումով փակուեցաւ այն փառանկ հանդէսը:

— Ժամ մը վերջէ, Մայր Տաճարի մեծ դանդը արդէն եկեղեցիի հրաւիրած եւ քովանդակ Մխարանու թիւնն ու ժողովուրդի ստուար բազմութիւն մը, Ասաց խորանը փակուած եւ թանկարէքէք, նըբարեւեստ ու երկնադոյն Ս. Զատիկի վաւարարութիւնը: Ընթացք կ'առնեն երեկոյեան ժամերի խորան թիւնն ու ծրագրաւոյցի արարածութիւնը, ու Ասաց խորանին վրայ կը մատուցուի ծրագրաւոյցի նորոգչաւոր ու յանկուցիչ, իրերկնադէմի Ս. Գատարադքը: Ժամատարն էր Հագ. Տ. Մխառն Վրդ. յերկինեան: Ս. Գատարադէն ետք կատարուեցաւ Ս. Զատիկի նախատունակը, նախազանութեան թիւնը. Տ. Նորայր Եպս. Գողարեանի, յարմենեմէի արանու թիւնը, «Սասր յարեաւ» շարականի րգեցողութեամբ բարձրացաւ Վանքի Սեղանատունը, ուր յետ Ցարութեան Աւետարանի ընդերցման կատարուեցաւ Ս. Զատիկի անդական յայտանդանը:

● Կիր. Չն Ապրիլ. — Ս. ՉԱՏԻԿ: Դիւերային
ամբ 2ին, Միաբանութիւն ու ժողովուրդ ար-
ընցած են արգէն, ու քիչ հար, Գեր. Տ. Սու-
էն եպօ.ի զխաւարութեան, Միաբանութիւն
ուցեալ լապտերներով կը մեկնէ Ս. Յարութեան
անաւր Դիւերային և առաստեան ժամերգու-
թիւններով մինչև «Հարց» կը պատուին Տանարի
եր. Գողգոթայի վերնամաստան մէջ: «Հարց»ին
խաւանութիւնը զգետաւարեալ, վառեալ մե-
ղէկներով կ'իջնէ Ս. Դերգմանի ատենը, ու
են ժամերգութիւնը ամբողջացնել հար, Կը
ատարուի երազարձ մեծահանգէս թափօր՝ Ս.
Երգմանին և Պատանատեղւոյն շուրջ, հետե-
ողութեամբ Ղպտց և Ասորաց թափօրներուն
նախադասութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն եպօ. քնմ-
անաւր: Կ. Երգմանին զրան կարգացուցաւ
ւարարելից Աւետարանն ու կատարեցաւ «Ան

դատանք» կարճ դադարէ մը ետք, առաւօտեան ժամը 6ին, Քրիստոսի լուսաւառ Քերեղմանին վրայ մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը: Ժամարարն էր Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողոսեան, որ քարոզեց, ընտրան ունեւնալով «Եկեա՛յք և տեսէք զտեղին» ուր կայք» (Մատթ. ԻԲ. 6): Քրիստոսի Յարութիւնը, բռաւ, այն պահէն որ լոյսը կը յաղթանակէ խաւարին և կեանքը մահուան: Հայ աղգը դարերով քալած է այդ լոյսով, բռնած խաչը իրեն զրօշ ու իրեն վաճան, իր էութիւնը խաթարել փորձող ամենաղգի բիրտ ու ժերուն զէմ: Յիսուսի Յարութիւնը մեծագոյն գրաւականն է մեր անմահութեան: Ս. Պատարագի ընթացքին բաղմամբ չաւատացեալները Հաղորդուեցան: Ապա, Ս. Գերեղմանին շուրջ անակի թափօրով ու Քրիստոս յարեաւ չարականի երգեցողութեամբ, մեր Տեսչարանին մէջ վերջ գտաւ աւելի քան 6 ժամեր տեղող Զատեական այս փառաշուք հանդիսութիւնը: Քիչ ետք, Միաբնակութիւն և Ժողովուրդ շքերթով ճամբայ ելան զէպի Մարաթիանը: Հայոց թաղի մուտքին, թափօր Քրիստոս յարեաւ չարականի երգեցողութեամբ յառաջացաւ զէպի Մարաթիանը: Ուր քարձրացաւ Պատրիարքարանի լուսադարչուած, մեծ զահլիճը, ուր հանդիսապետ Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Ս. Յարութեան աւետիսով և Պահպանիչով արձակեց հաւատացեալ և ուխտաւոր Ժողովուրդը:

— Կէսօրէ վերջ, Մարաթիանքի մեծ բակին մէջ կատարուեցաւ Զատեական մեծահանդէս «Անդառնալ» կը հանդիսապետէր Գեր. Տ. Սուրեն Եպիսկոպոս, որ զգեստաւորուած էր Մարաթիանքի գանձատան շքեղագոյն հանգրձնեւորով, Ժողովուրդի հոծ բազմութիւն մը լեցուցած էր շրջակայքը: Ինչպէս նաև բակը եղբերող տանիքները, Ս. Աւետարաններու ընթերցումէն և «Անդառնալ» ետք, թափօրը կատարեց շրջանը մեծ բակին և ուղղուեցաւ զէպի Տաճարին արտաքին դռնիմը, ուր կատարուեցաւ հոգեհանդիսութիւն, հայ աղգի հին թէ Նոր բոլոր ինչեցեցող հոգեոցն ի հանդիսութիւն: Ապա, Մար. Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւնը:

● Բշ. 26 Ապրիլ. — Յիւստակ մեղեցոյ: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւններէն ետք, Մար. Տաճարի աւագ խորանին վրայ մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը: Ժամարարն էր Պատր. Տեղապահ Փոխանորդ Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քէմանեան, որ քարոզեց, ընտրան ունենալով «Գիտեմ զի Յիսուս զխաչելեալն խնդրէ, չէ աստ, քանզի յարեաւ» որպէս ասաց» (Մատթ. ԻԲ. 5-6): Յարութիւնը ամենէն իշխանակի զրուակն է մեր Տիրոջ երկրաւոր կեանքին: Անով է որ մեզի տրուեցաւ յոյսը յաւերժական կեանքին: Ոմանք, ցաւալի է ըսել, տարակուսանքով կը մօտենան այս մեծ իրողութեան: Եւ սակայն, ինչպէս Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ, եթէ Քրիստոս յարութիւն առած չըլլար, ընդունայն է մեր հաւատքը: Յարութիւնը հիմնաքարն է քրիստոնէական կրօնքին: Ապա, իր խօսքը ուղղելով ուխտաւորներուն, յորդորեց

զանոնք որ հոգիով լուսաւորուած ու մեղքերէն թեթեւացած երբ վերադառնան իրենց տեղերը, տարածեն այդ լոյսը իրենց շուրջ, ըսելով թէ արդար «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»: Մնան նաև հաւատարիմ Ս. Յակոբեանց վանքին՝ որ 15 դարերէ ի վեր սեփականութիւնն ու պարծանքն է մեր աղգին միանգամայն, որպէսզի միշտ վառ մնան բարեգործական զգացումները իրենց սրտերուն մէջ հանդէպ այս Տան՝ որ հիմնուած ու իր գոյութիւնը ապահոված է հայ բարեպաշտ ուխտաւոր հաւատացեալներու արտաբնականութեւնով: Ս. Պատարագէն ետք, Մար. Տաճարին մէջ կատարուեցաւ երրորդ մեծահանդէս թափօր, զիստաւորութեամբ Պատարագիչ Ս. Նոր. որ կենաց Փայտի մատունքն ի մեռելն կ'օրհնէր Տաճար լեցնող խառնեւոր բազմութիւնը, իսկ Նոգ. Հայրերը ի մեռելն ունէին Սրբոյ մատուցեալ, թափօրը կանգ առաւ մեծ առեանին մէջ, ուր երգուեցան «Տէր ողորմա՛ն ու ապա ճառապարհ» յատկապէս ուխտաւորաց համար, և Աղօթք վառ հիւանդաց, յորմնհաւ: Քրիստոս յարեաւ չարականի երգեցողութեամբ թափօր բարձրացաւ Պատրիարքարան, ուր Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. ուխտաւորներուն ուղղուած իր հրաժեշտի խօսքերով ու ողջերթի մաղթանքներով փակեց Զատեական տօներու հոգեպարար հանդիսութեանց այս շարքը ու բաշխեց անոնց Ս. Պատարագի նշխարներ:

● Եր. 1 Մայիս. — Տօն Գլխաման Ս. Յովնանեմ Կարապետի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Դիսպարի մարարն մէջ, ժամարարն էր Նոգ. Տ. Զաւէն Արդ. Զինչիւնեան:

● Կիր. 2 Մայիս. — Նոր Կիրակի (Յուստակ Գանասակաց): Առաւօտեան ժամերգութեանէն ետք, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մար. Տաճարի աւագ խորանին վրայ: Ժամարարն էր, ըստ ընկալեալ սովորութեան, Խոստովանահայր Նոգ. Տ. Հայրապետ Կրդ. Արարամեան, որ քարոզեց, նիւթ ունենալով եղեկէլէլ մարդարէի տեղիքը: զայն պատշանցելով մեր աղգի ներկայ վիճակին, ցրուած աշխարհի չորս ծագերուն, նմանութեան եզր մը նշմարեց եղեկէլէլ և Ս. Գր. Լուսաւորչի տեղիքներուն միջև, եթէ քրիստոնէութիւնը քաղաքականապէս և նրա թաղեալ նպատակեց մեր Ժողովուրդին, սակայն ան նպատակեց մեր Ոգեկան շէնքի ամրացման, որուն ներքին, գալիք դարերը իրենց բոլոր խոստովաններով փոխանակ ընկճելու ու խախտելու մեր Ժողովուրդը իր հաւատքէն, ա՛յլ աւելի ամրապնդեցին զինք այդ լոյս հաւատքին մէջ, Ապրիլ 24ը պէտք չէ որ ըլլայ սգատուն մը միայն, այլ նաև թելադրանքի օր մը: Դիւրին է հանդէսներ սարքել և հոտեր խօսել հայ նահատակներու մասին, և սակայն անոնց արդար հոգիները մեղմէ կը սպասեն ուրիշ բան — հետեւի իրենց շաւիղին ու շանտեսի այն վեճ դարապարները, որոնց համար իրենց կեանքը ի սպաս զրին, Ո՞վ պիտի ըլլայ մեր Ժողովուրդի եղեկէլէլը, որուն Տէր հարցնէ «Կ'ուզե՞ս որ այս ոսկորները մարմն

առնեն, ի մի հաւաքուին ու մարդիկ ըլլան»։ Եւ ան պատասխանէ «այո՛, Տէր» և աշխարհի ամէն կողմերէն հայութիւնը հաւաքուի իր հայրենիքին մէջ, ուր զերծ ամէն տեսակ օտար բարբերէ ու միակշիւններէ, ապրի իրրի ամբողջութիւն մը, հետո՛ւ ձուլման ու այլասերման վտանգներէն, Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Բէմանեանի նախադաճութեամբ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պաշտօն, ի հանդիստ հոգեոյ բիւրաւ Եւսեփ Երեմիայի մեղք յոյժացու համախառն Պաշտօնաւորներէն։ Նոյնը կրկնուեցաւ նաև Տաճարի ներքին գաթիկն մէջ, Երանաշէնի Տ. Կիրիլ Ս. Պատար. Զոր շիրմին վրայ։ Ապա, զլիսաւորութեամբ Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեանի, թափօրը մեկնեցաւ Հին Կրատան և Զամ-Թաղի առժամայ գերեզմանավայրերը, ուր նմանապէս կատարուեցան հոգեհանգստեան արարողութիւններ, հետեւադու թեմամբ ժողովուրդի հոծ բազմութեան։

● Ուր. 7 Մայիս. — Ս. Էջմիածնէն ստացուած հեռագրէ մը տեղեկացած ըլլալով թէ Ամենայն Հայոց Հայրապետը ծանր կերպով հիւանդացած է, այս իրիկուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Եկեղեցւոր մասնաւոր ժամերգութիւն, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. յորդորեց բարեպաշտ ժողովուրդը որ աղօթեն Վեհի թանկագին առաջնութեան համար. ապա երգուեցաւ «Տէր ռդորմեան ու մաղթանքներ եղան ինչ որ թեման ապաքինման ու արեւշատութեան համար։

● Եր. 8 Մայիս. — Վաղուան Աշխարհամատարան Կիրակիի առթիւ, կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի զլիսաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շէրաշափառեալ մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար ու Ս. Գերեզմանի ուխտէն ետք բարձրացաւ մեր վերնատան մատուռը, ուր կատարուեցան Կիրակնատուրը, երկուշաբթի ժամերգութիւնն ու վաղուան հանդիսաւոր նախատեսակը։ Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք, յորմենտէ կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօրը։

● Կիր. 9 Մայիս. — Աշխարհամատարան (Կանաչ Կիւղի)։ Առաւօտեան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան մատուռին մէջ, իսկ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ, Ժամարարն էր Գեր. Տ. Նորայր Ս. Եպս. Պողարեան, որ քարոզեց, բնարան ունենալով Վուրբ Եկեղեցեան աղաչեցուք զՏէր, զի օգու փրկեցէ զմեզ ի մեղաց։ Մարդիկ ամէն ժամանակ, առաւել կամ նուազ շափով զոգացած են մեղքի ծանրութիւնը իրենց խղիւնքուն վրայ։ Մաքրուելու համար մեղքերէն, ժորգս պէտք ունի միջոցի մը, միջնորդի մը, նախախնամութիւնը տնօրինած է որ այդ միջնորդը ըլլայ Եկեղեցին, Այսօր, Աշխարհամատարան առթիւ առթիւ, անդրադառնալով Եկեղեցիին կատարած այդ փրկարար զերին, Կ'արժէ նաև

անդրադառնալ մեր կեանքերուն, տեսնելու համար թէ ըրած ենք Եկեղեցին միջոց մը, մեր մեղքերէն սրբուելու համար։ Ս. Պատարագէն ետք, Գեր. Սրբազանը նախադաճեց Ս. Գերեզմանի առնանին մէջ կատարուած «Անգառառնի», յորմենտէ Ս. Գերեզմանին շուրջանակի թափօրով, մեր Տեաչարանին մէջ փակուեցաւ սոյն հանդիսութիւնը։ Կէսօրուան մտ, Միաբանութիւնն ու ներկայ ժողովուրդը վերադարձան Մայրավանք։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ս Կ Ա Ն Բ

● Դշ. 23 Մարտ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տ. Սուրէն Արքեպս. Մանասեան օղակին գծով մեկնեցաւ Պաղատա։

● Եշ. 25 Մարտ. — Կէսօրէ վերջ, Near East Christian Council Committee for Refugee Workի քարտուղար Mr. A. Willard Jones այցելեց Պատրիարքարան։

● Ուր. 26 Մարտ. — Կէսօրէ առաջ, Գեր. Տ. Պրանտէնպուրկի Գերման Աւետարանական Եպիսկոպոս Գեր. D. Dr. Otto Dibelius այցելեց Պատրիարքարան։

● Կիր. 28 Մարտ. — Կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմանեան, Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աշխատեան և Տիար Կարպիս Հինդլեան ներկայ գտնուեցան քաղաքիս Լուսերակնաց Նոր Եկեց Propst Joachim Weigeltի ձեռնադրութեան իրենց Եկեղեցւոյն մէջ, Զեռնադրիչ Եպիսկոպոսն էր Գեր. D. Dr. Otto Dibelius։

● Եշ. 1 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, Ասորի Եպիսկոպոս Գեր. Մար Տիոնիսիոս Ճիրճիս, որ Զատիկեան տօնակատարութեանց առթիւ քաղաքս ժամանած էր, այցելեց Պատրիարքարան։

— Կէսօրէ վերջ, Ֆրանսական Centre Culturelի մէջ, M. Nicolai Michoutouchkineի կողմէ «Տղաւորութիւններ աշխարհի շուրջ համընդհանրութեան մը» նիւթին շուրջ տրուած բանախօսութեան ներկայ գտնուեցաւ Տիար Կարպիս Հինդլեան։

● Բշ. 5 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, քաղաքիս Բրիտանական Հիւպատոս Mr. A. R. Walmsley, իր մեկնման առթիւ այցելեց Պատրիարքարան և հրաժեշտ առաւ Գեր. Տ. Սուրէն Սրբազանէն։

● Դշ. 7 Ապրիլ. — Կէսօրէ վերջ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմանեան և Տիար Կարպիս Հինդլեան ներկայ գտնուեցան քաղաքիս Augusta Victoria հիւանդանոցի հանդիսատեսին մէջ, Համաշխարհային Առողջապահական Օրուայ առթիւ տրուած հանդիսութեան, որու ընթացքին, Առողջապահական նախարարը լիպակններ բաժնեց ընթացաւարտ հիւանդապահներուն։

— Կէսօրէ վերջ, Ս. Աթոռ ժամանեց մեծա-

նաև զբաղեցրած անաստեղծ Պր. Կոստան Զարեան իր տիկնոջը հետ և հիւրերը եղան Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան: Լոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. և Լոգ. Տ. Կիրակի Վրդ. զանոնք առաջնորդեցին Տնօրինական Սրբատեղիները: Յարգելի հիւրերը մեկնեցան թշ. 12 Ապրիլի առաւոտուն:

● Ռւ. 16 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ ժամը 10ին, քաղաքիս Ասորոց եկեղեցւոյն մէջ, Տ. Պէննամ Կակաուի Գահնայի վարդապետական ձեռնադրութեան ներկայ գտնուեցաւ Լոգ. Տ. Լալարի Վրդ. Ասլանեան, Ձեռնադրող եպիսկոպոսն էր Գեր. Մար Տիմոխիոս ձիւրնիս:

● Ռւ. 26 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ ժամը 11էն սկսեալ, Ս. Զատիկի տօնին առթիւ, Պատրիարքարան այցելութեան եկան, Յունաց Պատր. փոխանորդը հանգերմ Միաբանութեամբ, Յրանչիակեանց Կիւսթատը հանգերմ Միաբանութեամբ, Լատինաց Պատրիարքարանէն ներկայացուցիչներ, Ղպտոց վանքի Տեսուչը իր հետեւորդներով, Ասորոց հիւրարար քաղաքս գտնուող եպիսկոպոսը իր հետեւորդներով, Լապէշաց Գեր. Եպիսկոպոսը իր հետեւորդներով, Անկիլքան Գեր. Եպիսկոպոսը իր փոխանորդին հետ, Յոյն-Կաթոլիկներու մեծաւորը, Լուսեմբուրգեանց երէցը իր փոխանորդին հետ, քաղաքիս Մաթասարիքը, Ընդհ. Ոստիկանապետը, Գայմագամը, Քաղաքապետը հանգերմ Քաղաքապետարանի կազմով, և այլ ականաւոր անձնաւորութիւններ և գիւնուրակներն:

● Դշ. 27 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ ժամը 10ին, ընդառաջելով Յորդանանի Պաշտպանութեան հաւարարի մասնաւոր հրաւերին, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան, ընկերակցութեամբ Լոգ. Տ. Պարգի Վրդ. Վրթանէսեանի, ներկայ գտնուեցաւ Զարքայի մօտ գիւնուրակեան բանակատեղիին մէջ կատարուած Միաբանական լէզէոնի մեծ տոգանցքին: Ներկայ էին շատ մը բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ, ինչպէս նաև Յորդանանի թագաւոր Ն. Վ. Լիսէյն Բ., իսկ ժամը 1ին, հրաւիրեալները մասնակցեցան Ամանի գիւնուրակեան բանակատեղիին մէջ տրուած նաչկերոյթին: Ներկայութեան վեհ. Թագաւորին:

● Դշ. 28 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, Ս. Զատիկի տօնին առթիւ, Միաբանութիւնը, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանի ղրխաւորութեամբ, այցելութիւն տուաւ Յունաց Պատրիարքարանին, Ղպտոց, Ասորոց և Լապէշաց եպիսկոպոսարաններուն:

● Եշ. 29 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, քաղա-

քիս Ամերիկեան Ընդհ. Հիւպատոս Mr. Roger Tyler այցելեց Պատրիարքարան, ներկայացնելու Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեանին իր յաջորդը, նորընտրի Հիւպատոս Mr. Philip P. Williams:

● Ռւ. 30 Ապրիլ. — Կէսօրէ վերջ ժամը 5ին, Լոյանտական Ընդհ. Հիւպատոսարանին մէջ, Լոյանտայի Ն. Վ. Թագաւորին ծննդեան տարեդարձին առթիւ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան և Տիար Կարպիս Լինդլեան:

● Եր. 8 Մայիս. — Կէսօրին, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանեան Պատրիարքարանի զանիւնին մէջ ընդունեց այցելութիւնը Dr. Hans H. Harmsի, World Council of Churchesէն, որուն կ'ընկերանար քաղաքիս Լուսեմբուրգեանց երէցը Propst Joachim Weigelt:

Ս. ԶԱՏԿԻ ՈՒ ԽՏԱՒՈՐՆԵՐ

Լակառակ մինչև այսօր Սուրբ Երկրին մէջ տիրող քաղաքական անորոշ կացութեան, Երուսաղէմ այս տարի ունեցաւ նախորդ տարիներէն աւելի հոծ ուխտաւորութիւն, շուրջ 600 անձ, եկած զխաւարարար Սիւրիա-Լիբանանէն ու Պալէստին, փոքր թիւով ալ Կիպրոսէն, իրաքէն և մերձակայ երկրներէն:

Թէ' ընկուածեան և թէ' այլևայլ Սրբալայրեր այցելելու զիրու թիւները տրուեցան իրենց անթերի: Բնակութեան համար, Ս. Աթոռոյ վարչութիւնը ուխտաւորութեան տրամադրեց Սրբոց Թաղմանշաց վարժարանի մէկ մասը:

Մօտ երկու շաբթուայ ուխտաւորութեան ընթացքին, անոնք ներկայ գտնուեցան մեր մ. րոյշ Զատիկեան արարողութեանց և ստացան Ս. Լազարոյթիւն և հոգեւոր մխթանութիւն: Բաց աստի, առաջնորդութեամբ Հիւրընկալ Լոգ. Տ. Վարուժան Արդ. Գալարանեանի, և այլ Լոգ. Վարդերու, անոնք ոչ միայն այցելեցին ամրոյշ Երուսաղէմի Տնօրինական Սրբալայրերը, այլև Բեթլեհէմ, Երիզով, Մեռեալ ծով և Յորդանան գետ, ուր յատկապէս կատարուեցաւ «Զորհնէքի արարողութիւն: Իսկ վերոյիշեալ Սրբալայրերուն շուրջ հարկ եղած բացատրութիւնները տրուեցան իրենց:

Տօներէն ետք, անոնք գոհունակութեամբ և հոգեպէս կազդուրուած, վերադարձան իրենց տեղերը, Ս. Երկրէն անջնջելի տպաւորութիւններ տանելով իրենց հետ, տեսած ըլլալով Ս. Յակոբեանց ազգապարծան Մայրաւանքը և ալ ազգային Սրբատեղիներ:

تصديرها - بطريق كية الارمن الارثوذكس مدير المطبعة - الآب زاون شنتيان قطع في مطبعة دير الارمن - القدس العدد ٥ - ٤ أبريل - مايو ١٩٥٤

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Father Zaven Chinchinian. Armenian Convent, Jerusalem.
Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

«ՈՒՈՆ»-Ի ԽՄԲԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ,
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հ. Ներսիսյան Վ. Արևիկա: Նույն շ. Համագործակցության մասին: Վրինա, 1951:

2. Համազասպ Ոսկեանէ: Վիեննա, 1951:
ԳՅՈՒՆԵԱՅ ԵՒ ՌՇՏՈՒՆԵԱՅ ԹԱԳԱՒԱՐՈՒԹԵԼՆԵՐԸ (Էիբաուու), 1952:

ՀԱՅԳՆԵԱՅ ԵՒ ՌԵՏՈՒՆԵԱՅ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ: 2. Համազասպ Ոսկեան (նր-
[Երրատու], 1952:

ՄԱՂԱԿՈՒՆՉ ԲԱՐՈՑԱԼԻՅ ՊԱՏՄՈՒԱՅՔՆԵՐՈՒ, Թիւ 2: Նուէր Ն. Պէրպլերանէ, 1937:
 ԶՈՒՄՓ ԹԱԴՆՈՒԵԱՆ (Կենսագրական Գծեր): 3:

ԱՐԱՐԱՏ: Պ. Այրէս: 1943 - 45: Նուէր Պր. Ազարիա Պապանդէգիանէ: Պ. Այրէս: 1946 - 47:

ԵՂԻՇԷ: Երկկեզունեան հրատարակութիւն վարդանանց Ասպետներու եղբայրակցութեան: Երկու կարգաւոր:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՆԵՐ - Նոր կտկրն.: Գրեկզին եպս. Տրապիզոնի: Նույն Մամբրէ Արք.է.: 1909 թ. Երևան, 1928 թ.

ՇԱՀԱՊՊՈՒԼԱՆԻ ԺՈՂՈՎԱԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ: Հրատ. եւ նուէր. 2. Ն. Ափինեանէ: Վիեննա, 1952:
ՇԱՀԱՊՊՈՒԼԱՆԻ ԺՈՂՈՎԱԻՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ: Հրատ. եւ նուէր. նոյնէն: Վիեննա, 1953:

ՅՈՒՆԵՍԿՈՒՆԻ ՀԱՅ ԱՐԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆԱՑ ԵՒ ԱԻԵՏ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՑ: Վեր. Կ. Պ. Առաջնապահ
Հետեւեալ 4 գիրքերը նուէր ստացուած են Զատորրճեան եղբայրանոց: (Խան Արսէն):

ՄԻ. ԷՕՄԲ ՌԻՆԵՄ - Սեններգ: Սայեաթ Նովա: Պէյրուիթ, 1953:

ԱՅ ՎԱՐԴ: » Երաժշտ. Ա. Սպենդիարեան: Պէյրուիթ 1953:

ՔԼԵՄԵՆՏԻ ԶԻԴ: » Սայեաթ Նովա: Պէրրութ, 1953:

ԿԱՐՈՏ: » Երաժշտ. Ա. Սաթեան: Պէրրութ, 1953:

Ուխտագրության համար՝ ԲԺ. Իսահակ Տէրտէրեան (նուիրատու)։ Թէհրան, 1953։
Բերիդ Թեմի Ուսումնական Խորհրդովն ստացանք Ամեն Դատարանէն

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ Դասագիրքերու Ա. Բ. Գ. եւ Դ. Դիւրեբըր :
ՊԱՐԶ ԵՐԱՐԵՐ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՐԵԿԻՆ : Զարգացման Կարգը : Կ. Ս. Կ. 1922 :

CATALOG RULES. Author & Title entries. American Edition. Donated by Garabed Der-
vishian (Caïre). Chicago, 1908.

ABRIDGED DECIMAL CLASSIFICATION AND RELATIVE INDEX For Libraries, clip-

plings, notes, etc. Edition 3 Revised, by M. Dewey. Donated by Garabed Dervishian (Cairo). New York, 1921.

ԻՐԱՆԱԳՆԵՐ ԹՈՒՄԱՐԶԱԶԱՑ ԿԵԱՆՔԷՆ: Սարգիս Զիվանյան (նւրտ.): Փարիզ, 1952:

ՀԱՅՈՒՆ ՍԻՐՏԸ (Վէպ): » » » » » 1949:

ՄԱՐԿՆԵՐ (Վիպակ): Զորա Սազիկեան (« »): Քէհրան, 1953:
(Շարունակելի)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ՀՐԱՆԴ ք. ԱՐՄԷՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹՒՒՆ ԽՈՐԵՆԱՅԻՒ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՈՒՅՈՒՄ

Հ. Բ. Ը. Միութեան Եւրոպայի հեղր. Յանձնաժողովը կը փութայ ի գիտութիւն Յրանտայի եւ արտասահմանի Հայութեան հաղորդել օր.

Ա. — Փակուած է Հ. Բ. Ը. Միութեան Ռափայէլ ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ Հիմնարկութեան հաշւոյն 1953-1954 զարգացական տարեշրջանին բնդունելի Արհեստագիտական Ուսանողներու ցանկը, որով ընթացիկ նրթ. տարեշրջանին համար նոր թոշակներ չեն կրնար արամագրուիլ:

Բ. — 1954-1955 տարեշրջանին համար ուսումնաթոշակի խնդրանքները պարտին ուղղուիլ Եւրոպայի հեղր. Յանձնաժողովին ստորեւ նշանակուած հասցէով, մինչեւ յառաջիկայ Մարտի վերջը: Այս պայմանաժամէն անդին ստացուած խնդրանքները կրնան անհետեւանք մնալ:

Գ. — Այս խնդրանքները զրկուելու են թեկնածուին քնակած բաղարին Բարեգործականի Մասնաճիւղին խոգովակով:

Դ. — Արտասահմանի թեկնածուներուն ջերմապէս կը յանձնարարուի Բարիզ չգալ առանց կանխաւ տաացած ըլլալու Ռ. Մարկոսեան Հիմնարկութեան զրաւոր հաւանութիւնը խնդրուած թոշակին մասին:

Ե. — Շահագրգռողներուն կը թելադրուի կանխաւ եւ ուշադրութեամբ կարգալ Ռ. Մարկոսեան Հիմնարկութեան նշանակուողները ուր մտնարամասնուած են թոշակաւոր դառնալու պայմանները եւ ընդունուած ուսանողներուն պարտաւորութիւնները:

Այս կանոնադիրը արդէն հրատարակուած է հեղր. Յանձնաժողովիս պաշտօնաթերթին՝ ՏԵՂԵՎԱՏՈՒԻ 1950 տարուան Յուլիոսի թիւին մէջ. եւ կրնայ գտնուիլ Բարեգործականի Մասնաճիւղերուն մօտ, փափաքողներուն ցոյց տրուելու համար:

Արտասահմանի բոլոր հայ թերթերու Պատ. խմբագրութիւններէն կը խնդրուի հրատարակել այս ծանուցումը բանի ժր անգամ:

Հ. Բ. Ը. Միութեան
Եւրոպայի հեղր. Յանձնաժողով

COMITE CENTRAL POUR L'EUROPE
DE L'UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
11, Square Alboni — PARIS 16

ՄՈՏ ՕՐԷՆ...

Ինչպէս նախօրօք յայտարարած էինք, դարձեալ կը կրկնենք Հայ Գրականութիւնը սիրողներուն եւ ընթերցասէրներուն քե մօտ օրեն ի լոյս կ'ընծայենք մեծանուն գրագէտ — ԲՆՈՒՂԱՍ Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ Համապատկեր Արեւմտահայ Գրականութեան շարքին Բ. Հասորը՝ Ռոմանթիքներ, Հ. Ղեւոնդ Ալիշան, Մ. Պեթիկրաւելան եւ Պետրոս Գուրեան:

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ յիշեալ գործը կորովական եւ աննախընթաց աշխատանքութիւն մըն է ամբողջ մեր մասնագրութեան մէջ: Համապատկերներուն շարքը 12 հասորներէ կը բաղկանայ որոնցմէ երկուքը (Ա-ը եւ Ե-ը) լոյս տեսած են Ա. Արուստայ Տպարանէն, իսկ Բ-ը մօտ օրեն լոյս կը տեսնէ: Հսկայական այս գործին հրատարակումը — բնական է — կը կարօտի պետական միջոցներու եւ լայն օժանդակութեան: Առնուազն Հայ հասարակութեան օժանդակութեան եւ քաջալերանքին. վասնզի տպուած հասորներուն սպառումով կարելի պիտի ըլլայ յաջողներուն հրատարակումը...

Մեր գրականութեան մէջ, վերջին տասնամեակին մասնաւոր, ամենէն աւելի խոսուած — գովուած ինչպէս նաեւ պարտաւորուած — գրագէտն է ան: Բոլոր նախանձի, անելութեան, մանաւանդ ոխի արդիւնք եղող խօսքերը, որոնք անարդարութեամբ արձակուեցան ՕՇԱԿԱՆԻ ղեմ, իր մահէն վերջն ալ, ծեփի կը նմանին. ժամանակի ընթացքին պիտի քափին եւ դուրս պիտի գայ ՕՇԱԿԱՆԻ կորովական գործը, պայծառ միտքն ու հոգին որոնք պիտի նառագայրեն գալիք գիտելիքներու սերունդներուն:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ, Համապատկերներուն մէջ, առաւելապէս համադրող, շինիչ ու գեղեցկութիւն վերբերող ԲՆՈՒՂԱՍն է:

Կարգացէք եւ կազմեցէք Ձեր անձնական կարծիքը, երբ չունիք միեւն ճիմա: